

31

AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞUNA TAM ÜYELİK HALİNDE
TÜRK TARIM SEKTÖRÜNÜN
ORTAK TARIM POLİTİKASINA UYUMUNDA
KARŞILAŞILABİLECEK SORUNLAR

Fikret OTLU

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
GENEL KÜTÜPHANESİ

İnönü Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim - Öğretim ve Sınav
Yönergesi'nin

İşletme Anabilim Dalı İçin Öngördüğü
BİLİM UZMANLIĞI TEZİ
olarak hazırlanmıştır.

MALATYA
Eylül, 1989

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

İş bu çalışma, Jürimiz tarafından İşletme Anabilim dalında BİLİM UZMANLIĞI TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan, -----
Adı Soyadı ve Ünvanı

Üye, -----
Adı Soyadı ve Ünvanı

Üye, -----
Adı Soyadı ve Ünvanı

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../ 1989

İmza

Adı Soyadı ve Ünvanı

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
ORTAK PAZAR TARIM POLİTİKASI	
A- AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞUNUN AMACI.....	4
B- ORTAK TARIM POLİTİKASININ OLUŞUMU.....	4
C- ORTAK TARIM POLİTİKASININ UNSURLARI.....	9
1- Tek Pazar.....	11
2- Topluluğun Tercihi.....	13
3- Ortak Mali Sorumluluk.....	14
D- ORTAK TARIM POLİTİKASININ AMAÇLARI.....	14
E- ORTAK TARIM POLİTİKASININ ARAÇLARI.....	14
1- Fiyat Politikası.....	16
a) Topluluk İçi Ortak Fiyat Politikası.....	16
1- İşari Fiyat.....	18
2- Müdahale Fiyatları.....	19
b) Üçüncü Ülkelere Karşı Uygulanan Fiyatlar.....	20
1- Referans Fiyatları.....	20
2- Prelevman Sistemi.....	22
3- Restitüsyon Sistemi.....	23
2- Ortak Piyasa Düzenleri Politikası.....	24
a) Müdahale ve Destekleme Şeklinde.....	24
b) Dışa karşı korumalı Piyasa Düzeni.....	25
c) Ürünlere Ek Yardım Şeklinde Piyasa Düzeni.....	25
d) Götürü Yardım Şeklinde Piyasa Düzeni.....	26
3- Tarımın Ortak Finansmanı Politikası.....	26
4- Stürüktür Politikası.....	29
F- ORTAK TARIM POLİTİKASININ SONUÇLARI.....	33

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRK TARIM POLİTİKASI
VE

TÜRKİYE AET ORTAKLIK İLİŞKİLERİNDE TARIM SEKTÖRÜ

	<u>Sayfa</u>
A- TÜRK TARIM POLİTİKASI.....	43
1- Türk Tarım Politikasının Amaçları.....	43
2- Türk Tarım Politikasının Araçları.....	46
a) Fiyat Destekleme Politikası.....	46
b) Tarımsal Kredi Politikası.....	50
3- Türk Tarım Politikasının Değerlendirilmesi...	56
B- TÜRKİYE AET İLİŞKİLERİNDE TARIM SEKTÖRÜ.....	60
1- Türkiye AET Ortaklık Anlaşması.....	60
2- Türkiye AET İlişkilerinde Tarım Sektörü.....	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE AET'DE
TARIMSAL ÜRETİM VE REKABET DURUMU

A- TARIM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİDEKİ YERİ VE ÖNEMİ.....	69
1- Türk Ekonomisinde Tarımın Yeri Ve Önemi.....	69
2- AET Ekonomisinde Tarımın Yeri Ve Önemi.....	75
B- TÜRKİYE VE AET'DE TARIMSAL ÜRETİM VE REKABET DURUMU.....	78
1- Tarımın Yapısı.....	78
a) Tarım Alanlarının Kullanım Durumu.....	78
b) Tarımsal Üretimin Yapısı.....	81
c) Tarımsal İşletme Sayısı Ve Büyüklüğü.....	84
d) Tarımsal Verimlilik.....	89
e) Tarımsal Girdi Kullanımı.....	91
1- Gübre Kullanımı.....	91
2- Tarımsal Mekanizasyon Düzeyi.....	94
3- Sulama.....	96
2- Tarımsal Üretim Ve Rekabet Durumu.....	100
a) Hububat Ürünleri.....	100
b) Baklagiller.....	104
c) Endüstriyel Bitkiler.....	107

	<u>Sayfa</u>
d) Yumru Bitkiler.....	111
e) Yağlı Tohumlar Üretimi.....	113
f) Sebze Ve Meyve Üretimi.....	116
g) Hayvansal Ürünler Üretimi.....	121

DÖRÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK TARIM POLİTİKASININ

ORTAK TARIM POLİTİKASINA UYUMU SORUNLARI

A- AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞUNA KATILMANIN ETKİLERİ..	127
B- ORTAK TARIM POLİTİKASINA UYUM TEDBİRLERİ.....	133
1- Tarımsal Yapıyla İlgili Uyum Tedbirleri.....	133
2- Tarımsal Üretimle İlgili Uyum Tedbirleri.....	134
3- Topluluk Fiyat Politikasına Uyum Tedbirleri...	136
4- Topluluk İçi Ticaret Politikasına Uyum Tedbir- leri.....	137
5- Üçüncü Ülkeler Ticaret Politikasına Uyum Ted- birleri.....	138
6- Rekabet Politikasına Uyum Tedbirleri.....	139
7- Finansman Politikasına Uyum Tedbirleri.....	140
SONUÇLAR.....	142
FAYDALANILAN KAYNAKLAR.....	147

ÖNSÖZ

Bu çalışma, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında, benden yakın ilgisini esirgemeyip her türlü desteği sağlayan tez danışman hocam Doç. Dr. A. Ali Karaca'ya, bana çok değerli fikirleriyle yol gösteren Yrd. Doç. Dr. Emir Erden'e, kaynak tarama çalışmalarımnda bana yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Saim Yoloğlu ve Arş. Gör. Durmuş Acar ile emeği geçen diğer arkadaşlara ayrı ayrı teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

11 Eylül 1989

Fikret Otlu

GİRİŞ

Bilindiği gibi, Türkiye-Avrupa Topluluğu arasında bir ortaklık kuran Ankara Anlaşması'nın 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanması ile başlayan Türkiye-Avrupa Topluluğu ilişkileri, Türkiye'nin 14 Nisan 1987 tarihinde gerçekleştirdiği Tam Üyelik Başvurusu ile yeni bir boyut kazanmıştır.

Türk kamu oyunun, büyük bir çoğunlukla Avrupa Topluluğuna tam üyelik için yapılan başvuruyu içtenlikle desteklediği ve bunun bir an önce gerçekleşmesini arzu ettiği anlaşılmıştır. Bu nedenle de Türkiye, başta ekonomik ve siyasal olmak üzere bir çok alanda entegrasyonu çabuklaştırıcı gelişmeler içine girmiş bulunmaktadır. Bu gelişmeler hızla gerçekleşirken topluluğun en önemli ortak politikasını oluşturan "Ortak Tarım Politikası"nın işleyişi ve buna bağlı olarak Türk Ekonomisi'nde ve Toplumunda merkezi bir rol oynayan tarım sektörünün, topluluk tarım politikasına uyumu sorunlarının ve uyum için alınması gerekli tedbirlerin açığa kavuşturulması büyük bir önem taşımaktadır.

Bu nedenle, bu çalışmada Avrupa Topluluğu Tarım Politikası ve Türkiye'nin tam üyeliğinde karşılaşılabilecek problemlerin neler olduğu incelenmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın amacı, Toplulukta ve Türkiye'de izlenmekte olan tarım politikalarının işleyiş ve gelişimi hakkında bilgi vererek, Türk tarımının, Avrupa Topluluğu tarımı karşısındaki mevcut durumu ve Türkiye'nin tam üyeliği halinde tarım sektörünün rekabet durumunu ortaya koymak suretiyle tam üyeliğin getireceği uyum sorunlarını ve alınması gerekli tedbirleri açığa kavuşturmaktır.

Bu çalışma 4 ana bölümden oluşmakta ve her bölümün sonunda o bölümün genel bir değerlendirmesi yer almaktadır.

1. bölümde, ortak tarım politikasının oluşumu, amaçları, unsurları ve işleyişi gibi konular yer almaktadır.

2. bölüm ise, Türk Tarım Politikası'na ayrılmış bulunmakta olup, Türk Tarım Politikası'nın genel unsurları ve özellikle Türkiye Tarım Politikası'nda özel bir yeri olan Destekleme Politikası'nın işleyişi ve bu politikanın sonuçları üzerinde durulmaktadır.

Çalışmanın 3. bölümünde ise, Topluluk ve Türkiye ekonomilerinde tarım sektörünün yeri ve önemi, tarımın yapısı ve tarım alanlarının kullanım durumu ile tarımsal üretim ve rekabet durumu tablolar yardımıyla karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak her değerlendirme bir kıyaslama gerektirdiği için bazı durumlarda 1980 öncesi yıllar da göz önüne alınmış bulunmaktadır. Fakat, ülkemizde en son Genel Tarım Sayımı Sonuçları 1980 yılına ait olduğu için bazı tablolarda karşılaştırmalar bu sayım sonuçlarına göre yer almaktadır.

Bu çalışmanın son bölümünde ise, Türkiye'nin, Avrupa Topluluğu'na tam üyeliğinin getireceği tarımsal uyum problemleri ve tam üyelik öncesinde ve sonrasında alınması gerekli tedbirler üzerinde durulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM
ORTAK PAZAR TARIM POLİTİKASI

A- AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞUNUN AMACI

Bugün aşama aşama yürürlüğe konulmaya çalışılan Avrupa Bütünleşmesi Hareketinin tarihsel kökenleri çok eski yıllara dayanmaktadır. Bu konuda ilk fikir, 1849 yılında yazdığı bir eseriyle Victor Hugo tarafından ortaya atılmıştır. Hugo yazdığı eserinde ilk kez bir "Avrupa Birleşik Devletleri"nden söz etmiştir. (1)

19. yüzyılın sonlarına doğru daha başka yazarlar ve düşünürlerinde birbirleriyle kıyasıya savaşan Avrupa Devletlerinin siyasal planda bir araya getirilerek bu savaşları önleme çabaları içerisinde bazı modeller geliştirdikleri görülmektedir. Ancak bu yoldaki en anlamlı gelişmeler II. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkmıştır. Gerçekte II. Dünya Savaşında harap ve güçsüz bir duruma düşen Avropanın bu korkunç duruma bir daha düşmemesi için bazı Avrupa Devletlerinin yeni bir politik ve ekonomik model arayışı içinde oldukları görülmektedir. II. Dünya Savaşı sonlarına doğru, Doğu Avrupayı, Nazi işgalinden kurtarmak için o bölgedeki ülkelere giren Sovyet Ordularının bir daha o bölgelerden geri çekilmemesi ve zamanla Avrupa içlerine doğru olası bir ilerlemesi, zaten savaştan yorgun ve

(1) GÜNUĞUR Haluk, Avrupa Bütünleşmesine Genel Bakış, Tebliğ, 1988,

güçsüz olarak çıkan Batı Avrupa Ülkeleri tarafından kuşkuyla karşılanmıştır.

Bu politik ortam içerisinde 5 Mayıs 1949'da Straasburg'da "Avrupa Konseyi" nin kurulduğunu görmekteyiz. Ayrıca, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa Kıtasındaki diğer bir anlamlı gelişme de önceleri OEEC olarak kurulan daha sonra adı OECD olarak değiştirilen ekonomik amaçlı bir örgütün kurulması olmaktadır. A.B.D. bu örgüt kanalıyla, Avrupayı yeniden inşa etmek amacıyla, Avrupa Kıtasına Marshall yardımı adı altında önemli bir maddi destek sağlamıştır. OEEC ise bu yardımın Avrupa Kıtasındaki ülkeler arasında dengeli bir biçimde dağılımı görevini üstlenmiştir.

Ancak, Batı Avrupa Ülkelerinin, A.B.D. sermayesinin Avrupaya akışının giderek kendi ekonomilerinin, A.B.D. ekonomisine bağlı olacağı sonucuna varmaları nedeniyle yeni bir ekonomik model arayışı içine girdikleri görülmektedir.

Bu yeni model, "Avrupa Patentli Taşıyan Yeni Bir Sermaye Pazarı" oluşturmak şeklindedir(2). Ancak, Batı Avrupa'nın küçük devletlerinin o yıllardaki ekonomik güçlerinin tek başına bu yeni oluşumu gerçekleştirebilecek yapıda olmaması nedeniyle yapılması gereken tek şeyin bir ekonomik entegrasyona giderek ve Batı Avrupa Devletlerin ekonomik potansiyellerini bir araya getirerek güçlü bir Avrupa Pazarı oluşturmak fikri olduğu anlaşılmıştır.

(2) GÜNUĞUR Haluk, a.g.e.

Bu pazarda, A.B.D. nin ekonomik etkinliği giderek azalacak, Avrupa Sermayesi giderek kendini bulacak ve yeni teknolojinin yardımıyla uluslararası düzeye ilerde "Süper Bir Ekonomik Güç" olarak çıkabilecektir.⁽³⁾

Bu yeni model sadece ekonomik bir nedene dayanmayıp bunun yanında Dünya Denge Rolü'nü oynama gerekliliği düşüncesini de vurgulamaktadır. Bu denge ekonomik alanda olduğu kadar politik ve askeri alanları da ihtiva etmektedir.

Bu açıklamalardan sonra, Avrupa Topluluğu fikrinin ekonomik özgürlük için ABD'ye, politik özgürlük için ise Sovyetler Birliğine karşı bir reaksiyon olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Daha sonra 9 mayıs 1950 yılında Fransa Dışışleri Bakanı Robert Schuman'ın yayınladığı bir bildirisinde, Ruhr bölgesindeki zengin kömür ve çelik madenlerini, Almanya ile birlikte bir uluslar-üstü örgüt aracılığı ile işleteceklerini, aynı ideali paylaşan diğer Avrupa Ülkelerinin de bu örgüte girebileceklerini dünya kamuoyuna açıklaması üzerine 18 nisan 1951 tarihinde, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksembourg'un üye olduğu "Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu" nun kurulduğunu görmekteyiz.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Modelinin iyi işle-mesi üzerine, 6 üye ülkenin Dışışleri Bakanları 1955 yı-

(3) DAHRENDORF Ralf, Üçüncü Bir Avrupamı, Avrupa Dergisi, Sayı 50, 1980.

linda İtalya'nın Messina kentinde toplanarak, ekonominin tüm sektörlerini kapsayacak, bir anlaşma taslağı hazırlamakla görevli bir komisyon kurmayı kararlaştırmışlardır. Komisyon çalışmalarını 21 haziran 1956 tarihinde hazırladığı bir rapor ile sonuçlandırmıştır. Bu rapor bir "Avrupa Ekonomik Topluluğu" (AET) ile bir "Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu" (EURATOM)' un kurulmasını öngörmektedir. Rapor üzerinde iki yıl çalışıldıktan sonra bu toplulukların anlaşma taslakları hazırlanarak 25 mart 1957 tarihinde üye ülkelerce Roma'da imzalandıktan sonra, üye ülkelerin parlamentolarınca onaylanarak 1 ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bugün bu üç topluluğun üçüne birden Avrupa Toplulukları denilmektedir.⁽⁴⁾

Topluluğun amacı Roma Anlaşmasının 2. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre topluluğun amacı: "Bir ortak pazarın kurulması ve üye devletlerin ekonomi politikalarının birbirlerine gitgide yaklaştırılması yolları ile topluluğun tümü içindeki ekonomik çabaları uyumlu olarak geliştirmeyi, dengeli ve sürekli genişlemeyi, sağlamlığı artırmayı, yaşama şartlarını artan bir hızla yükseltmeyi ve biraraya getirdiği devletler arasındaki ilişkilerin daha da yakınlaşmasını gerçekleştirmektir."⁽⁵⁾

(4) Bugün AET'ye genellikle "AT" denilmekteyse de bu deyim aslında üç topluluğu birden kapsamaktadır. Topluluğa tam üyelik her üç topluluğa da katılmayı zorunlu kılmaktadır. Ancak "ortaklık" tek toplulukla olmaktadır. Nitekim Türkiye, AKÇT ve EURATOM'la değil, yalnızca AET ile ortaklık ilişkisi kurmuş bulunmaktadır.

(5) ÇİFTÇİ Ahmet, Her Yönüyle Ortak Pazar, Yaylacılık matbaası, İstanbul, 1970, s. 87.

Bu amaca ulaşabilmek için aynı anlaşmanın 3. maddesinde, anlaşmada öngörülen şartlara ve zaman sıralamasına uyularak aşağıda belirtilen şartların gerçekleştirilmesi planlanmış bulunmaktadır. (6)

1- Üye ülkeler arasında gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları ile her türlü eş etkili vergilerin kaldırılması.

2- Üçüncü ülkelere karşı Ortak Bir Gümrük Tarifesi ile Ortak Bir Ticaret Politikasının uygulanması.

3- Üye ülkeler arasında kişilerin, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımının sağlanması.

4- Ortak Bir Tarım Politikasının uygulanması.

5- Ortak Bir Ulaşım Politikasının tesbit edilip uygulanması.

6- Topluluk içinde rekabetin bozulmamasını sağlayacak bir sistemin kurulması.

7- Üye ülkelerin ekonomi politikalarını koordine ve ödemeler dengesindeki bozukluğu gidermeye imkan sağlanması.

8- Topluluk üyesi ülkelerin Milli Mevzuatlarının birbirine yaklaştırılması.

9- İşçilerin çalışma imkanlarının iyileştirilmesini ve hayat seviyelerinin yükselmesini sağlayacak olan Avrupa Sosyal Fonu'nun kurulması.

(6) ÇİFTÇİ Ahmet, a.g.e. s.88.

10- Yeni kaynaklar yaratarak topluluğun ekonomik gelişmesini kolaylaştırmaya yardımcı olacak Avrupa Yatırım Bankası adında bir banka'nın kurulması.

11- Alışverişi artırmak, ekonomik ve sosyal kalkınma çabalarını onlarla birlikte yapmak üzere Denizaşırı Ülkelerin de topluluğa zamanla ortak edilmesi.

B- ORTAK PAZAR TARIM POLİTİKASININ OLUŞUMU

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kuruluş anlaşmasında tarım sektörüne önemli bir yer verilmiştir. Bu amaçla Roma Anlaşmasınının 38 ve 47. maddeleri tarım sektörüyle ilgili düzenlemelere ayrılmış bulunmaktadır.

Roma Anlaşmasınının 2. maddesinde belirtilen amacına ulaşabilmesi için topluluk tarafından gerçekleştirilmesi planlanan faaliyet alanlarının düzenlendiği 3. maddenin 4. fıkrasında Ortak bir Tarım Politikasının uygulanması öngörülmektedir.

Topluluğu kuran Roma Anlaşmasında tarım sektörüne özel bir önem verilmesinin nedenlerini aşağıdaki gibi belirtebiliriz.

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda Avrupa Tarımının geliştirilmesi için, Avrupa Ekonomik Topluluğunun bir parçası olarak, Müşterek bir tarım pazarının kurulması fikri ağırlık kazanmıştır. Müşterek bir tarım pazarının

kurulabilmesi düşüncesi ise Ortak bir Tarım Politikasının uygulanması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.(7)

Roma Anlaşmasının hazırlandığı yıllarda, altı kurucu devletin tarımsal durumları arasındaki büyük farklılıkların mevcut olması Ortak bir Tarım politikasının tesbit edilerek uygulanması gereğini ortaya çıkarmıştır. Bunları şöyle belirtebiliriz.(8)

- Tarım kesiminde çalışanların genel nüfusa oranı, tarımın ulusal gelirdeki payı, verimlilik, tarım ürünlerinin dış ticaretteki payı ve tarımsal üretkenliğin üye ülkeler arasında farklılık göstermesi.

- Üye ülkelerde izlenmekte olan milli tarım politikalarının amaçlarının ve destekleme politikalarının ve destekleme yöntemlerinin farklı olması.

- Üye ülkeler arasında tarımsal ürün fiyatlarının farklı olması ve tarım ürünlerindeki bu fiyat farklılıklarının gümrük vergilerinden kaynaklanmadığı için, gümrük vergilerinin kaldırılması suretiyle tarım ürünlerinin serbest dolaşımının sağlanmasına rağmen bu fiyat farklılığının ortadan kaldırılamaması.

- Üye ülkelerin birbirlerinden çok ayrı doğal ve ekonomik şartlara sahip bulunması. Bazı ülkelerin ekonomisinde liberal bir tutum izlenirken bazılarında devletçi önlemlere başvurulması.

(7) ENÇ Oya ve BOLAT Ömer, AET Karşısında Türk Tarımının Durumu, İ.K.V. Yayını, İKV-18, Şubat 1986, s.39.

(8) Avrupa Dergisi, Belge, Sayı-50, Nisan-1980,

Yukarıda sayılan nedenlerden dolayı Müşterek Tarım pazarının en iyi şekilde işleyebilmesi için üye ülkeler arasında farklılık gösteren bu milli politikalar yerine Ortak bir Tarım Politikasının uygulanması düşüncesi ağırlık kazanmıştır.

C- ORTAK TARIM POLİTİKASININ UNSURLARI

Yukarıda sayılan nedenlerden dolayı, Roma Anlaşmasının 3. maddesinin 4. fıkrasında belirtilen bir "Ortak Tarım Politikası"nın uygulanması fikrinden hareketle, yine aynı anlaşmanın 43. maddesinin 1. fıkrasına (9) dayanılarak Ortak Tarım Politikasının oluşturulabilmesi için 5 Temmuz 1958 tarihinde Strazee'de bir Tarım Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferansta üye ülkelerin milli tarım politikaları tek tek görüşülerek aşağıdaki konular üzerinde görüş birliğine varılmıştır. (10)

- 1- Tarım genel ekonominin tamamlayıcı bir bölümü olup sosyal gelişmenin ve kalkınmanın başlıca faktörüdür.
- 2- Sadece üye ülkeler arasında değil diğer ülkelerle de her türlü alışveriş yapılmalı ancak dış rekabete karşı koruyucu tedbirler alınmalıdır.
- 3- İhracat ve ithalat dikkate alınarak, üretim ve tüketim piyasaları arasında bir denge kurulmalıdır.

(9) ÇİFTÇİ Ahmet, a.g.e. s.133.

(10) SARAÇOĞLU Tefik, Avrupa Ekonomik Topluluğu, İ.K.V. yayını, İKV-E-71 s.24.

4- Roma Anlaşmasının ruhuna aykırı sübvansiyonlar verilmemelidir.

5- Ortak Tarım Politikası oluşturulurken üye ülkelerin arz ve talep değişimleri dikkate alınmalıdır.

6- Tarımsal bünye düzeltilerek, tarımda kullanılan emek ve sermaye gelirleri ile diğer sektörlerdeki emek ve sermaye gelirleri arasında bir denge sağlanmalı ve bu denge sürdürülmelidir.

Bu konferansda alınan tedbirler 1960 yılı haziran ayında Bakanlar Konseyine sunulduktan sonra Ortak tarım Politikasının ana prensipleri olan şu kararlar kabul edilerek ilan edilmiştir.

1- Fiyatların toplulukta ortak bir şekilde belirlenip, tarım ürünlerinin serbest dolaşımını sağlayacak tek bir pazarın oluşturulması.

2- Topluluğun kendi tarımsal üretimini güvenceye almak ve bu doğrultuda topluluk dışındaki üçüncü ülkelerin ithalatına karşı ortak korumacılık tedbirleri geliştirmek.

3- Ortak pazar ve dışı karşı korumacılık tedbirlerinin mali yükünün ortak bir bütçeden karşılanmasını sağlamak.

Özetle ifade edilecek olursa, Streeze Tarım Konferansı sonrasında, ortak tarım politikasının üç altın kuralı

sayılan, ortak tarım politikasının dayandığı üç temel unsur olan, Tek Pazar, Topluluğun Tercihi ve Ortak Mali Sorumluluk prensipleri ortaya çıkmıştır.

1- Tek Pazar

Tek Pazar, üye ülkeler arasında tarımsal ürünlerin serbest ve sınırsız bir biçimde dolaşımının sağlanmasıdır. Müşterek tarım pazarı, tek başına büyük bir pazar sayılıp üye ülke pazarları ise bölgesel pazarlar durumundadır. Bu suretle gümrük vergileri ve diğer ticari engeller kaldırılarak üye ülkeler arası rekabetin bozulması önlenmiş olmaktadır. Tek pazarın amacı, gümrük vergisiyle tarife dışı engellerin kaldırılmasıyla tüketicilerin korunmasına yönelik olarak, idari, sağlık ve veterinerlik yönetmeliklerinin birbirine uyumlu hale getirilmesidir.

Tek pazarda bütünleşme, aynı pazar organizasyon araçlarının tüm topluluk sehasında uygulanması sonucu elde edilmektedir. Bu suretle, piyasa topluluk tarafından müşterek olarak bir merkezden yönetilebilmektedir. Ayrıca, müşterek tek pazarın sağlanabilmesi için, topluluk sınırları düzenli bir şekilde dış rekabete karşı korunabilmektedir.

Topluluk "Müşterek bir tek pazar" prensibinden hareketle 24 ürün grubu için ortak piyasa düzenleri oluşturulmuş ve bu düzenlere bağlı olarak fiyat ve destekleme politikaları uygulamaya koymuştur.

2- Topluluğun Tercihi

Topluluğun tercihi, müşterek tek pazarı, düşük fiyatlı ithalattan ve dünyadaki üretim ve fiyat dalgalanmalarından korumaktır. Topluluk tarımının başarısı için topluluk tüketicilerine uygun fiyatlarla ve sürekli olarak tarım ürünleri tedarikini sağlamak gerekmektedir. Bunun için ise, ortak tek pazarda, topluluk tarım ürünlerinin tercih edilmesi düşüncesi kabul edilmiştir.

3- Ortak Mali Sorumluluk

Ortak tarım politikası masraflarının üye ülkeler arasında ortaklaşa karşılanmasıdır. Dolayısıyla ortak mali sorumluluk prensibi, ortak tarım politikasının temel unsurlarından birisidir. Bu nedenle, ortak tarım politikasının finansmanını sağlamak için üye ülkelere, Tarımsal Garanti ve Yönelim Fonu (FEOGA) kurulmuştur.

D- ORTAK TARIM POLİTİKASININ AMAÇLARI

Yukarıdaki açıklamalarda belirtildiği gibi, Roma anlaşmasının 2. maddesine göre, topluluğun amacı, "Ortak bir pazarın kurulması ve üye ülkelerin ekonomi politikalarının zamanla birbirine yaklaşımı ile, topluluk halinde ekonomik yaşamın uyumlu bir şekilde gelişmesi, daha büyük bir ekonomik stabilite ile hayat standardının daha hızlı

bir şekilde yükselmesinin temini ve üye ülkeler arasında daha sıkı ilişkilerin teşviki" şeklinde ifade edilmektedir.

Yine aynı anlaşmanın 3. maddesine göre, bu amacı gerçekleştirebilmek için, üye ülkelerin yapmayı karar altına aldıkları işler arasında "Ortak bir Tarım Politikası"nın kabulü ve uygulaması da öngörülmektedir.

Ortak Tarım Politikası, özellikle "tarımsal kesimde çalışanların gelirlerini artırarak kendilerine adil bir yaşam düzeyi sağlamayı" amaçlamaktadır.

Avrupa topluluğu'nda piyasa mekanizması kurallarının sanayi ve hizmetler kesiminde işletilebilmesine rağmen tarım sektöründe, sektörün özelliğinden kaynaklanan sebeplerden dolayı piyasa mekanizmasından çok, "müdahaleci, hatta devletçi" bir yapının ortaya çıktığı görülmektedir. Aşırı sübvansiyonlar, fiyatlara ve üretime müdahaleler, Avrupa Topluluğu'nda ekonomik sistemin bir parçasını meydana getirmektedir. 1986 yılında Avrupa Topluluğunun merkezi bütçesini meydana getiren 30 milyar doların yaklaşık % 60'ının tarım sektörüne ayrıldığı görülmektedir. Dolayısıyla topluluğun, Ortak Tarım Politikası ile tarımda himayeci ve hatta tarımı tekelci bir kesim haline getirmeyi benimsediği görülmektedir. (11)

(11) TÜSİAD, Piyasa Ekonomisi ve Uygulaması, Ekonomik Rapor, Yayın no-TÜSİAD-T/87.5.100, İstanbul, 1987.

E- ORTAK TARIM POLİTİKASININ ARAÇLARI

Ortak Tarım Politikası'nın belirtilen bu amaçlarına ulaşabilmek için, ortak tarım politikasının araçları sayılan başlıca 4 politika uygulanmaktadır. Bunlar:

- 1- Ortak Tarımsal Ürün Fiyatları Politikası.
- 2- Ortak Piyasa Düzenleri Politikası.
- 3- Yapısal Reformları Amaçlayan, Strüktür Politikası.
- 4- Tarımın Ortak Finansmanı Politikası.

Bu politikaların, Ortak Tarım Politikası'nın yukarıda belirtilen ana prensiplerine uygun olarak uygulanması planlanmış bulunmaktadır.

1- Fiyat Politikası

Ortak Tarım Politikası'nda çok sayıda fiyat adı geçmektedir. Fiyatlar çoğu kez uygulandıkları ürün veya ürün guruplarına göre isim almaktadır.

Topluluk tarım ürünleri, ihracat ve ithalat sisteminin esası topluluk üreticilerini ve tüketicilerini korumaya yönelik olan fiyat politikasına bağlıdır.

Ortak tarımsal ürün fiyatları politikası, Topluluk içi ve üçüncü ülkelere karşı olmak üzere iki bölüm halinde-
dir.

Roma Anlaşmasının 39. maddesi, tarım sektörünün ekonominin bütünü ile çok sıkı bir ilişki içerisinde olduğunu ifade ederek, tarımsal faaliyetlerin özel karakterinden dolayı gerekli düzenlemelerin aşamalı olarak yapılması gereğine işaret etmektedir.

Ortak Tarım Politikası'nın, Roma Anlaşmasının 39. maddesinde belirtilen amaçları aşağıdaki gibidir.⁽¹²⁾

- 1- Tarım Kesimini genel ekonomi içerisine sokmak
- 2- Tarımsal üretimin verimini artırmak.
- 3- Çiftçilerin hayat düzeyini yükseltmek ve onları himaye etmek.
- 4- Tarım ürünleri piyasalarının ve fiyatlarının istikrarını sağlamak.
- 5- Tarım üreticilerin gelirlerini, sanayi üreticileri gelirleri düzeyine çıkarmak ve bunu garanti etmek.
- 6- Geleneksel üretim biçimini ve yapısını, modern kapitalist üretim biçimi ve yapısına dönüştürmek.
- 7- Tüketicilere uygun fiyatlarla ve sürekli tarım ürünleri sağlamak.

(12) ÇİFTÇİ Ahmet, a.g.e. s. 130.

a) Topluluk İçi Ortak Fiyat Politikası

Topluluk içinde tarımsal ürünlere uygulanan fiyat politikası, İşari Fiyat Politikası ve Müdahale Fiyatları olmak üzere gene iki bölüm halinde incelenmektedir.

1- İşari (Hedef) Fiyat: Tavan fiyatı özelliğini taşımaktadır. Bu fiyat hem tüketicileri aşırı fiyat artışlarından koruyan ve hem de üreticilere verilmek istenen fiyattır. Bu fiyat sisteminin amacı, üretim ve tüketim piyasaları arasında dengeli bir üretimi mümkün kılmaktır. Bu nedenle hedef fiyatlar, ortak piyasa düzenlerine bağlı olan ürünler için uygulanmakta olup, komisyon tarafından her kampanya dönemi için, bir yıl öncesinden konseye teklif edilmekte ve konsey tarafından incelenip kabul edildikten sonra ilan edilmektedir. Böylece, gerçek fiyat oluşumu arz ve talep şartlarına göre otomatik işleyen piyasa mekanizmalarına bırakılmaktadır. Ancak piyasa fiyatı, belirlenen hedef fiyatın üzerine çıkma eğilimi gösterirse, yetkili organlar tarafından piyasaya müdahale edilerek fiyatın tekrar arzulanan düzeye gelmesi sağlanmaktadır.

Bu fiyat sisteminin uygulandığı ürünler, hububat, şeker, süt ve yağlı tohumlardır. Her ürün veya ürün grubunun değişik özellikleri dikkate alınarak hedef fiyatlar tesbit edilmektedir. Hedef fiyatın tesbit edilmesi şöyle olmaktadır: Hedef fiyat hangi ürün için tesbit ediliyorsa

o üründe, topluluk içinde kendi kendine en az yeterli olan bölgedeki, toptan fiyata esas olan fiyat ele alınmaktadır. Buna göre, diğer bölgeler için aynı ürünün hedef fiyatı tesbit edilirken, aynı ürünün kendi kendine en az yeterli olduğu bölgedeki toptan ticarete esas olan fiyatından nakliye ve sigorta giderleri çıkarılmak suretiyle hesaplanmaktadır. (13)

2- Müdahale Fiyatları: Taban fiyatı özelliğini taşımaktadır. Üreticileri fiyat düşmelerinden korumak için uygulanmaktadır. Bu fiyat sistemi, Hububat, şeker, tereyağı, süttozu, bazı peynir çeşitleri, zeytinyağı, kolza, ayçiçeği çekirdeği, sığır eti, domuz eti ve tütün gibi ürünler için uygulanmaktadır. Eğer topluluk içinde, bu sayılan ürünlerden herhangi birinin üretim miktarı, toplam talepten fazla olduğu takdirde, o ürünün piyasa fiyatı hedef fiyatın çok altına düşmektedir. Bu fiyat üreticiler için kritik bir noktaya düşerek müdahale fiyatının altına inerse topluluk yetkili organları, aynen hedef fiyatta olduğu gibi piyasayı yeniden istikrara kavuşturmak için, piyasaya müdahale ederek üreticilerin ürünlerini, önceden tesbit edilen hedef fiyattan satın almaktadırlar.

Müdahale fiyatları, hedef fiyatların altında bir fiyattır. Bu fiyat, topluluk dahili fiyatlarının en düşük

(13) ÇAĞLAYAN İatif, Avrupa Ekonomik Topluluğunda Tarım Politikası ve Uygulaması, Ders Notu, İzmir, 1984, s.4.

sınırını meydana getirmektedir. Topluluk üreticilerine bir çeşit garanti-asgari fiyatı teşkil etmektedir. Müdahale fiyatları da, hedef fiyatlar gibi ticaret kampanyasının lyıl öncesinden, komisyonun yaptığı önerilere göre konsey tarafından tesbit edilerek ilan edilmektedir.

b) Üçüncü Ülkelere Karşı Uygulanan Fiyat Politikası

Topluluğun 3. ülkelere karşı uyguladığı fiyat politikası, topluluk üreticilerini, dünyanın daha düşük olan fiyat düzeyinden korumayı amaçlamaktadır. Böyle koruyucu bir sistem, üye ülkelerin dış alımlarında uygulayacakları ortak bir gümrük ve ticaret politikası ile mümkün olacağından, topluluk çeşitli tarım ürünleri için, ortak ticaret ve gümrük uygulamalarını da kapsayan, Referans, Prelevman ve Restitüsyon gibi fiyat sistemleri geliştirmiştir.

1- Referans Fiyatları: Bu fiyat sisteminin amacı, topluluk tarım ürünleri fiyatlarının, üçüncü ülkelere satın alınan tarım ürünleri fiyatlarına karşı korunmasını amaçlamaktadır. Yani, topluluk kendi tarım ürünlerini, düşük fiyatlı ithalattan korumaktadır. Uygulandığı ürünler: yaş sebze ve meyve, şarap ve su ürünleridir. Herhangi bir ürün için referans fiyatı, üretimin en bol olduğu bölgedeki fiyatların üç yıllık aritmetik ortalamasına o ürünün pazarlama masrafları ilave edilerek hesaplanmaktadır.⁽¹⁴⁾

(14) DÖLEN Meral ve PİRİNÇÇİOĞLU Nejat, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye'nin Ekonomik ve Sınai Yapılarına ve Tarımsal Destekleme Fiyatlarına Yönelik Karşılıştırma Çabaları, MPM Yayınları, no:331, Ankara, 1985,s.215.

Bu fiyat da diğer hedef fiyatlar ve müdahale fiyatları gibi ticaret kampanyasının 1 yıl öncesinden, farklı dönemler halinde tesbit edilip ilan edilmektedir.

Bu fiyat sistemi ile topluluk tarım ürünlerinin düşük fiyatlı ithalattan korunması şu şekilde olmaktadır.

Üçüncü ülkelerden ithal edilen ürünün sınırdaki giriş fiyatına, önce, üye ülkelerce önceden tesbit edilmiş bir gümrük tarifesi uyarınca vergi ilave edilmektedir. Bu şekilde ürünün gümrüklendirilmiş yeni fiyatı, toplulukça tesbit edilmiş olan referans fiyatının altında ise bu defa aradaki fark, telafi edici vergi olarak ithalatçıdan tahsil edilerek, o ürünün giriş fiyatı, referans fiyatı düzeyine getirilmektedir. Böylece iç ve dış fiyatlar arasındaki denge sağlanmaktadır.

Ancak telafi edici verginin alınması bazı şartlara tabidir. Telafi edici verginin alınabilmesi için, bir ürünün aynı piyasaya, aynı firma tarafından üst üste üç gün referans fiyatının altında bir fiyatla ithal edilmesi gerekmektedir. Yani, aynı piyasaya bir ürünün üst üste iki gün referans fiyatının altında bir fiyatla ithal edilmesi halinde hemen telafi edici vergi alınmamakta, sadece ithalatçı firma uyarılarak, fiyatlarını, referans fiyatları düzeyine yükseltmesi istenmektedir. Üçüncü gün de ürün düşük fiyatla aynı piyasaya sunulursa, bu defa ithal fiyatı ile referans fiyatı arasındaki fark, telafi edici vergi olarak ithalatçı firmadan tahsil edilmektedir.

Fark giderici verginin alınmaması için, ithal fiyatının, ya birbiri ardınca en çok 2 gün referans fiyatının altında olması ya da bu iki piyasa gününden sonra 6 gün boyunca aynı piyasaya mal sunulmaması gerekmektedir.⁽¹⁵⁾

2- Prelevman Sistemi: Prelevman, topluluk üreticilerini, üçüncü ülkelere karşı korumak, tek bir pazar dönemine geçişi kolaylaştırmak ve farklı tarım politikalarından kaynaklanan bazı sorunları ortaklık yönünden çözebilmek için geliştirilmiş bir fiyat sistemidir. Hububat, domuz eti, yumurta, kümes hayvanları, süt ürünleri, sığır eti ve pirinç gibi ürünler için uygulanmaktadır.

Topluluğun üçüncü ülkelere karşı uyguladığı prelevman, dünya fiyatlarıyla topluluk fiyatları arasındaki fark ortadan kalkmadığı sürece devam etmektedir. Gümrük vergisi niteliğinde olmasına rağmen, tarımsal prelevmanlar sabit bir oranla ifade edilememektedir. Her yıl, her ürün veya ürün gurubu için ayrı ayrı tesbit edilen hedef fiyatlar ile normal dünya fiyatları arasındaki fark olarak belirlenmektedir. Hedef fiyatların yıl boyunca sabit olmasına rağmen, dünya fiyatları sürekli değişebildiğinden, prelevman miktarı da buna bağlı olarak değişebilmektedir.⁽¹⁶⁾

(15) BALKIR Canan, Avrupa Topluluğunun Ticaret Politikası ve Türkiye'nin Tam Üyeliğinde Karşılaşılacak Sorunlar, Tebliğ, 1988, s.22.

(16) GÜNEŞ Turan, Ortak Tarım Politikası, Avrupa Ekonomik Topluluğu Birinci Eğitim Semineri, İKV yayını, Yayın no: 134, İstanbul, 1983.

Topluluğun üçüncü ülkelere karşı uyguladığı fiyat sisteminin esasını, eşik fiyat oluşturmaktadır. Eşik fiyat, hedef fiyattan, topluluk sınırları ile üretim bölgesi arasındaki ulaşım masraflarının çıkarılmasıyla bulunmaktadır. Prelevman ise, eşik fiyat ile dünya fiyatları arasındaki farktan ibarettir. Topluluk içi üretim korumak amacıyla ile ithal edilen ürünlerden alınan bir nevi vergidir. Yani, normal gümrük vergilerine ek olarak alınan bir vergidir. Topluluk ithalatçısından prelevman adı altında tahsil edilen bu vergiler, Topluluk, Tarımsal Garanti ve Yönelim Fonunun finansmanında kullanılmaktadır.

3- Restitüsyon Sistemi: (İhracatın Sübvansiyonu)

Topluluk tarım ürünlerinin topluluk dışına ihraç edilmesi durumunda uygulanan bir fiyat sistemidir. Restitüsyon, özellikle topluluğun üretim fazlası bulunan ürünlerinin ihracatında sözkonusudur. Topluluk üreticisinden ürününü yüksek bir fiyatla satın alan topluluk destekleme kuruluşları veya topluluk tüccarının, bu ürünleri satın aldığı fiyattan daha yüksek bir fiyatla satmasının mümkün olmaması nedeniyle topluluk ihracatçısına normal dünya fiyatlarıyla, destekleme fiyatları arasındaki fark ödenerek herhangi bir zararla karşılaşmadan ihracat yapması sağlanmaktadır. Yani, başka bir deyişle, prelevman mekanizmasının tersine işlediği bir durum söz konusudur. Prelevmanlar, topluluk ithalatçısından alınarak FEOGA'nın finansmanında kullanılmakta, restitüsyon ise, aynı fon tarafından topluluk ihracatçısına ödenmektedir.

2- Ortak Piyasa Düzenleri Politikası

Ortak tarım politikası gereğince, topluluğa üye ülkelerdeki tarım piyasalarının ortak düzenlenmesi esastır. Tarımsal ürünlerin sahip oldukları farklı özellikler onların bir tek piyasa düzeninde toplanmasına imkan vermemektedir. Bu nedenle, topluluk ekonomisinde önemli yeri olan ürünler veya ürün gurupları ayrı piyasa düzenleriyle işletilmektedir. Genelde 4 tip ortak piyasa düzenlemesi söz konusu olup, topluluk tarımsal üretiminin yaklaşık % 95'ini kapsayan bu 4tip piyasa düzenlemesi 24 ürün veya ürün gurubundan oluşmaktadır. (17)

Ortak piyasa düzenlerinin uygulanması, ortak piyasa düzenlerine dahil ürünlerin korunması ve bu piyasa düzenlerine müdahale yöntemleri birbirinden farklıdır. Ortak piyasa düzenlerinin korunmasında, yukarıda belirtilen fiyat politikalarının yanında ürünlere ek yardım ve ürünlere götürü yardım gibi yöntemlere de başvurulmaktadır.

a) Müdahale ve Destekleme Şeklinde Piyasa Düzeni

Topluluk iç pazarı genellikle fiyatlara müdahale şeklinde düzenlenmektedir. Üretim değeri itibariyle, toplam tarımsal üretimin % 70'i bu sistemle fiyat ve pazar garantisi kapsamına alınmıştır. Belli başlı tarım ürünle-

(17) ENÇ, ve BOLAT, a.g.e. s.41.

rinden, şeker, süt ürünleri, sığır eti, domuz eti, tahıl, bazı meyve ve sebzeler, su ürünleri ve sofralık şarap bu piyasa düzeni içerisinde işlem görmektedirler. Şayet bu ürünlerin fiyatları, daha önceden tesbit ve ilan edilen müdahale fiyatları altına düşerse, topluluk yetkili organları piyasaya girerek müdahale fiyatları üzerinden destekleme alımları yaparak üreticileri koruma yoluna gitmektedirler.

b) Dışa Karşı Korunmalı Piyasa Düzeni

Tarımsal üretimin yaklaşık % 25'ini temsil eden bir ürün gurubu üçüncü ülke kaynaklı ürünlere karşı gümrük vergilerinin yanı sıra prelevman ve telafi edici vergilerle bu piyasa düzeni içinde koruma altına alınmışlardır.⁽¹⁸⁾ Bu ürünler şarap, yaş sebze ve meyve, yumurta, çiçekçilik ürünleri ve pirinç'tir.

c) Ürünlere Ek Yardım Şeklinde Piyasa Düzeni

Toplam tarımsal üretimin yaklaşık % 2.5'u bu yolla düzenlenmektedir. Bu piyasa düzenine dahil ürünler, sert buğday, tütün, yağlı tohumlar ve zeytin yağıdır.

Söz konusu bu ürünlerde, topluluk üretimi iç tüketimi karşılayamadığından topluluk fiyatlarının dünya fiyatları üzerinde olduğu görülmektedir. Topluluk fiyatlarının dünya fiyatları düzeyine inebilmesi için topluluk üretici-

(18) Enç ve Bolat, a.g.e. s.42.

lerine aradaki fark kadar bir ek yardım ödenmektedir. Böylece dahili fiyatların yükselmesi önlenerek tüketiciler, fiyat düşmesinden doğan farkın ek yardım olarak üreticilere ödenmesiyle üreticiler, koruma altına alınmaktadırlar.

d) Götürü Yardım Şeklinde Piyasa Düzeni

Bazı ürünlerin üretim miktarının artırılabilmesi için, işlenen her hektar toprak başına üreticilere götürü yardım şeklinde bir destek sağlanmaktadır. Bu piyasa düzenlemesi, topluluk tarımsal üretiminin yaklaşık olarak % 06'sını kapsamaktadır. Bu piyasa düzenine dahil ürünler ise, pamuk tohumu, yün, bira mayası, ipek böceği, deri, keten, kenevir, şerbetçi otu, ekinlik tohum ve kuru yem'dir.

3- Tarımın Ortak Finansmanı Politikası

Topluluğun, yukarıda açıklanan, ortak tarım politikalarını uygulayıp başarıya kavuşturabilmesi, geniş bir idari örgütlenme ve önemli bir mali kaynak gerektirmiştir. Bu politika, ortak pazarın, tek pazar aşamasında fiyatların yeknesaklaştırılması ve tarım politikasının ortak hâle getirilmesi ile bunun mali sonuçlarının topluluğu ilgilendireceği esastan doğmuştur.⁽¹⁹⁾ Söz konusu maddi yardımlaşmanın gerçekleştirilebilmesi için Roma Anlaşması uyarınca 14 ocak 1962 tarihinde Brüksel'de bir Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönelim Fonu (FEOGA) kurulmuştur. Bu fon topluluk bütçesinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

(19) SARAÇOĞLU Tefrik, a.g.e. s.130.

Topluluk bütçesinin gelirleri, Roma Anlaşması'nın 200. maddesinde belirtilen, üye devletlerin katılma payları ve 201. maddesinde belirtilen, topluluğun öz kaynaklarından oluşmaktadır.⁽²⁰⁾ Topluluk bütçesinin öz kaynaklarını ise aşağıdaki kalemler oluşturmaktadır.

- 1- Üçüncü ülkeler çıkışlı ithalattan alınan gümrük vergileri.
- 2- Üçüncü ülkeler çıkışlı tarım ürünleri ithalatına uygulanacak olan prelevmanlar ve fark giderici vergiler.
- 3- 1979 yılında uygulamaya konulan, üye ülkelerde elde edilecek Katma Değer Vergisi'nin % 1'ini aşmayan bir kısmı.

Topluluk bütçesinin gider bölümü ise aşağıdaki kalemlerden oluşmaktadır.

- 1- Topluluk organlarının (konsey, komisyon, parlamento, adalet divanı ve sosyal komite) yürütme giderleri.
- 2- Roma Anlaşması'na ilişkin mevzuatın, tarımsal, sosyal, bölgesel, araştırma ve geliştirme, sanayi, enerji ve ulaştırma alanlarında yapılacak çalışmaların finansmanına dönük giderler.

Bir başka açıdan bakıldığında, topluluk bütçesi, tarımsal alanın finansmanında FEOGA, sosyal alanın finans-

(20) Çiftçi Ahmet, a.g.e. s.270, 271

manında sosyal fon ve bölgesel alanın finansmanının da ise bölgesel fon v.b. fonlardan oluşmaktadır.

Bu fonlar arasında FEOGA, topluluk bütçesinin, bütçe giderlerinin % 70'ini aşan bir kısmını oluşturması bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Bu fon, birisi garanti bölümü ve diğeri yönelim bölümü olmak üzere iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Bu fonun garanti bölümü, üye ülkelerin ortak piyasa düzenlerinin uygulanması ile ilgili giderlerin finansmanında kullanılmaktadır. Garanti bölümünün giderleri aşağıdaki kalemlerden oluşmaktadır.⁽²¹⁾

- 1- Destekleme giderleri ve üretici yardımları.
- 2- Topluluk dışı ülkelere yönelik, tarım ürünleri ihracatı için satıcı firmalara, yüksek topluluk fiyatıyla düşük dünya fiyatları arasındaki farklara eşit bir biçimde ödenen pirimler.

Bu fonun yönelim bölümü ise, topluluk kuruluşlarınca kararlaştırılan aşağıdaki faaliyetlerin finansmanında kullanılmaktadır.

- 1- Tarımsal yapının geliştirilmesine yönelik projelere ilişkin sermaye yardımları.
- 2- Tarım ürünlerinin işlenme ve pazarlama şartlarının iyileştirilmesine ilişkin ortak çalışmaların finansman giderleri.

(21) D.P.T. Özel İhtisas Komisyonu Raporu, AET, Yayın no: DPT:1871, ÖİK: 292, Ankara, 1983, s.14,15.

3- Topluluğun belirli ülkelerindeki veya bölgelerindeki ağaçlandırma, sulama, tarımsal yayım ve üretimi değiştirme hizmetlerine ilişkin projelerin finansmanı.

4- Üretim fazlası ile karşı karşıya bulunan ürünlerden topluluk üretiminin yetersiz olduğu sektörlerle yöneltilmesini veya bu dengenin sağlanmasını amaçlayan projelerin finansmanına dönük giderler.

Bir başka deyişle, Tarımsal Garanti ve Yönelim Fon'unun, Garanti bölümü, ortak tarım politikasını oluşturan uygulamaların finansmanı, yani, pazarların desteklenmesi, ihracatın sübvansiyonu, ürünlerin desteklenmesi v.b. gibi kısa vadeli faaliyetlerin finansmanı için, yönelim bölümü ise, üretim şartlarının geliştirilmesi, tarımsal yapının değiştirilmesi, ürünlerin yönünün belirlenmesi, ürünlerin pazarlamasının kolaylaştırılması ve tarım pazarlarının genişletilmesi gibi orta ve uzun vadeli faaliyetlerin finansmanında kullanılmaktadır.

4- Stürüktür Politikası

Ortak tarım politikasının bir parçası olan stürüktür politikası, tarımsal işletmelerin gelişmesi ve modernleşmesi için zorunlu yapısal değişikliklere yer veren bir politikadır. Bu politika ile, tarım işletmelerini büyütme suretiyle tarım kesiminin etkinliği ve üretici gelirlerinin artırılması istenmektedir.

Bu amaca ulaşabilmek için öngörülen yapısal değişiklikler şunlardır. (22)

- 1- Tarım alanında çalışan aktif nüfusun azaltılması.
- 2- Daha büyük tarımsal işletmelere doğru gidilmesi.
- 3- Teknik yöntemlerin geliştirilmesi.
- 4- Tarımda kooperatifleşmenin hızlandırılması.

Ortak Pazar'da yapısal değişiklikler (reformlar) uygulanmasını öngören stürüktür politikası, ortak tarım politikasının'da 1962-1969 yılları arasında, daha çok, yüksek fiyat politikasının uygulanmasıyla bazı ürünlerde üretim fazlalıklarının ortaya çıkması ve FEOGA'nın finansman yükünün ağırlaşması dolayısıyla yapısal değişikliklere gidilmediği takdirde, zamanla topluluk'da tarımsal durumun daha ciddi endişeler yaratacağı düşüncesinden doğmuştur.

Topluluk tarımının dışa açılabilmesi için sosyal ve bünyesel bir reform gerekli olduğu 1958 yılında yapılan Steese konferansında belirtilmesine rağmen bu alandaki gelişmeler beklenen hızda olamamış ve üye ülkelerin ulusal düzeydeki çabaları yetersiz kalmıştır. Ancak, bu konuda topluluğun tarım işleriyle görevli komisyon üyesi M. Sicco Mansholt'un yaptığı çalışmalar sonucunda "Ortak Pazar Tarımında Reform" başlıklı bir rapor hazırlanmıştır.

(22) ÖZGÜVEN Ali, Tarım Ekonomisi Ve Politikası, Bursa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bursa, 1977, s.232.

Rapor, mevcut durumu değerlendirerek ortaya çıkan sonuçları ve alınması gerekli tedbirleri Şöyle sıralamaktadır. (23)

1- Bazı pazarlar tam bir dengesizlik içindedir. Dięer bazı pazarlar da aynı dengesizliğe dūŐebilecektir. Arz ile talep arasında dengenin sağlanabilmesi için 5 milyon hektar tarım arazisinin iŐlenmemesi gerekmektedir.

2- Üretim faktörleri iyi bir uyum içerisinde kullanılmamaktadır. Modern üretim tekniklerinin en verimli biçimde kullanılmasına imkan verecek üretim üniteleri kurulmalı ve bunların birleŐtirilmesiyle modern tarım işletmelerine ulaŐılmalıdır.

3- Tarım sektöründe toprağın sınırlı, insanın ise çok olması nedeniyle üretim faktörlerinin optimal kullanım düzeyine varılamamaktadır. Bu nedenle 5 milyon kişinin tarım alanlarından ayrılması sağlanmalıdır.

Ancak, Fransız Tarım Bakanı, Mansholt tarafından hazırlanan bu rapor, topluluk tarımcıları tarafından kuŐuyla karşılanmıştır. Dışarıdan önemli miktarlarda tarım ürünleri ithal edilmesine karşılık 5 milyon hektar arazinin tarımdan çekilmesi, 5 milyon kişinin tarım sektöründen ayrılması ve işletme boyutlarının büyütülmesi gibi önerilerin,

(23) Saraçoğlu Tefvik, a.g.e. s.29.

çiftçileri toprak sahiplerinin kölesi durumuna getirmesi ve tarımsal kolhozların oluşmasına neden olabileceği düşüncesiyle topluluk tarımcılarını kuşkuya düşürmüştür. (24)

4 yıl süren çalışmalardan sonra, Mansholt Planı'nın kapsamı konsey tarafından kısmen değiştirilerek 25 mart 1971 tarihinde uygulamaya konulmuştur.

Reform programı niteliği taşıyan bu yeni Mansholt Planı'nın hedefleri şunlardır. (25)

- 1- Tarımsal işletmelerin modernleştirilmesi.
- 2- Tarım kesimini terk etmek isteyenlerin buna özendirilmesi.
- 3- İşletmelerin büyümelerinin teşvik edilmesi.
- 4- Tarımsal çiftçi topluluğunun mesleki eğitiminin artırılması.
- 5- Piyasalarda arz ve talep durumlarının daha yakından izlenmesi için istihbarat servislerinin kurulması.
- 6- Üreticilerin kendi aralarında örgütlenmelerinin sağlanması.

(24) GÜNEŞ Turan, a.g.e. s. 128.

(25) GÜNEŞ Turan, Türk Tarımının Gelişimi ve AT ile Entegrasyonu, İ.K.V. Türk Tarımının Avrupa Topluluklarına Entegrasyonu Semineri, İKV yayını, Yayın No: İKV-54, Şubat, 1988, s. 39.

F- ORTAK TARIM POLİTİKASININ SONUÇLARI

1 ocak 1958 tarihinde 6 Avrupa Devleti olarak, Almanya, Belçika, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda, Avrupa ekonomik topluluğunu oluşturdukları zaman, AET ekonomisinde sanayi sektörü hakim bir sektör olarak bulunmakta, tarım sektörü ise daha geri planda kalmaktaydı. AET'ye Danimarka, İngiltere ve İrlanda'nın katılmasıyla Bu ekonomik yapıda tarım sektörü lehine önemli bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun ekonomik yapısında tarım sektörünün ağırlık kazanması, Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın topluluğa katılmasıyla başlamıştır. (26)

Bununla beraber, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye ülkelerden bazılarının tarım sektörüne daha çok, bazılarının ise daha az önem vermelerinden dolayı Ortak Tarım Politikası'nda zaman zaman ciddi güçlüklerle karşılaşmıştır. (27)

Roma Anlaşması kararlarında anılan, Tarım Politikasının ana hedefleri dikkate alınarak, Ortak Tarım Politikasının bir değerlendirilmesi yapıldığında, bu politikanın genel olarak başarılı olduğu görülmektedir.

(26) GÜNEŞ Turan, a.g.e. 1988, s.22

(27) İKV, Avrupa Topluluğuna Katılmanın Teknik Sorunları, Hazırlık Çalışmaları-Yeni Organizasyon, İKV-28, Kasım, 1986.

Roma Anlaşması'nda öngörülen ilk hedef, tarımsal verimliliğin artırılmasıdır. 1968-1975 yılları arasında topluluk tarımında verimlilik artışı % 6.5 dolaylarında olmuştur. 1975 yılından sonra ise tarımsal verimlilik artış hızında yavaşlama olmasına rağmen bu oran ortalama % 5.5 dolaylarında olmuştur. Ancak, aynı dönemde, tarımda çalışan nüfusun % 85'i topluluk içi bürüt üretimin sadece % 4'ünü oluşturmuştur. Bu nedenle verimlilik artışının, üretime yansması yetersiz kalmıştır. (28)

İkinci olarak, tarımda çalışanlara uygun gelir temin edilmesi bakımından bazı çelişkilerle karşılaşılacaktır. Topluluk tarım kesiminin gelir düzeyi, uygulanmakta olan sıkı koruma önlemleri nedeniyle artırılabilir. Tarım sektörü gelirleri bütün üye ülkelerde artarak diğer sektör gelirlerini yakından izlemeye başlamıştır. Ancak, sanayi sektörü gelirlerine kıyasla daha azdır. Ayrıca yapay önlemlerle topluluk tarımcısının gelir düzeyi güvence altında tutulmaktadır. Buna rağmen, topluluk içerisinde aynı tür tarım üretimi yapanlar arasında ve bölgeler arasında gelir bakımından farklılıklar hala ortadan kaldırılamamıştır. (29)

Uygulanmakta olan Ortak Tarım Politikası ile tarımsal üretimde artış sağlanırken, tarım sektöründe çalışanların sayısı giderek azalarak 1958-1978 yılları arasında

(28) SARAÇOĞLU Tefvik, a.g.e. s.31.

(29) SARAÇOĞLU Tefvik, a.g.e. s.32.

10 milyon tarım işçisi sektörden ayrılmıştır. 1975-1980 yılları arasında, 10 hektardan küçük arazilerin birleştirilmeleri suretiyle tarımsal işletmelerin sayısı 5.9 milyondan, 5.6 milyona çekilmiştir. Yine aynı dönemde bir hektardan büyük işletmelerin ortalama alanı 12 hektardan, 17.7 hektara yükseltilmiştir. (30)

Tarım iç pazarının kurulmasından bu yana, Avrupalı tüketicinin ihtiyaçları hem kalite hem de miktar açısından karşılanabilmiştir. Ancak, iç ve dış pazar ihtiyaçlarına göre üretimin ayarlanabilmesi için henüz yeterli bir mekanizma kurulamamıştır. Ayrıca, izlenen üretim politikası ile tropikal ürünler ve bazı proteinli gıda maddeleri hariç kendi kendine yeterlilik sağlanmıştır. (31)

Toplulukta, Ortak tarım politikası ile "topluluğun tarım ürünlerine olan gereksiniminin karşılanması konusunda güvence sağlanması" hedefine büyük ölçüde yaklaşılmasına karşın, ürün fiyatlarının desteklenmesi politikası ile bazı ürünlerde üretim fazlalıklarıyla karşılaşmış, bunların stoklanması ve elden çıkarılması işlemleri ise, ortak tarım politikasının maddi yükünü artırarak topluluk bütçesini ciddi finansman sorunlarıyla karşı karşıya bırakmıştır. Buna karşılık, Topluluğun, tarım ürünleri için uyguladığı bu yüksek fiyat politikası, ürün fiyatlarında istikrarı sağlamış ve çiftçi topluluğunun gelir düzeyini ve

(30) GÜNEŞ Turan, a.g.e. 1988, s.32.

(31) İKV, 25inci Yılında Avrupa Toplulukları, İKV Yayını, İKV-3, Aralık, 1984, s.32.

dolayısıyla refahını artırmaya yardımcı olmuştur. Ancak, ürün fiyatlarının desteklenmesi politikası, yukarıda da belirtildiği gibi bazı ürünlerde üretim fazlasının oluşmasına neden olmuştur. Üretimi büyük ölçüde artan ürünlerin başında, yumuşak buğday, arpa, kolza, şeker, tereyağı, süt, kümes hayvanları, yumurta, elma, armut ve şeftali gelmektedir.

Ayrıca, uygulanmakta olan yüksek fiyat politikası, ister içeride üretilsin, ister dışarıdan ithal edilsin ürünlerin pahalıya tüketilmesine neden olmaktadır. Genel fiyatlar seviyesinde istikrar sağlanmasına rağmen, toplulukta bir çok ürünün fiyatı dünya ortalamasının çok üstünde yer almaktadır. Bu ise, fiyat politikasının üreticiler lehine, tüketiciler aleyhine bir politika olduğunu ortaya çıkarmaktadır. (32)

Garanti fiyatları ve restütüsyon sistemi politikalarının uygulanmasında büyük ve küçük üreticiler arasında bir fark gözetilmemesi nedeniyle, piyasa için üretim yapan büyük çaplı işletmeler, küçük çaplı işletmelere göre daha fazla bir maddi destek sağlamaktadırlar. Dolayısıyla Ortak Tarım Politikası, büyük işletmeleri koruyan bir nitelik kazanmıştır. Ayrıca garanti fiyatlarına bir sınırlamanın getirilmemesi, bir çok pazarda arz ve talep dengesinin bozulmasına neden olmuştur.

(32) ALPKAYA Aydemir, AT- Türkiye İlişkilerinde Tarım Sektörü, Türk Tarımının Avrupa Topluluklarını Entegrasyonu Semineri, İKV-54, Şubat-1988, s. 91.

T oplulukda, yıllar itibariyle destekleme alımlarının ve sübvansiyon giderlerinin çoğalması ve fondan yararlanan ürün sayısının artması, fonda toplanması gereken paranın daha çok olması zorunluluğunu doğurmuştur. Ancak, Bakanlar Konseyi, 1 nisan 1985 tarihinden geçerli olmak üzere aldığı bir kararla 20 yıldır çiftçilere tanınan garantilere son vererek, fiyat garantilerini sınırlayıp, tarımsal ürün fazlalıklarına cezai müeyyideler uygulama girişimlerini başlatmıştır. Bu şekilde arz ve talep dengesi özellikle stürüktürel ürün fazlalıklarından zarar gören bölgelerde sağlanarak, hem topluluk piyasalarının hem de topluluk bütçesinin menfaatlerinin korunması göz önüne alınmıştır. (33)

Topluluğun, tarımın ortak finansmanı için kurmuş olduğu, Tarımsal Garanti ve Yönelim Fonu, önceleri tarımsal harcamaların yaklaşık 1/6'sını finanse ederken, giderek tarımsal harcamaların tamamını finanse eder duruma gelmiştir. Bugüne kadar yapılan uygulamalarda, ortak tarım politikasına tahsis edilen kaynakların en büyük bölümü FEOGA fonu tarafından, yukarıda belirtilen destekleme alımları için kullanılmıştır. Toplulukta stoklanan ürünlerin değeri, 1982 yılında 4 milyar ECU iken, 1986 yılında bu miktar yaklaşık üç misli artarak 12 milyar ECU'ya ulaşmıştır. (34)

(33) GÜVEN Özcan, Türkiye'nin AT'na Tarım Ürünleri İhracatının Mevcut Sorunları, Türk Tarımının Avrupa Topluluklarını Entegrasyonu Semineri, İKV-54, Şubat-1988, s.105.

(34) BEDESTENCİ Ali Kemal, Avrupa Topluluğu (AT) Hakkında Özet Not, Kasım, 1987, s. 6.

1985 yılı itibariyle FEOGA'dan yapılan harcamaların % 22'sini ürün fazlalıklarının stoklama masrafları oluşturmuştur. 1.1.1987 tarihi itibariyle toplulukta, tereyağı stokları 1.5 milyon tona, süt tozu stokları 900 bin tona, sığır eti stokları 700 bin tona ve hububat stokları ise 16.5 milyon tona ulaşmıştır. (35)

Topluluk Tarım Fonu ile ilgili, son yıllarda tartışılan iki temel sorundan biri, yukarıda belirtilen, Garanti Fonu harcamalarının giderek artması, diğeri ise Yönelim Fonu harcamalarının, garanti fonu harcamalarına göre çok daha düşük düzeyde gerçekleşmesidir.

Bunlara ilaveten,

- Tarım ürünleri üretiminin pazar şartlarına göre ayarlanabilmesinin her zaman mümkün olmaması.

- Tarımsal harcamaların, öz kaynak artış oranının üstünde bir artış göstermesi.

- Tarım Politikasının, bir ekonomik gelişme sürecinde oluşturulmasından dolayı, büyümenin yavaşladığı dönemlerde çeşitli krizlere sebep olması.

- Tarımsal harcamaların, tarımsal yeterliliğe ulaşıldığından, tarım politikasının uygulama alanının genişlemesinden ve dünya fiyatlarının da giderek yükselmesinden dolayı, azaltılmasına duyulan ihtiyaç nedeniyle,

(35) ÖNER Ayhan, Türkiye'nin AT'dan Tarım Ürünleri İthalatının Mevcut Sorunları, Türk Tarımının Avrupa Topluluklarına Entegrasyonu Semineri, İKV-54, Şubat, 1988, S.123.

Topluluk yetkilileri tarafından, topluluk tarım politikasının günün koşullarına uydurulması düşüncesi giderek önem kazanmıştır. Bu nedenle, Topluluklar Tarım Komisyonu 1985 yılı programında, Ortak Tarım Politikası'nda reforma gidilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Daha sonra ise, 1987 yılında, Ortak Tarım Politikası'nın sorunları ve bunların çözüm yollarını ortaya koyan "Yeşil Belge" adında bir reform programının hazırlandığı görülmektedir. (36)

Bu belgeye göre, genel ekonomik duruma bağlı olarak Avrupa Tarımında yeni bir takım düzenlemelere gidilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu yeni düzenlemeler ise, şu amaçların gerçekleştirilmesine yardımcı olacaktır.

- Tarımsal üretimin ve harcamaların kontrol altına alınması.
- Tarımsal Stokların azaltılması.
- Tarımda Avrupa'ya Özgü bir Model'in kurulması.
- Uluslararası gelişmelere uyumlu faaliyetlerde bulunulması. (37)

Böylece, üretim ve harcamalar kontrol altına alınarak, stoklardan arınmış dengeli bir piyasa yaratılarak,

(36) ALPKAYA Aydemir, a.g.e. s. 96.

(37) ALPKAYA Aydemir, a.g.e. s. 96, 97.

Avrupalı üreticinin emeğinin en tatmin edici şekilde değerlendirilmesine ve daha fazla esneklikle üretim ve pazarlanmanın yapılabilmesine imkan sağlanacaktır.

Bu amaçlar doğrultusunda, konsey, bütün piyasa düzenlerini etkileyen yeni koruyucu tedbirler benimsemiştir.

Topluluklar Konseyi tarafından benimsenen bu yeni tedbirler şunlardır.

- Tarımsal üretimde kendi kendine yeterliliğe ulaşıldığı için daha kısıtlayıcı bir fiyatlandırma sisteminin uygulanması.

- Üretimin suni olarak artışının önlenmesi için, daha az devamlılık arzeden ve daha kısıtlayıcı bir müdahale sisteminin uygulanması.

- Üreticilerin ortak sorumluluklarının güçlendirilmesi ve desteğin sınırlandırılması. (38)

Topluluklar Konseyi, bu reform tedbirlerinin yanı sıra, bünyesel fonlarda da bir takım reformlara gidebilmek amacıyla, 1987 yılında 2. grup tedbirler olarak bilinen yeni bir takım düzenlemeler yoluna gitmiş bulunmaktadır.

Bünyesel fonlarda reform yapabilmek amacıyla 2. grup tedbirler olarak bilinen bu yeni düzenlemeler şunlardır.

(38) SARAÇOĞLU Tefvik, a.g.e. s.33.

1- Diğerlerine göre geri kalmış bölgelerin ekonomik kalkınmasına yardımcı olmak.

2- Geri kalmış bölgeler dışında, kırsal gelişmeyi teşvik etmek.

3- Ortak tarım politikasındaki bu reformlar doğrultusunda tarımsal bünyenin bu reformlara adaptasyonunu sağlamak. (39)

Bu şekilde, alınan bu 2. grup tedbirler sayesinde Topluluk, Tarımsal Garanti ve Yönelim Fonu'nun, Yönelim bölümünün yeni bir nitelik kazanması sağlanmış olacaktır.

Ortak Tarım Politikası'nda yapılması düşünülen bu reformlar, sadece üretim miktarı üzerinde etkili olmayıp, tarımla uğraşan nüfusu da ilgilendirmektedir. Bu amaçla, Avrupa Topluluğu'nda aile temeline dayalı tarımcılığın sürdürülmesi ve kırsal bölgelerde sosyal yapının sürdürülmesi ilkesi benimsenmiştir. Bu ilke doğrultusunda küçük üreticilerin varlığını ve geleceğini garanti altına alan bazı düzenlemelere gidildiği görülmektedir. Bu düzenlemeler ise şunlardır. (40)

1- İlk aşamada, tarımsal nüfusun farklı koşullar altında üretim faaliyetinde bulunduğu görüşü kabul edilerek, küçük üreticilere yapılmakta olan üretim yardımlarına herhangi bir sınırlamanın getirilmemesi.

(39) ALPKAYA Aydemir, a. g. e. s. 101.

(40) ALPKAYA Aydemir, a. g. e. s. 100.

2- Tarımsal nüfusun yeniden düzenlenmesi girişimleri için doğrudan ödeme yöntemi şeklinde yeni bir tazminat sisteminin uygulanması.

Böylece, Ortak Tarım Politikası'ndaki yukarıda saydığımız bu düzenlemelerle, tarımsal çiftçi topluluğunun gelir düzeyinin korunması ve artırılması, tarım sektöründe düzenli bir şekilde istihdamın sürdürülmesi, üretim fazlalıklarına neden olmadan verimliliğin artırılması ve tarımsal nüfusun gelir kaynaklarının çeşitlendirilerek düşük gelir getiren bölgelerde yaşayan çiftçilerin çalışma, üretim ve yaşam koşullarının düzeltilmesi hedeflerine ulaşılmış olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRK TARIM POLİTİKASI
VE
TÜRKİYE AET ORTAKLIK İLİŞKİLERİNDE TARIM SEKTÖRÜ

A- TÜRK TARIM POLİTİKASI

1- Türk Tarım Politikasının Amaçları

Tarım sektörü, temel ihtiyaç maddelerini ve stratejik öneme sahip olan maddeleri sağlaması, ülke istihdamının büyük bir bölümünü oluşturması, milli gelirin önemli bir bölümünü kapsamaması veya bunalım zamanlarında kritik bir öneme haiz olan kendi kendine yeterliğin sağlanması v.b. nedenlerden dolayı tüm ülkeler için özel bir öneme sahiptir. Bu nedenlerden dolayı bütün ülkeler farklı düzeylerde olmakla beraber, belirli bir tarım politikasını kararlaştırıp uygulamaktadırlar.

Tarım politikası, Türk Ekonomisi'nde her zaman güncelliğini koruyan konulardan biridir. Yukarıda saydığımız nedenlerden dolayı gelişmiş ve gelişmekte olan her ülkede devletin tarım sektörüne müdahale ettiği görülmektedir. Devlet tarafından tarım sektörüne yapılan müdahaleler, genel olarak, tarımın yapısını iyileştirmeye yönelik yapısal politikâ, ürünlerin pazarlanmasına yönelik pazarlama politikası ve fiyat politikası yoluyla olmaktadır.

Ülkemizde tarım politikası, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan 5 yıllık kalkınma planları ve yıllık programlarla belirlenmektedir.

Gelişmekte olan bir ekonomik yapı içerisinde olan ülkemizde, tarımın geliştirilmesi sayesinde ekonomik gelişme hız kazanmaktadır. Tarımda çalışan nüfus, ülkemizde çok yüksek olup, bu nüfus, hem kendi ihtiyacını tarımdan temin etmekte hem de ülkenin tarımla uğraşmayan nüfusunu da beslemektedir. Tarımsal üretimde meydana gelebilecek bir azalma, tüm ülke fertlerini etkilediği gibi tarımsal ürünler ihracatının azalmasına da neden olmaktadır.

Günümüzde hemen hemen her ülkede tarımsal faaliyetlerde bulunan nüfus, bazı problemlerle karşı karşıyadır. Bu problemler şunlardır. (41)

1- Tarımsal ürünler bir yıllık ve çok çeşitli faaliyetler sonucu elde edilmektedir. Özellikle hayvancılık ve meyvecilik gibi bazı faaliyetler ise daha uzun bir üretim dönemini gerektirmektedir. Bu sebeple tarıma kaynak bulmada bazı problemlerle karşılaşmaktadır.

2- Tarım Kesiminde üretici gelirleri, sanayi kesimine oranla genellikle daha azdır. Tarımsal ürünlerin, depolanması, stoklanması ve kolay bozulabildikleri için nakledilmeleri yine sanayi ürünlerine göre daha güç ve daha masraflı olmaktadır.

(41) HATUNOĞLU Pargut, Tarımsal Fiyat Politikası, İşletme Fakültesi Dergisi, Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi Araştırma Enstitüsü, C. 2, S. 2, Ankara 1977, s.212.

3- Teknolojik yeniliklere karşı tarım sektörünün uyumu daha güç olup daha uzun zaman almaktadır.

4- Tarım sektöründe üretici sayısının çok, üretim ünitelerinin küçük ve dağınık olması tarımsal verimliliği olumsuz yönde etkilemektedir.

5- Tarımsal ürünler üretimi, tabiat, iklim ve toprak şartlarına bağlı olup devamlı bir risk unsuruyla karşı karşıya bulunmaktadır.

Tarım sektörünün taşıdığı bu özellikler dolayısıyla aşağıda belirtilen amaçlar doğrultusunda, ülkemizde de tarım sektöründe çalışanların himaye edilip, desteklenmesi zarureti ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde uygulanmakta olan tarım politikasının amaçları şunlardır. (42)

- 1- Tarımsal fiyat ve gelirlerde istikrarı sağlamak ve korumak.
- 2- Ekilebilir arazinin özelliklerine ve iç ve dış talebe uygun olarak üretime yönlendirmek.
- 3- Tarımsal verimliliği artırmak.
- 4- Tarım sektörüne ucuz ve yeterli girdi temin etmek.
- 5- Tarımsal çiftçi topluluğunun bilgi ve beceri düzeyini yükselterek, verimlilik ve üretim miktarını artırmak için tarımsal eğitimi gerçekleştirmek.

(42) ENÇ ve BOLAT, a.g.e. 1986, s.35.

2- Türk Tarım Politikasının Araçları

Ülkemizde, "Tarımsal Destekleme Politikası" adı altında, genel tarım politikasının yukarıda belirtilen amaçlarının gerçekleştirilmesine yardımcı olacak, tarımsal ürünler fiyat destekleme, müdahale ve tarımsal yardım mekanizmaları gibi araçlara başvurulmaktadır.

Ancak, ülkemizde genellikle, fiyat politikası diğer sektörlerde olduğu gibi hatta bazı özel sebeplerden dolayı tarım sektöründe çok daha önemli ve etkili bir politika aracı olduğundan en çok başvurulan araçlardandır. (43)

a) Fiyat Destekleme Politikası

Hükümetler, fiyat hareketlerine karşı üretici ve tüketicileri korumak, fiyatlarda istikrar sağlamak amacıyla fiyat oluşumuna, piyasanın organizasyon ve işleyişine yer yer müdahale etmektedirler.

Ülkemizde tarımsal desteklemenin tarihçesi, Osmanlı imparatorluğuna kadar uzanmaktadır. (44) Ancak bu tarihlerde izlenen politika sadece kentlerde yaşayan tüketicileri korumaya yöneliktir. Bu dönemde, tahıl üretiminin az olduğu yıllarda dışarıdan tahıl ithal edilerek, fiyatların tüketiciler aleyhine yükselmesinin önüne geçilmek istendiği görülmektedir.

(43) DÖLEN ve PİRİNÇÇİOĞLU, a.g.e. 1985, s.181.

(44) ŞENSES Fikret, Verimlilik, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, Verimlilik Dergisi, C. 16, S. 1, 1987, s. 33.

1930 yılından sonra hızla düşen buğday fiyatlarını yükseltmek amacıyla, 1932 yılında 2056 sayılı "Buğdayı Koruma Kanunu" çıkarılmıştır. Bu yasa üreticileri korumaya yönelik olan ilk yasadır. (45) Bu yasa ile hükümete fiyatları korumak ve düzenlenek üzere buğday alıp satma yetkisi verilmiştir. Daha sonra bu yasanın kapsamı genişletilerek arpa, çavdar ve yulaf fiyatları da koruma altına alınmıştır.

1934 yılında çıkarılan "Tütün Alma Kanunu" ile tütün fiyatları devletin korumacılığı altına alınarak tütün üreticilerinin desteklenmesi yoluna gidilmiştir. İlerleyen yıllarda ise, şeker pancarı "Şeker Fabrikalı A.Ş." tarafından, fındık fiyatları "Eiskobirlik" tarafından, tiftik ve yapağı fiyatları "Tiftik ve Yapağı Tarım Satış Kooperatifleri" tarafından ve yaş çay yaprağı fiyatları ise "Çay-Kur" tarafından desteklenmeye başlanmıştır.

Ülkemizde, zamanla desteklemeye konu olan tarım ürünlerinin ve desteklemeyi yürüten kuruluşların sayısı hızla yükselmiştir. Bugün ülkemizde üretilmekte olan çeşitli tarımsal ürünlerden 23'ü destekleme politikası kapsamında yer almaktadır.

Aşağıda yer alan tablodan da anlaşılacağı gibi, ülkemizde destekleme kapsamına alınan ürünlerin ve destekleme kuruluşlarının sayısı oldukça fazladır. Ancak bu kuruluşların ekonomik ve hukuki yapılarının birbirinden farklı ve bağımsız olması destekleme politikasının değerlendirilmesini güçleştirmektedir.

Tablo 1
Desteklenen Ürünler ve Destekleyen Kuruluşlar

Desteklenen Ürün	Destekleyen Kuruluş
Hububat	Toprak Mahsulleri Ofisi
Pamuk	Tariş, Çukobirlik, Antbirlik
Fındık	Fiskobirlik
Zeytinyağı	Tariş, Güneydoğubirlik
Çekirdeksiz Kuru Üzüm	Tariş
Kuru İncir	Tariş
Çel ik	Toprak Mahsulleri Ofisi
Ayçiçeği	Trakya Birlik
Antep Fıstığı	Güneydoğubirlik
Haşhaş	Toprak Mahsulleri Ofisi
Şeker Pancarı	Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.
Soya	Toprak Mahsulleri Ofisi, Sümerbank
Çay Yaprağı	Çaykur
Tiftik ve Yapağı	Tiftik ve Yapağı A.Ş.
Tütün	Tekel Genel Müdürlüğü
Yer Fıstığı	Yer Fiskobirlik
Fasülye	Güneydoğubirlik
Mercimek	Güneydoğubirlik
Kırmızı Biber	Toprak Mahsulleri Ofisi
Nohut	Toprak Mahsulleri Ofisi
Patates	Toprak Mahsulleri Ofisi
Koza	Trakya Birlik
Kasaplık Hayvan	Et ve Balık Kurumu
İpekböceği Kozası	Koza Birlik
Gül Yaprağı	Gülko Birlik
Çekirdekli Kuru Üzüm	Tekel Genel Müdürlüğü
Mısır	Toprak Mahsulleri Ofisi
Süt	Sit Endüstrisi Kurumu

Kaynak: Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı Faaliyet Raporu, 1981.

Ülkemizde, destekleme kapsamına alınan ürün sayısı her yıl değişmekle beraber, desteklenen ürün sayısında giderek bir azalma görülmektedir. 1985 yılında desteklenen ürün sayısı 12'ye düşmüştür. Destekleme kapsamına alınan ürünlerin, toplam tarımsal üretimimiz içindeki payı ortalama % 20 civarında olmaktadır. (45)

Ülkemizde, destekleme alımlarının yanı sıra, fiyat dışı destekleme araçlarına da başvurulduğu görülmektedir. Bunlar, ucuz fiyatlı tohum, fide, fidan, gübre, küspe, damızlık hayvan, zirai mücadele ilaç ve araçları, kredi ve teşvik primleri v.b. gibi araçlardır.

Ayrıca, ülkemizde, 1982 yılından itibaren fiyat dışı destekleme araçlarından yararlanarak üretici gelirlerini artırmak amacıyla, birim alandan azami ekonomik verim elde edilmesini sağlayıcı ikinci ürün ve nadas alanlarının değerlendirilmesi projelerinin uygulanmasına başlanmıştır. (46)

Destekleme alımları, destekleme kuruluşlarınca tesbit edilen taban fiyatları üzerinden yapılmaktadır. Taban fiyatı, iyi kalitedeki ürüne verilen maksimum değeri ifade etmektedir. Ülkemizde taban fiyatları, her yıl iç ve dış arz ve talep durumları, genel fiyat seviyesi, stok durumu ve sanayi ihtiyacı, üretim maliyetleri ve geçinme indeksleri dikkate alınarak ilgili bakanlıkların önerileri ile bakanlar kurulu tarafından kabul edildikten sonra ilan edilerek belirlenmektedir.

(45)ENÇ ve BOLAT, a.g.e. 1986, s.36.

(46)BEDESTENÇİ Ali Kemal, a.g.e. 1988, s.70.

b) Tarımsal Kredi Politikası

Devlet, destekleme alımlarına konu olan ürünlerin alımını finanse edecek kaynağı sağlamak ve pazarlama aşamasında ortaya çıkabilecek zararları karşılamakla yükümlüdür. Destekleme alımlarının finansmanı, desteklenen ürüne göre değişmektedir.

Ülkemizde destekleme alımlarının finansmanında genellikle T.C. Merkez Bankası ve T.C. Ziraat Bankası kaynaklarından yararlanılmaktadır.

Teşkilatlanmış kredi kuruluşlarının başında T.C. Ziraat Bankası gelmektedir. Ziraat Bankası, Tarım Satış Kooperatiflerini, Tarım Kredi Kooperatiflerini ve Birliklerini finanse etmektedir. Ayrıca, Türk Ticaret Kanunu hükümlerine bağlı olan kooperatifler ve bankalar da tarım kesimine kredi vermektedirler.

Ülkemizde, tarımsal üretimin artırılması, arazi varlığını genişletmekten ziyade üretimde kullanılan girdilerin miktar ve kalitesi ile çiftçimizin teknik bilgisine bağlıdır. Bunların sağlanmasında ise nakit sermaye başlıca faktördür. (47)

T.C. Ziraat Bankası, tarımsal üretim, tarımsal pazarlama, tarımsal teknoloji ve tarımın gelişmesi için gerekli kredileri düzenleme ve dağıtma ile görevlendirilmiştir.

(47) ENÇ ve BOLAAT, a.g.e. 1986, s.37.

Özel Bankaların açtığı kredi miktarı, 1982 yılında 1.5 milyar Tl. iken aynı yılda Ziraat Bankası'nın açtığı kredi miktarı 600 milyar Tl.'sine ulaşmıştır.

Aşağıdaki tabloda T.C. Ziraat Bankası tarafından tarım sektörüne ayrılan kredi miktarları görülmektedir.

Tablo 2
T.C. Ziraat Bankası'nın Yıllık Plasmanları
ve
Tarım Sektörüne Ayrılan Miktarlar

Yıllar	Genel Plasman (1.000 Tl)	Tarım Sek. Ayrılan (1.000 Tl)	Tarım Sek. Payı (%)
1979	143.292.144	121.590.201	84.9
1980	208.537.676	173.242.595	83.1
1981	376.331.032	289.659.884	77.0
1982	600.305.248	480.289.876	80.0
1983	799.124.000	685.600.633	85.8
1984	1.000.593.733	792.837.333	79.2
1985	1.345.950.837	1.096.457.472	81.5
1986	2.033.250.000	1.793.250.060	88.2

Kaynak: Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, 1985 yılı Çalışma Raporu.

Tablo 2'de görüldüğü gibi, 1979 ve 1986 yılları arasında T.C. Ziraat Bankası'nca tarım sektörüne ayrılan kredilerin tutarının, genel plasman içindeki payı % 77 ile % 88 arasında değişmektedir. 1984 yılında, tarım sektörüne ayrılan kredi miktarı, 1983 yılına göre % 15.6, 1985 yılı kredi miktarı, 1984 yılına göre % 38.3 ve 1986 yılı kredi miktarı ise 1985 yılına göre % 63.5 oranında artmıştır.

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
GENEL KÜTÜPHANESİ

Ülkemizde, tarımsal kredi kuruluşlarının bir diğeri de T.C. Merkez Bankası'dır. T.C. Merkez Bankası, İktisadi Devlet Teşekkülleri'nin alım ve işletme kredilerini sağlamaktadır.

Aşağıdaki tabloda T.C. Merkez Bankası'nca, tarım sektörüne ayrılan kredi miktarları görülmektedir.

Tablo 3
T.C. Merkez Bankası Kredileri
(Milyar TL)

	1982	1983	1984	1985	1986
KISA VADELİ AVANS	266	339	528	795	995
DESTEKLEME	203	193	45	123	198
Tekel	59	49	-	-	-
T.M.O.	89	86	37	122	198
Çay-Kur	13	13	-	-	-
E.B.K.	20	22	-	-	-
S.E.K.	1	1	-	-	-
Tarım Satış Koop.	26	22	8	1	-
TARIM	22	47	32	46	45
Tarımsal Finansman	2	2	-	-	-
Tarım Kredi Koop.	17	40	27	41	40
Tarım Senetleri	3	5	-	-	-
SANAYİ	267	336	193	257	345
ESNAF VE SANATKAR	12	20	25	27	27
İHRACAT	101	182	34	7	1
TİCARET	39	117	18	24	30
TOPLAM	911	1.234	880	1.299	1.667

Kaynak: Tarım Kredi Koop. Merkez Bir. 1986 faaliyet rap.

Tablo 3'de görüldüğü gibi Merkez Bankası kredilerinin büyük bir bölümü, hazineye kısa vadeli avans olarak verilmektedir. Bu oran 1986 yılında % 59.7'dir. Merkez Bankası kredilerinden, destekleme ve tarım kredisi adı altında tarım sektörüne ayrılan kredilerin miktarı ise giderek azalmaktadır. Tarım sektörüne ayrılan kredilerin, toplam krediler içindeki payı, 1982 yılında % 24.7, 1983'de % 19.5, 1984'de % 8.8, 1985'de % 13.0 ve 1986 yılında ise % 14.5 olarak gerçekleşmiştir.

Ülkemizde, tarım sektörüne kredi sağlayan önemli kuruluşlardan biri de Tarım Kredi Kooperatifleri'dir.

Tarım Kredi Kooperatifleri, Türk tarımının modernizasyonu, gelişme ve ilerlemesi ile Türk Çiftçisinin modern tarım teknolojisi ve üretim tekniklerine intibak ve intikalinde önemli görevler yüklenmiştir. Bir başka deyişle, Tarım Kredi Kooperatifleri, ekim devresinden başlayarak, hasat veya üretim safhasına kadar ortaklarının her çeşit tarımsal girdi, araç-gereç ve ekipman ihtiyacını karşılamakla yükümlüdür. Ayrıca bu hizmetlerin yanında, tarımsal girdi piyasasında geniş çaplı tedarik ve dağıtım organizasyonunda etkili bir rol üstlenerek bu alandaki spekülâtif eğilimleri önlemek ve kırmak görevini de üstlenmiştir.

Ülkemizde faaliyetde bulunan Tarım Kredi Kooperatifleri sayısı 2.397'dir. Bunların 57'si il merkezlerinde, 504'ü ise ilçe merkezlerinde ve 1.836'sı da bucak ve köylerde yer almaktadır.

1987 yılı verilerine göre, Tarım Kredi Kooperatifleri'ne üye ortak sayısı 1.516.749 kişi olup, kooperatiflere bağlı köy sayısı ise 25.711'e ulaşmış bulunmaktadır.

Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından ortaklarına açılan krediler ikiye ayrılmaktadır. (47)

1- Çevirme Kredileri: Ortaklarının tarımsal işletmelerine ait tohumluk, fide, gübre, ilaç, yem, ekme, biçme, toplama, kurutma v.b. faaliyetleri ile işçilik, hayvan ve makina giderlerinin ödenmesi, ortağın yıllık çevirme sermayesinin zayıf ve noksan olan unsurlarının tamamlanması amacıyla nakdi ve aynı olarak en çok bir yıl vade ile verilen kredilerdir.

Çevirme kredilerinin başlıcaları, tohumluk kredileri, gübre kredisi, akaryakıt kredisi ve el sanatları kredisidir.

2- Donatım Kredileri: Tarımsal işletmelerin canlı ve cansız demirbaş unsurlarını temsil eden her çeşit tarımsal araç-gereçlerle, ihtiyaç duyulan iş, çift ve irat hayvanlarını sağlamak üzere en çok 5 yıl vade ile açılan kredilerdir.

Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından ortaklarına açılan gerek çevirme ve gerekse donatım kredilerinin üst limiti 3.5 milyon Türk Lirası olup, bunun % 25'i nakit, % 75'i ise aynı kredi olarak kullandırılmaktadır.

(47) Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, 1987 yılı Çalışma Raporu, s. 40.

Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Bölge Birlikleri ve birim tarım kredi kooperatifleri, ortaklarının aynı ve nakdi kredi ihtiyaçlarını kendi öz varlıklarından ve T.C. Ziraat Bankası'ndan temin ettikleri kredilerle karşılamaktadırlar.

Tablo 4
Tarım Kredi Kooperatiflerinin İkaz gücü
ve
Yıl İçinde Kullanılan Kredi Tutarı
(Milyon TL)

	1983	1984	1985	1986	1987
İKRAZ GÜCÜ	120.190	190.587	288.344	466.670	787.90
Özvarlıklar	35.043	59.933	97.460	155.416	261.70
Plasmanlar	85.147	130.654	190.884	311.254	526.20
KULLAN. KREDİ	101.847	173.362	251.763	336.830	460.60
Artış Oranı (%)	-	70.2	45.2	33.7	36.7

Kaynak: Tarım Kredi Koop. Merkez Bir. 1987 Çalışma Raporu

Tablo 3'den görüldüğü gibi, tarım kredi kooperatifleri tarafından ortaklarına açılan kredi tutarlarında önemli miktarlarda artış olmaktadır.

Yukarıda belirtilen tarımsal kredi kuruluşlarının yanında 1987 yılında kurulan "Tarımsal Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu" da tarım sektörüne kredi sağlamaktadır. Bu fonun gelirleri tarımsal ürün ihracatından alınan primlerden oluşmakta ve elde edilen gelir tarımsal ürünlere destek sağlama ve tarımsal girdilerde, devlet katkısını karşılamakta kullanılmaktadır.(48)

(48) ENÇ ve BOZAT a.g.e. s.37.

Netice itibariyle, Türk Tarım sektörün'de, sermayenin kıt oluşu nedeniyle tarımsal üretimin geliştirilmesinde tarımsal kredinin büyük öneminin olduğu görülmektedir.

3- Türk Tarım Politikasının Değerlendirilmesi

Buraya kadar yapılan açıklamalardan sonra bu bölümde ülkemizde uygulanmakta olan tarım politikasının bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

Yukarıda da belirtildiği gibi Türk Tarım Politikasının esasını "Fiyat Destekleme Politikası" oluşturmaktadır. Fiyat Destekleme Politikası'nın, Türk Ekonomisine, Türk Tarım Sektörüne ve gelir dağılımı üzerine olumlu ve olumsuz bazı etkileri olmaktadır. Bu etkiler aşağıdaki gibi belirtilebilir.

a) Olumlu Etkileri:

1- Devletçe ve yetkili kuruluşlarca yapılan destekleme alımları neticesinde tarım sektöründe, tarımsal verimlilik ve üretim artışları sağlanmaktadır.

2- Tarımdaki bu üretim artışı, tarım sektörünün ekonomik gelişmeye olan katkısını artırmaktadır.

3- Destekleme alımları ile tarımsal ürünlerde fiyat istikrarsızlıklarının önüne geçilebilmektedir.

4- Destekleme politikası ile, düşük gelir düzeyine sahip olan tarımsal çiftçi topluluğunun gelir düzeyinin

diğer sektörler düzeyine yükseltilmesine imkan sağlanmaktadır.

5- Destekleme alımları ile ürünlerin uzun zaman bozulmadan muhafazası sağlanmaktadır.

6- Devletin, belli ürünlerde piyasaya girerek, bir alıcı gibi davranarak, destekleme alımlarında bulunması, ürün fiyatlarının istenilen düzeyde oluşturulmasına ve üreticilerin gelir düzeyinin korunmasına yardımcı olmaktadır.

7- Devletçe, üretiminin özendirilmesi istenen ürünlerde, o ürün için fiyat avantajı tesbit edilerek üretim miktarı artırılabilir. (49)

8- Destekleme alımları ile üretimin sınırlandırılması yapılabildiği için ürün fazlalıklarının oluşmasının önüne geçilebilmektedir.

9- Destekleme alımlarıyla, geniş halk toplulukları tarafından besin maddesi olarak kullanılan ürünlerin, üretiminin bol olduğu yıllarda stoklanması ve ihtiyaç duyulduğu zaman tekrar piyasaya çıkartılması ile hem ürün fiyatlarının istikrarı hem de tüketicilerin ihtiyaçları zamanında karşılanmış olmaktadır.

Ancak, fiyat destekleme politikasının yukarıda saydığımız bu olumlu etkileri yanında bir takım olumsuz sonuçlarıyla da karşılaşılabilir. (49)

(49) DÖLEN ve PİRİNÇİOĞLU, a.g.e. s.204.

b) Olumsuz Etkileri:

1- Destekleme alımları üreticilerin gelirlerinde gerçek artışlar sağlama yönünden bazen başarılı olamamaktadır. Fiyatlar genel seviyesindeki yükselmeler ve girdi maliyetlerindeki artışlar üreticilerin gelirlerinin yeniden bozulmasına sebep olmakta ve desteklemenin sürekli olarak yapılması zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır.

2- Desteklemenin gecikmeli yapılması, üretim ve ürün istikrarsızlığı yaratmaktadır.

3- Destekleme fiyat ve alım politikası uygulanırken kaliteli ürünlerin yanı sıra kalitesiz ürünlerin de desteklenmesi, üretime elverişli olmayan alanların da üretime açılması etkisinde bulunmaktadır. Bu hatalı uygulama sonucunda, bazı ürünlerde büyük miktarlarda kalitesiz ürün stoklarıyla karşılaşmakta ve bazı ürünlerde ise satış güçlükleriyle karşılaşmaktadır. Bu ise kaynakların israfına neden olmaktadır.

4- Destekleme politikası, serbest piyasa mekanizmasının işlemlerini engellemektedir.

5- Bazı ürünlerin diğerlerine göre daha fazla desteklenmesi neticesinde az desteklenen ürünlerde üretim yetersizliğiyle karşılaşmaktadır.

6- Desteklenen ürün sayısının giderek artması, bunlardan herhangi birinin üretim miktarını sadece fiyat aracılığı ile özendirmek ve geliştirmek imkanını azaltmaktadır.

Bunlardan başka, destekleme fiyatlarının artan üretim maliyetleri karşısında düşük tesbit edilmesi, ürünlerin ilan edilen baş fiyatın altında bir fiyatla satın alınması, destekleme alımlarından doğan ödemelerin zamanında yapılmaması gibi nedenlerden dolayı, fiyat destekleme politikası, küçük çiftçilere oranla büyük işletmelerin daha çok faydalanmasına, üreticilerden ziyade, tüccar, aracı ve ihracatçıların daha çok korunmasına ve dolayısıyla gelir dağılımının bozulmasına neden olmaktadır.⁽⁵⁰⁾

(50) HATUNOĞLU Targut, a.g.e. s. 211.

B- TÜRKİYE A.E.T. İLİŞKİLERİNDE TARIM SEKTÖRÜ

1- Türkiye-A.E.T. Ortaklık Anlaşması

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Anlaşması'nın 237. maddesi, herhangi bir avrupa ülkesinin topluluğa katılmak için başvuruda bulunabileceğini öngörmektedir. Dolayısıyla topluluğa katılabilmenin en önemli şartlarından birisi, bir avrupa ülkesi olmak şeklindedir. Bu şartın yanında, topluluğa katılabilmek için politik ve ekonomik nitelikli bazı şartların da yerine getirilmesi gerekmektedir. Politik şart, aday ülkenin, topluluk ülkeleri gibi demokratik yöntemlerle yönetilmesidir. Ekonomik şart ise, aday ülkenin anlaşmalarda aday ülkeler için öngörülen bütün yükümlülükleri kısa bir sürede üslenebilmesidir. (51)

Avrupa Ekonomik Topluluğu ile kurulabilecek ilişkiler üç bölüm halinde ele alınmaktadır. Bunlar içerisinde en önemli ve toplulukla kurulabilecek en yakın ilişki türü tam üyelik ilişkisidir.

Topluluk ile kurulabilecek ikinci ilişki türü ise, topluluğun ortak üyesi olmaktır. Ortaklık ilişkisi de tam üyelik ölçüsünde ele alınmakla beraber, tam üyeliğe kadar geçecek zaman içerisinde topluluk ile Serbest Ticaret Bölgesi ya da Gümrük Birliği olarak bilinen yakın ve öncelikli ilişkiler yürütülmesine imkan tanımak şeklindedir.

(51) DÖLEN ve PRİNÇİOĞLU, a.g.e. s.10.

Ortaklık ilişkisi iki ayrı gurup ülke için geçerlidir. (52)

Birinci guruba, politik açıdan topluluğa tam üye olabilecek, ancak ekonomik açıdan anlaşmaların yükümlülüklerini hemen ya da kısa sürede üstlenmekte güçlük çekebilecek ülkeler girmektedir. Bu durumdaki ülkelerden Türkiye, Kıbrıs ve Malta ile topluluk birer ortaklık anlaşması imzalamış ve anlaşmalara bu ülkelerin uzun dönemde topluluğa tam üye olarak katılacakları hükmü konmuştur.

Topluluğun ortaklık anlaşması imzaladığı ikinci gurup ülkeler, topluluğa katılma şartlarına sahip olmayan ancak üye ülkelerle özel yakınlıkları bulunan, avrupa dışındaki ülkelerdir. Bunlar arasında başta üye ülkelerin sömürgeleri durumunda olan Tunus, Fas ve diğer Afrika ülkeleri gelmektedir.

Bu ülkelerle yapılan ortaklık anlaşmalarıyla taraflar arasında ticaretin serbestleştirilmesini sağlayacak özel önlemler yanında, topluluğun söz konusu bu ülkelere maddi yardımda bulunması da hedeflenmektedir. Bu tür anlaşmalar genellikle beş yıllık süreler için yapılmakta ve sürenin bitiminde yenilenmektedir.

Toplulukla kurulan üçüncü tür ilişki ise, taraf ülkelerle öncelikli ya da önceliksiz bir ticaret anlaşması imzalanması şeklindedir. Bu tür ilişkiler çoğunlukla politik nedenlerle topluluğa tam üye ya da ortak üye olamayan veya olmak istemeyen ülkelerle yapılmaktadır.

Öncelikli Ticaret anlaşmaları, genellikle sanayi ürünleri ile tarım ürünlerinin ihracat ve ithalatında topluluk ve anlaşmaya taraf diğer ülkelerin birbirlerine özel ve indirimli gümrük vergilerini uygulamalarını öngörmektedir.

Önceliksiz Ticaret anlaşmaları ise, taraflar arasındaki ticaretin özel bir rejim uygulanmaksızın özendirilmesini amaçlayan anlaşmalardır.

Türkiye'nin A.E.T. na üyelik için başvurusunun başlıca iki nedene dayandığı söylenebilir. Birincisi, ekonomik birleşmelerin giderek önem kazandığı bir dünya içinde bir bloka girmesi gerektiğini hissetmesi, ikincisi ise, zaten dış ticaretimizin önemli bir kısmının A.E.T. ülkeleriyle yapılıyor olmasıdır. (53)

Bu düşüncelerden hareketle, 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma Anlaşması'nın 237. ve 238. maddelerinde ve diğer maddelerinde belirtilen şartlara sahip olan Türkiye, anlaşmanın yürürlüğe girmesinden yaklaşık 1.5 yıl sonra 31 Temmuz 1959 tarihinde topluluğa girebilmek için ilk resmi başvurusunu yapmıştır. A.E.T. Konseyi aynı yılın Eylül ayı içerisinde Türkiye'nin başvurusunu kabul ederek topluluklar komisyonu Türkiye ile ilgili anlaşmalar yapmak üzere görevlendirmiştir.

Taraflar arasında 25 Eylül 1959 yılında başlayan görüşmelerden sonra bir anlaşmaya varılincaya kadar 4 yıl boyunca tam 10 seri görüşme yapılmıştır. Görüşmelerin bu

(53) DÖLEN ve PİRİNÇİOĞLU, a.g.e. s.16.

kadar uzun sürmesinin asıl nedeni, Türkiye'nin kademeli olarak gerçekleştirilecek bir gümrük modeli üzerinde durması, topluluğun ise bu görüşe karşı çıkarak sadece bir Ticaret Anlaşmasıyla yetinilmesinde ısrar etmesidir.⁽⁵⁴⁾

Uzun süren bu görüşmelerden sonra A.E.T. ile Türkiye arasında bir ortaklık ilişkisi kuran Ankara Anlaşması 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanarak 1 aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Ankara Anlaşması'nın amacı, anlaşmanın 2. maddesinin 1. fıkrasında şöyle belirtilmiştir.⁽⁵⁵⁾ "Türk ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk Halkının çalışma düzeyinin ve yaşam koşullarının yükseltilmesini sağlama gereği ile taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi özendirme." "

Ayrıca, 2. maddenin 1. fıkrasında belirtilen amaçların gerçekleştirilmesi için aynı maddenin 2. fıkrasında taraflar arasında bir gümrük birliğinin kademeli olarak gerçekleştirilmesi ve buna paralel olarak ekonomi politikalarının giderek yakınlştırılması öngörülmüştür. 2. fıkrada belirtilen bu amaca ulaşabilmek için ise yine aynı anlaşmanın 3. maddesinde Türkiye için 3 ayrı dönemden söz edilmektedir. Bunlar, hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönemdir.

(54) BAYRAMOĞLU N. Nisa, Avrupa Topluluğu, Ülkeleri ve Türkiye'nin Tanıtımı, TBMM Kültür, sanat ve yayın Kurulu yayınları, no: 34, Ankara, 1987.

(55) T.C. BAŞBAKANLIK Devlet Planlama Teşkilatı AET Başkanlığı, Türkiye ile AET arasında Ortaklık Kuran Anlaşma (Ankara Anlaşması) Semih Ofset Matbaacılık, Ankara.

a) Hazırlık Dönemi: Hazırlık Dönemi sürüsünce Türkiye, geçiş dönemi ve son dönem boyunca kendine düşecek yükümlülükleri üslenebilecek duruma gelebilmek için topluluğun da katkıları ile ekonomisini güçlendirmeye çalışacaktır. 1964 yılında başlayan bu dönemin süresi 5 yıldır. Ancak bu dönemin, en çok 11 yılı aşmayacak şekilde uzatılması da mümkündür. Bu dönem 1972 yılına kadar toplam 8 yıl sürmüştür.

b) Geçiş Dönemi: Bu dönemde, gümrük birliğinin giderek gerçekleştirilmesi ve tarafların ekonomi politikalarının birbirine yakınlaştırılması hedeflenmiştir. Geçiş döneminin esasları, Ankara Anlaşması'na ekli olan katma protokol ile düzenlenmiş olup 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Katma protokolün başlıca hükümleri, malların serbes dolaşımı, hizmetlerin serbes edinimi ve ekonomi politikalarının yakınlaştırılması ile ilgilidir. Bu dönemin süresi 12 yıldır.

c) Son Dönem: Ankara Anlaşması'nda öngörülen son dönem, tam üyelik aşamasıdır. Gümrük birliğine dayanan bu dönemde taraflar ekonomi politikalarının koordinasyonunu sağlayacaklardır.

1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ile başlayan Türkiye-AET ortaklık ilişkileri, Türkiye'nin, Roma Anlaşması'nın 237 ve 238. maddelerine dayanarak 14 Nisan 1987 tarihinde topluluklara tam üye olmak için yaptığı, tam üyelik başvurusu ile yeni bir boyut kazanmıştır.

14 nisan 1987 tarihinde Avrupa Toplulukları Konseyine yapılan Türkiye'nin tam üyelik başvurusu, konsey tarafından uygun bulunarak durumun görüşülmesi için Topluluklar komisyonuna gönderilmiştir.

Ancak, topluluğun bütün büyümelerinin çok uzun sürdüğü göz önüne alınırsa (örn. İngiltere ve Danimarka için 11 yıl, İspanya ve Portekiz için 9 yıl) Türkiye'nin topluluğa tam üye olarak kabul edilebilmesi için çok daha uzun bir sürenin geçeceği görülmektedir.

2- Türkiye-A.E.T. İlişkilerinde Tarım Sektörü

Türkiye-A.E.T. ilişkilerini düzenleyen Ankara Anlaşmasında tarım sektörüyle ilgili düzenlemelere de yer verildiği görülmektedir. Ankara Anlaşmasınının 11. maddesinde, "Türkiye-A.E.T. Ortaklık Rejimi, topluluğun ortak tarım politikasını göz önünde bulunduran özel usullere göre tarım ve tarım ürünleri alışverişini de kapsar..." hükmü yer almaktadır. Bu hükmün en belirgin özelliği, anlaşmanın Roma anlaşmasında, sanayi ürünleri bakımından tesis edilmesi öngörülen gümrük birliği ilkesinin tarım ürünleri açısından da serbes birdolaşımle sağlanacağı yönündeki temel prensibi aynen korumakta olduğu noktasında toplanmaktadır. Anlaşmaya göre gerek madde bazında gerekse bu alandaki yasal düzenlemeler açısından, Türk Tarım Sektörü ile Topluluk Tarım Sektörü arasında uyum sağlanacağı vurgulanmaktadır.

Gerçekten de, topluluk tarafından, Ankara Anlaşması ile, hazırlık döneminde geçerli olacak şekilde Türkiye'den topluluğa ihraç edilecek olan bazı tarım ürünlerine belirli kotalar dahilinde gümrük vergisi indirimleri yapılmıştır. Bu dönemde ülkemiz ihracatının büyük bir bölümünü oluşturan (toplam ihracatımızın yaklaşık % 40'ı) tütün, fındık, kuru üzüm ve kuru incir'e tanınan bu tavizler Türkiye'nin topluluğa olan ihracatını az da olsa artırmıştır. (56)

Ayrıca, gene bu dönemde 1967 yılından geçerli olmak üzere taze üzüm, limon ve portakal gibi tarım ürünlerine aynı şekilde belirli kotalar dahilinde gümrük indirimleri tanınmıştır. (57)

Ancak, hazırlık döneminde tütün, üzüm, incir ve fındık gibi ürünler için Türkiye'ye tanınan tavizlerin, bu ürünlerde Türkiye'nin rakibi durumunda olan diğer Akdeniz ülkelerine de tanınması ve topluluğun gümrük vergisi dışındaki diğer korumacı önlemlerini aynen devam ettirmesi, tarım ürünleri ihracatında Türkiye'nin topluluk karşısında sağladığı avantajların ortadan kalkmasına neden olmuştur. (58)

Ayrıca, limon, portakal ve üzüm gibi tarım ürünlerine tanınan benzer tavizlerin, Türkiye'nin ihracatında bu ürünlerin o yıllarda çok küçük bir yer kaplaması nede-

(56) CANKORAL Bilge, AT, Türkiye İlişkilerinde Türk Tarım Sektörünün Durumu ve Ortak Tarım Politikasına Entegrasyonu, Türk Tarımının A.E.'na Entegrasyonu Semineri, İKV: 54, Şubat 1988, s.12.

(57) ENÇ ve BOLAT, a.g.e. s.46.

(58) CANKORAL Bilge, a.g.e. s.12.

niyle (bu ürünlerin ihracattaki payı o yıllarda % 5 civarındadır) pek bir önemi olmamıştır. (59)

Geçiş döneminde ise, malların serbes dolaşımı konusunda tarım ve sanayi kesimleri için ayrı nitelikteki hükümlerin yer aldığı görülmektedir.

Geçiş dönemi esaslarını belirleyen Katma Protokol'un 31. maddesinde, Türkiye'nin, 22 yıllık geçiş dönemi süresince A.E.T. tarım politikasına uyumu ve tarım ürünlerinin Türkiye ile topluluk arasında serbes dolaşımının sağlanması için gerekli tedbirleri alması öngörülmüştür.

Katma protokolda, gümrük birliğinin aşamalı olarak gerçekleştirilebilmesi için iki değişik mal listesi saptanmış bulunmaktadır. Bu listelere göre gümrük vergilerinin, Türkiye'nin daha etkin bir şekilde rekabet edebileceği sanayi ürünleri için 12 yıllık bir sürede, rekabet şansının daha az olduğu tarım ürünleri için 22 yıllık bir süre içinde kaldırılması planlanmıştır.

Daha sonra, Türkiye-AET ilişkilerinde tarım ürünlerine ilişkin düzenlemeler 1 temmuz 1980 tarihinde AT konseyince alınan bir kararla bir takvime bağlanmış bulunmaktadır. Bu takvim uyarınca topluluk, 1981 ve 1983 yıllarında % 30'luk, 1985 ve 1987 yıllarında ise gerçekleştirdiği % 20'lik gümrük vergisi indirimleriyle prelevmana dahil olan tarım ürünleri dışındaki diğer tarım ürünlerinde gümrük vergilerini kaldırmış bulunmaktadır.

(59) CANKORAL Bilge, a.g.e. s. 13.

Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi Topluluğun, tarım ürünleri ithalatında sürdürmekte olduğu gümrük vergilerinin yanında prelevman, fark giderici vergi ve asgari ithal fiyatı gibi diğer korumacı sistemleri karşısında Türkiyenin, A.E.T.'na tarım ürünleri ihracat potansiyeli olumsuz yönde etkilenmektedir. Ayrıca, Topluluğun, Türkiye'ye, Türkiye'nin ihracat potansiyelinin bulunmadığı veya az olduğu ürünlerde bazı kolaylıklar tanınması Türkiye açısından hiç bir önem taşımamaktadır.

Bununla beraber, Türkiye'nin topluluğa ihraç ettiği ürünlerde en büyük rakipleri durumunda olan Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in topluluğun tam üyesi oldukları göz önüne alındığı zaman, Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatının olumsuz yönde etkilendiği ve Türk tarım ürünlerinin, A.E.T. tarım ürünleri karşısındaki rekabet şansının azaldığı görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE VE AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU'NDA
TARIMSAL ÜRETİM VE REKABET DURUMU

A- TARIM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

1- Türk Ekonomisinde Tarım Sektörünün Yeri ve Önemi

Tarım sektörünün ana görevi, toplum bireylerinin beslenme, barınma ve giyim gibi temel ihtiyaç maddelerini yeterli ve nitelikli bir biçimde sağlamak, ülkemizinin içinde bulunduğu ekonomik darboğazdan kurtulmasında istihdam yaratmak ve ihracata daha geniş ölçüde katkıda bulunmak suretiyle kalkınmamız için gerekli döviz ihtiyacını sağlamaktır. Bu yönüyle her zaman ekonomi içinde ihmal edilmeyecek bir yeri olan, tarım sektörünün geliştirilmesi konusu uzun yıllardan beri Türkiye de temel sorunlar arasında gündemde bulunmakta, bu amaçla büyük yatırımlar yapılmakta ve çabalar sarfedilmektedir.

Ülkemizde Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadar olan çalışmalar sonucu tarımda büyük gelişmeler sağlandığı görülmektedir. Bu dönemde, tarım arazisi 11.7 milyon hektardan 28.5 milyon hektara yükselerek yaklaşık 2.5 katı artarken, nüfusumuz 10.5 milyon kişiden 55 milyon kişiye yükselmiş ve yaklaşık 5 katı artmış, birim başına alınan verim ise ürün çeşidine göre 2-10 katı kadar artmıştır. (60) Böylece ülkemiz, büyük ölçüde artan nüfusuna paralel olarak üzerinde tarım yapılan arazinin bu ölçüde genişlememiş olmasına rağmen, ürün miktarını daha fazla artırarak gıda

(60) TEKİNEL Osman, 'Türkiye Tarımının Dünyadaki Yeri ve Önemi, Çukurova Üniversitesi Yayını, Şubat-1986, Adana. s.1-2.

maddeleri yönünden, dünyadaki kendisine yeterli çok az sayıda ülkelerden birisi durumuna gelmiştir.

Ülkemizde planlı kalkınma döneminin başlangıcından bu yana tarım sektörünün, toplam milli gelir ve ihracat içindeki payı düşmekle beraber bu sektörün günümüzde milli gelire sağladığı katkı, ülke nüfusunun büyük bir bölümüne istihdam imkanları sağlaması, sanayi için hammadde temin etmesi bakımından büyük önem taşımaya devam etmektedir.

Gayrisafi yurt içi hasıla göstergeleri incelendiği zaman tarım sektörünün payının son yıllarda giderek düşmekle beraber bu sektörün günümüzde milli gelire sağladığı katkılar nedeniyle ekonomi içindeki öneminin devam etmekte olduğu görülmektedir.

Table 5
Türkiye'de G.S.Y.İ.H'nın
Sektörler İtibarıyla Dağılımı
(%)

Sektörler	Yıllar						
	1963	1973	1981	1983	1985	1987	1988
Tarım	41.0	28.6	23.1	22.6	18.8	17.9	17.5
Sanayi	17.0	21.7	22.4	23.3	31.6	32.1	32.6
Hizmetler	42.0	49.7	54.5	54.1	49.6	50.0	49.9

Kaynak: (1) D.İ.E. 1988 Cep Yıllığı
(2) D.İ.E. 1987 İstatistik Yıllığı
(3) İTO Ekonomik Rapor 1986, 1988

Tablo 5, ülkemizde G.S.Y.İ.H.'nın sektörler itibariyle dağılımı ve bunda tarım sektörünün payını göstermektedir.

Tablo 6
Tarım Sektöründe
İktisaden Faal Nüfus
(milyon kişi)

	Yıllar				
	1965	1970	1975	1980	1985
Toplam Nüfus	31.391	35.605	40.347	44.736	51.705
İk. Fa. Nüfus	13.557	15.118	17.383	18.522	20.556
Tarım Sektörü	9.750	10.230	11.694	11.104	12.118
Tarımın Payı (%)	71.91	57.66	67.27	59.95	58.90

Kaynak: D.İ.E. İstatistik Yıllıkları

Tablo 7
Kırsal Kesinde Yaşayan Nüfus

Yıllar	Toplam Nüfus	Kırsal Kes. Nüfusu	%
1935	16.158.018	12.355.376	76.5
1965	31.391.421	20.585.604	65.6
1970	35.605.176	21.914.075	61.5
1975	40.397.719	23.478.651	58.2
1980	44.736.957	25.091.950	56.1
1985	50.664.458	23.798.701	47.0

Kaynak: D.İ.E. İstatistik Yıllıkları

Tablo 6 ve tablo 7 incelendiğinde, ülke nüfusunun halen yaklaşık % 50'sinin kırsal kesimde oturmakta olduğu ve yine nüfusun yaklaşık % 55'inin tarım sektöründe istihdam edildiği görülmektedir.

Bu durum tarım sektörünün daha uzun yıllar istihdam yönünden önemini muhafaza edeceğini ve tarım dışı sektörlerin işgücü ve sermaye ihtiyacını sağlayan önemli bir kaynak olma niteliğini koruyacağını göstermektedir.

Tablo 8
G.S.M.H.nın Sektörel Dağılımı
(Faktör Fiyatlarıyla)
(Milyar TL.)

Sektörler	Yıllar			
	1975	1980	1985	1987
Tarım	1.36	925	4.790	9.011
Sanayi	94	1.025	8.061	16.139
Hizmetler	239	2.149	12.675	25.172
Toplam	459	4.099	25.526	50.322
Toplamın Yüzdesi	29.0	22.5	18.7	17.9

Kaynak: (1) D.I.E. İst. Yıl.
(2) İTO Ekonomik Rapor, 1984,1986,1988

Tablo 8 incelendiğinde, tarımsal üretimimizin, G.S.M.H. içindeki payının giderek azalmasına rağmen yine de G.S.M.H.nın önemli bir bölümünü oluşturduğu görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda fert başına düşen G.S.M.H. ve tarım sektöründe fert başına düşen G.S.M.H. rakamları yer almaktadır.

Tablo 9
Fert Başına Gayri Safi Milli Hasıla
Ve Tarım Sektöründe
Fert Başına Gayri Safi Milli Hasıla
(Faktör Fiyatları ile, Tl.)

Yıllar	F.B.G.S.M.H.	Tarım Sektörü F.B.G.S.M.H.	%
1975	11.608	5.797	49.9
1980	91.601	36.866	40.2
1985	503.826	200.500	39.8
1987	952.260	385.053	40.4

Kaynak: (1) D.İ.E. 1987 İst. Yıllığı
(2) Odalar Birliği Ekonomik Rapor, 1985

Ancak, tarım sektörünün milli ekonomiye bu denli katkılarına rağmen, tablo 9'da görüldüğü gibi tarım sektöründe çalışanların kişi başına elde ettikleri gelir ülke ortalamasının çok altındadır. (Yaklaşık 1/3'ü)

Bu durum, tarım sektöründe sermaye birikimini yavaşlatmak suretiyle, sektörün modern teknolojiyi almasında ve gelişmesinde olumsuz etkilere yol açmaktadır.

Diğer yandan tarım sektörü, ekonomik kalkınmamız için gerekli olan ihracata, daha geniş ölçüde katkıda bulunmak suretiyle döviz ihtiyacımızı sağlamaktadır.

Tablo 10
İhracatın Sektörel Dağılımı
(%)

Sektörler	Yıllar							
	1960	1982	1983	1984	1985	1986	1987	
Tarım	57.4	37.2	32.8	24.7	21.6	25.3	18.1	
S a n a y i	Toplam	36.0	59.7	63.9	72.1	75.3	71.4	79.1
	Tarıma Dayalı San.	7.2	9.9	11.7	11.3	8.1	8.9	9.3
	Sanayi Ürünleri	28.8	49.8	52.2	60.8	67.2	62.5	69.7
Madencilik	6.6	3.1	3.3	3.4	3.1	3.3	2.6	
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	

Kaynak: (1) Odalar Birliği, Ekonomik Rapor, 1985
(2) İTO, Ekonomik Rapor, 1986, 1988
(3) BHDTM, Ana Hatlarıyla Dış Ticaretimiz, 1988

Tarım sektörünün ihracatımıza katkısı, hem tarım ürünlerinin dolaysız olarak ihracatı, hem de bir çok sanayi mamullerine hammadde şeklinde olmaktadır.

Tablo 10'da görüldüğü gibi, tarım sektörü son yıllardaki gerçekleştirmelere göre ihracatımızın yaklaşık % 20-25'ini doğrudan doğruya, % 15-20'sini de dolaylı olarak sağlamaktadır. Bu durum bize, bugün olduğu kadar gelecekte de ülkemizin dış pazarlara satabileceği ihraç mallarının önemli bir bölümünün tarım ürünlerinden oluşacağını göstermektedir.

Ülkemizde, besin talebinin artmasına karşılık, gıda üretimi de oldukça yeterli sayıda büyümektedir. Bu bakımdan tarım sektörü besin talebini karşılayarak ekonomik gelişmimize önemli bir katkıda bulunmaktadır. Ülkemiz sahip olduğu

elverişli iklim ve tabiat şartları nedeniyle çok çeşitli tarım ürünlerini bol miktarda üretebilecek potansiyele sahip bir ülke olup, tarımsal üretiminin daha verimli hale getirilmesi sonucu, ülkemiz gıda maddeleri üretiminde uzun yıllar kendi kendine yeterlik durumunu koruyabilecektir.

2- A.E.T. Ekonomisinde Tarım Sektörünün Yeri Ve Önemi

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda, ülkemizdeki durumun aksine tarım sektörünün ekonomi içindeki rolü daha az önemlidir. Topluluk genelinde tarım sektörünün G.S.Y.İ.H. içindeki payı yaklaşık % 6 civarındadır. Ancak, Tarım sektörünün ekonomideki rolü üye ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Tarım sektörünün, topluluk ekonomisinin güçlü yanlarından biri olmasına rağmen, toplulukta sanayi ve hizmetler sektörlerine oranla G.S.Y.İ.H. içindeki payı daha azdır.

Tablo 11
A.E.T.da G.S.Y.İ.H.nın Sektörel Dağılımı
(%)

Ülkeler	Tarım		Sanayi		Hizmetler	
	1980	1985	1980	1985	1980	1985
Almanya	2.1	1.7	43.7	40.9	53.2	57.4
İngiltere	1.9	1.4	38.3	41.3	59.7	57.3
İtalya	6.3	4.9	42.1	38.3	51.7	56.8
Fransa	4.3	3.9	37.8	36.1	57.9	60.0
Hollanda	3.7	4.3	34.6	35.0	61.7	60.7
Danimarka	5.9	5.5	28.5	27.0	65.6	67.5
Belçika	2.1	2.4	36.2	33.4	61.7	64.2
İrlanda	13.0	10.6	36.4	34.9	50.6	54.5
Lüksemburg	2.3	2.3	35.2	34.1	63.4	63.6
Yunanistan	17.4	17.1	31.3	29.3	51.3	53.6
İspanya	7.0	6.0	36.0	35.9	57.0	58.2
Portekiz	12.7	7.7	46.1	36.7	41.2	56.6
Toplam	6.5	5.7	37.2	38.6	56.3	58.5

Kaynak: Eurostat, 1986, 1982

Tablo 11'de görüldüğü gibi, tarım sektörünün G.S.Y.İ.F. daki payı, topluluğun kuzeyinde yer alan Almanya, İngiltere ve Belçika gibi ülkelerde çok düşük, güneyde yer alan Yunanistan ile İrlanda ve Hollanda ve Danimarka gibi kuzey ülkelere kıyasla daha yüksektir. Ayrıca, tarım sektörünün Gayri Safi Yurt İçi Hasıladaki payının topluluk genelinde düşük olmasının sebebi, bu sektörün önemsiz olduğundan değil, sanayi ve hizmetler sektörünün güçlü olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 12
A.E.T.da İstihdamın Sektörel Dağılımı
(%)

Ülkeler	Tarım		Sanayi		Hizmetler	
	1981	1986	1981	1986	1981	1986
Toplam	9.7	8.3	37.2	33.3	53.1	58.5
Almanya	5.9	5.3	44.1	40.9	50.0	53.7
İngiltere	2.8	2.6	36.3	31.1	60.9	66.4
İtalya	11.3	10.9	36.0	33.1	49.3	56.0
Fransa	8.6	7.3	35.2	31.3	56.2	61.3
Hollanda	5.0	4.8	30.2	26.8	64.8	68.4
Danimarka	8.5	6.2	27.1	26.9	64.6	66.8
Belçika	3.0	2.9	33.4	29.3	63.6	67.8
İrlanda	19.2	15.3	32.4	28.3	48.4	55.8
Lüksemburg	5.6	4.0	37.4	33.0	57.0	63.1
Yunanistan	30.3	28.5	30.2	28.1	39.5	43.4
İspanya	18.9	16.1	36.8	32.1	45.0	51.8
Portekiz	26.7	21.9	36.5	34.1	36.8	44.0

Kaynak: Eurostat, 1984,1988

Tablo 12 incelendiğinde, tarım sektörünün istihdamın önemli bir kısmını oluşturduğu görülmektedir. Topluluğun 1986 yılı toplam istihdamı olan, yaklaşık 122 milyon kişinin yine yaklaşık % 8'ine karşılık gelen 10 milyon kişi tarım sektöründe istihdam edilmektedir.

Ancak, daha önceki konularda da belirtildiği gibi, uygulanan ortak tarım politikası ile bazı ürünlerde meydana gelen aşırı stokların eritilmesi maksadıyla, tarım sektöründen ayrılmanın teşvik edilmesi ve üretimde makinalaşma oranının giderek artmasıyla, tarım sektöründe istihdam edilenlerin sayısının giderek azaldığı ve toplam istihdam içinde tarım sektörünün payının düştüğü görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda, A.E.T.da tarım ürünlerinin topluluk ihracatı ve ithalatı içindeki payı görülmektedir.

Tablo 13
A.E.T.da Tarım Ürünlerinin
Dış Ticaretteki Yeri
(1986)
(Milyon Dolar)

İhracat	
Tarım Ürünleri	27.649
Tarımın Payı (%)	4.6
Toplam İhracat	598.124
İthalat	
Tarım Ürünleri	50.811
Tarımın Payı (%)	8.1
Toplam İthalat	629.186
Dış Ticaret Dengesi	
Genel	-31.062
Tarım Ürünleri	-23.152

Kaynak: Eurostat, 1986

Tablo 13'de görüldüğü gibi gerek tarım ürünleri ihracatı ve gerekse ithalatı topluluk üyesi ülkelerin ekonomilerinin-

de önemli bir yere sahiptir. Tarım ürünlerinin topluluk ihra-
catı içindeki payı % 4.6, ithalatı içindeki payı ise, % 8.1'
civarındadır. Ayrıca, 1986 yılı topluluk bütçesinin % 65 gibi
önemli bir kısmı tarımsal harcamalara ayrılmış bulunmaktadır.
1986 yılı topluluk bütçesi 35 milyar ECU iken tarımsal har-
camalar aynı yıl 22 milyar ECU'ya ulaşmıştır. (61)

B- TÜRKİYE VE A.E.T.DE TARIMSAL ÜRETİM VE REKABET DURUMU

1- Tarımın Yapısı

a) Tarım Alanlarının Kullanım Durumu

Tarımsal üretimi etkileyen faktörlerin başında ülke topraklarının kullanım durumu gelmektedir. Ülkemiz oldukça zengin bir doğal çevreye sahip olup bu doğal çevre zenginliği ise tarımsal üretime son derece elverişlidir.

Ülkemizde, cumhuriyetin kuruluşundan bu güne kadar yapılan çalışmalar sonucu işlenebilir tarım arazisi 11.7 milyon hektardan 28.5 milyon hektara çıkarılmış ve yaklaşık 2.5 katı kadar artırılmıştır. Ancak ülkemizde tarım alanlarının genişletilmesi imkanı fiziksel olarak ortadan kalkmış bulunmaktadır. Dolayısıyla bu alan ekilebilir arazinin son sınırlarını göstermektedir.

Tablo 14'de görüldüğü gibi toplam 77.6 milyon hektar olan ülkemiz topraklarının yaklaşık 27 milyon hektarlık bir bölümü işlenebilir topraklara oluşturmakta ve işlenebilir toprakların ise yaklaşık % 60'ında ekim yapılabilmektedir.

(61) ENÇ VE BOLAT, a.g.e. s. 18.

Aşağıdaki tabloda, ülkemizde tarım alanlarının kullanım durumu yer almaktadır.

Tablo 14
Türkiye'de Tarım Alanlarının Kullanımı
(1.000 hektar)

Kullanım Durumu	Yıllar			
	1970	1980	1985	1987
Tarım Arazisi	28.136	28.513	27.530	27.892
Tarla Alanı	24.977	24.915	23.933	24.318
- Ekilen	16.966	16.711	17.908	18.744
- Nadas	8.011	8.204	6.025	5.574
Sebze Bahçesi	453	568	662	611
Bağlar	2.706	800	625	590
Meyve Alanları	-	1.397	1.453	1.517
Zeytinlik	-	833	821	856
Orman Alanları	20.170	20.199	20.199	20.199

Kaynak: D.İ.E. 1988 Cep Yıllığı, 1985 Türkiye İst. Yıllığı

Ülkemizde, 1923 yılından beri yapılan çalışmalar sonucunda ekilebilir arazi miktarının artırılmasına rağmen nadas alanlarının azaltılmasında beklenen gelişme sağlanamamıştır. 1927 yılında ülkemizde tarla alanı 6.6 milyon hektar iken, nadas alanlarının miktarı 2.3 milyon hektar olup ekilen arazinin yaklaşık % 34'ünü oluşturmaktadır.⁽⁶²⁾ 1987 yılında ise tablo 14'de görüldüğü gibi ekilebilir arazi miktarı yaklaşık 18.5 milyon hektar olup nadas alanları ise yaklaşık 5.5 milyon hektardır. Nadas alanlarının ekilen araziye oranı ise yine yaklaşık % 30 civarındadır.

Aşağıdaki tabloda Türkiye ve AET'de tarım alanlarının kullanım durumu yer almaktadır.

(62) AYDENİZ Akgün ve BROHİ Reşit, Tarımımız-Düğümleri Çözümleri, Cum. Üni. Tokat Ziraat Fak. Yay. Tokat 1987, s.30.

Tablo 15
Türkiye ve AET'de
Tarım Alanlarının Kullanım Durumu
(Milyon Hektar)
(1987)

Arazi Kullanımı		Türkiye	A.E.T.	Türkiye/AET
A	Toplam Alan	77.6	225.8	25.5
L	Tarım Arazisi	24.3	129.0	15.8
N				
K	-Sürekli Ekilen Alan	5.9	11.8	33.3
U	Orman Alanı	20.2	53.8	27.3
L	Çayır-Mera Alanı	21.7	48.7	30.8
O	Tarım Arazisi/Toplam Alan	31.3	57.1	50.2
R	Ekilen Alan/Toplam Alan	76.9	52.3	56.4
A	Orman Alanı/Toplam Alan	26.0	23.8	24.3
N	Çayır-Mera/Toplam Alan	27.9	21.6	23.2

Kaynak: (1) D.İ.E. 1988 İst. Cep Yıllığı
(2) Eurostat, 1988

Buna karşılık, tablo 15'de görüldüğü gibi, toplam 225 milyon hektarı bulan AET topraklarının 129 milyon hektarı tarım arazisi niteliğinde olup, ekilen alanların miktarı 67 milyon hektar civarındadır.

Türkiye'nin AET'ne katılmasıyla birlikte, Türkiye toprakları, topluluk topraklarının yaklaşık % 25.5'ini, işlenebilir arazinin % 15.8'ini, ekilen arazinin % 21.6'sını ve en önemlisi sürekli ekilen arazinin % 33.3'ünü meydana getirmektedir.

Bu bilgilerin ışığı altında, AET ile karşılaştırıldığı zaman ülkemizin güçlü bir tarımsal yapı arzettiği görülmektedir.

b) Tarımsal Üretim Yapısı

Tarımsal üretim, çiftçilik ve hayvancılık, su ürünleri ve orman ürünleri üretimi adı altında gruplandırılarak incelemektedir.

Gerek artan nüfusunun beslenmesi ve gerekse milli ekonomimize olan katkıları nedeniyle, tarımsal üretimimiz ülkemiz için büyük önem taşımaktadır.

Ülkemizde, tarımsal ürünlerin bileşimi ve yapısı zamanla değişmesine rağmen bitkisel ürünler ve hayvancılık ürünleri üretimi tarımsal üretimin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır.

Tablo 16
Tarım Sektöründe Elde Edilen G.S.M.H.nın
Tarımsal ürünler itibariyle Dağılımı
(Milyar Tl. Cari Piyatlarla)

Tarımsal Ürünler	Yıllar							
	1981		1983		1985		1987	
	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	%
Tarım Sektörü	1.325	-	2.118	-	4.790	-	9.705	-
-Çift.-Hayvanc.	1.284	97	2.040	96	4.527	95	9.205	94
-Ormancılık	27	2	52	3	141	3	332	3
-Su Ürünleri	13	1	25	1	75	2	168	3

Kaynak: 1: İTO, Ekonomik Rapor, 1986,1988
2: DİE, 1987 Türkiye İst. Yıllığı
3: DİE, 1988 Türkiye İst. Cep Yıllığı

Tablo 16'da yer alan, Tarım sektöründe elde edilen G.S.M.H.nın tarımsal ürünler itibariyle dağılımı incelendiğinde, tarım sektörü G.S.M.H.nın yaklaşık % 96'sını Çiftçilik

ve hayvancılık, % 3'ünü ormancılık ve yaklaşık % 1'ini ise su ürünleri üretiminin oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca, çiftçilik ve hayvancılık üretiminin yaklaşık % 70'ini ise bitkisel ürünlerin üretimi oluşturmaktadır. (63)

Ayrıca, ülkemizde üretilen bitkisel üretimin yapısı incelendiğinde ekili alanların yaklaşık 3/4'ünden fazlasında tahıl üretiminin yapıldığı görülmektedir. Tahıl üretimini sırasıyla, baklagiller, pamuk, tütün ve şeker pancarı gibi ürünlerin dahil olduğu endüstriyel bitkiler gurubu, yumru bitkiler ve yağlı tohumlar gurubu izlemektedir.

Tablo 17
Ekili Alanların
Bitkisel Alanlar İtibariyle Dağılımı
(1987)

Bitkisel Üretim	Ekili Alanlar	Üretim (%)
Tahıllar	72.6	55.7
Baklagiller	10.8	4.1
Yağlı Tohumlar	8.5	4.4
Endüstriyel Bitkiler	6.5	25.8
Yumru Bitkiler	1.6	10.0

Kaynak: Tarımsal Üretim ve Yapı, 1988

Tablo 17, incelendiğinde, üretim bazında yine, toplam bitkisel üretimin % 55.7'sini tahıl üretiminin oluşturduğu görülmektedir. İkinci sırayı ise, % 25.8 ile Endüstriyel bitkiler almaktadır. Bu durum tahıl ve endüstriyel bitkiler üretiminin tarımsal üretimde çok önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Ülkemizde tarımsal üretim, özellikle bitkisel ürünlerin üretimine dayanmaktadır. Ülkemizde bitkisel ürünlerin üretimi toplam tarımsal üretimimizin yaklaşık % 70'ini oluştururken hayvancılık ürünleri üretimi ise % 30'luk bir paya sahiptir.

Aşağıdaki tabloda, Türkiye ve AET'de tarımsal üretimin bileşimi görülmektedir.

Tablo 18
Türkiye ve AET'de
Tarımsal Üretimin Bileşimi

	(%) (1987)	
Tarımsal Üretim	Türkiye	AET
Hayvansal Ürünler	29.5	55.3
Bitkisel Ürünler	70.5	44.7
- Meyve, sebze, pamuk ve tütün	51.3	18.8

Kaynak: (1) DİE, 1988 İst. Sep Yıllığı
(2) Eurostat, 1988

Tablo 18'den, bitkisel ürünler üretimimizin yaklaşık % 50'sini taze meyve, sebze, pamuk ve tütün üretiminin oluşturduğu görülmektedir. Bu oran AET'de ise yaklaşık % 19'dur.

Tablodan anlaşıldığı gibi, tarımsal üretimin bileşiminde ülkemizde bitkisel ürünlerin üretimi daha önemli iken AET'de ise hayvansal ürünlerin üretimi daha önemlidir.

c) Tarımsal İşletme Sayısı ve Büyüklüğü

Ortalama tarımsal işletme büyüklüğü ile tarımsal verimlilik arasında yakın bir ilişki vardır. Ortalama işletme büyüklüğü yükseldikçe, modern tarım girdilerinin kullanılması daha kolay ve daha ucuz olduğundan tarımsal verimlilik artmaktadır. (63)

Aynı şekilde, tarımsal işletmelerin kullandığı toprak miktarı arttıkça, çiftçilerin pazar şartlarına daha iyi uyum sağladığı, üretim kararlarını buna göre aldığı ve riski azaltmak için başka ürün yetiştirmeğe yöneldiği görülmektedir. (64)

Gelişmiş batı ülkeleri ekonomileri üzerinde yapılan bazı incelemeler, bir yandan tarım sektörünün kullandığı üretim faktörlerinin bileşimi ve kalitesi iyileşirken diğer yandan işletme sayısının azaldığını ve genellikle ortalama işletme büyüklüğünün arttığını ortaya koymaktadır. Bundan başka modern tekniklerin kullanılmasına elverişli minimum işletme büyüklüğünün, işletmelerin ortalama büyüklüğünden daha süratli olarak genişlediği belirlenmiştir. (65)

Gelişen ve dolayısıyla ülkenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunan bir tarım sektöründe, uzun dönemde işletme sayısının azalması, buna karşılık ortalama işletme büyüklüğü ile modern teknolojiye elverişli minimum işletme büyüklüğünün artması beklenmektedir.

(63) DURA Cihan, Tarımın Türk Ekonomisinin Gelişmesine Katkısı Bugün ve Yarın, ENKA Vakfı Yayınları, İst. 1987, s.81.

(64) FİSUNOĞLU Mahir, Verimlilik Dergisi c.16, s.1,1987.

(65) DURA Cihan, a.g.e. s. 79.

Ülkemizde, tarımda kullanılan araziyi yapı bakımından incelediğimizde, zamanla değişiklikler göstermesine rağmen küçük ve cüce işletmelerin varlığı dikkatimizi çekmektedir.

Tablo 19'da ülkemizde tarımda kullanılan arazinin büyüklüğüne göre dağılımı yer almaktadır.

Tablo 19
Türkiye'de Tarımsal İşletmelerin
Büyüklüklerine Göre Dağılımı
(%)

İşletme Büyüklüğü (Dekar)	Tarımsal İşletme Sayısı (%)		
	1963	1970	1980
1 - 50	68.8	72.2	62.1
51 - 100	13.1	15.8	20.2
101 - 200	9.4	7.9	20.2
201 - 500	3.2	3.1	5.3
501 - 1.000	0.4	0.4	0.7
1.001 -	0.1	0.1	0.1

Kaynak: DİE, 1963, 1970 ve 1980 Tarım Sayımı Sonuçları

Tablo 19 incelendiğinde ülkemizde, 1-50 dekar arası toprağa sahip olan küçük işletmelerin nisbi öneminde bir azalmanın olduğu ancak, büyük işletmelerin payının değişmediği görülmektedir. Ancak, tarımsal gelişme açısından daha önemli olan, orta büyüklüğe ulaşmış işletme sayısıdır. Ülkemizde, 101-500 dekar toprağa sahip olan işletmeler, orta büyüklükteki işletme grubuna girmektedir.⁽⁶⁶⁾ Buna göre, ülkemizde 1963-1980 döneminde 101-500 dekar toprağa sahip olan işletmelerin nisbi öneminin arttığı görülmektedir.

(66) DURA Cihan, a.g.e. s.83.

Ancak, ülkemizdeki tarımsal işletmelerin büyük çoğunluğu küçük ve cüce işletmelerden oluşmaktadır. Tarım sektörünün ekonomik gelişmeye olan katkısı bakımından daha elverişli olan orta büyüklükteki işletme sayısı azdır. Bu ise tarımsal girdilerin rasyonel bir biçimde kullanılmasını engellemekte ve sermaye birikimini olumsuz yönde etkilemektedir.

Diğer yandan, ülkemizde kişi başına düşen toprak miktarı da kişinin geçimini sağlaması yönünden yetersiz kalmaktadır. 1985 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre, kırsal kesimde yaşamakta olan nüfus dikkate alınarak kişi başına düşen toprak miktarı hesaplandığında, kişi başına yaklaşık 11 dönüm toprak düşmektedir. Bu oran aynı yıllarda Almanya'da 54 dönüm, İngiltere'de 121 dönüm, Fransa'da 71 dönüm, Yunanistan'da 29 dönüm ve Danimarka'da 65 dönümdür. A.B.D.nde ise, kişi başına düşen toprak miktarı 800 dönümdür. (67)

Konuya işletme sayısı ve ortalama işletme büyüklüğü açısından bakıldığında, ülkemizde işletme sayısının çok, işletme büyüklüğünün ise küçük olduğu görülmektedir.

Tablo 20
Türkiye'de Tarımsal İşletme Sayısı
Ve Ortalama İşletme Büyüklüğü

Yıllar	İşletme Sayısı	Ortalama İşletme Büyüklüğü
1963	3.514.500	48.8 Dekar
1970	3.124.700	65.7 "
1980	3.650.900	62.4 "

Kaynak: DİE, 1963, 1970 ve 1980 Genel Tarım Sayımı Sonuçları

(67) AYDENİZ Aygün, a.g.e. s. 198.

Tablo 20'den görüldüğü gibi, 1963-1970 döneminde işletme sayısı % 11 civarında azalırken, ortalama işletme büyüklüğü % 35 artarak 65.1 dekarla ulaşmıştır. Ancak, 1970-1980 döneminde bir önceki dönemin aksine işletme sayısı artarken ortalama işletme büyüklüğü azalmıştır. 101-500 dekar toprağa sahip işletmelerin ortalama büyüklükteki işletmeler sayıldığı göz önüne alınırsa, ülkemizdeki tarımsal işletmelerin, ortalama işletme büyüklüğünün çok gerisinde olduğu gözlenmektedir.

Öte yandan, ülkemizdeki, gerek tarımsal işletme sayısı ve gerekse ortalama işletme büyüklüklerini AET ülkeleriyle karşılaştırdığımız zaman çok büyük farklılıkların olduğunu görmekteyiz.

Tablo 21
Türkiye ve AET'de
Tarımsal İşletme Sayısı ve Büyüklüğü
(Hektar)
(1980)

	Tarım İşletmelerinin Sayısı (%)				
	1-5	5-10	10-20	20-50	50-Faz.
Türkiye	59.3	22.8	12.4	5.6	0.9
AET (10)	46.6	17.2	15.0	15.1	6.1
Yunanistan	70.9	20.5	6.5	1.7	0.4

Kaynak: (1) DİE, 1980 Genel Tarım Sayımı Sonuçları
(2) EUROSTAT, 1984

AET ülkelerinde bir yandan sanayileşmenin bir yandan tarımda makinalaşmanın artması, tarımda çalışan işgücü sayısını azaltarak işletmelerin orta büyüklük guruplarına doğru kaymasına sağlamıştır. Yani küçük ve büyük işletmelerin

sayısı azalırken orta büyüklükteki işletmelerin sayısı artmıştır.

Tablo 21'de görüldüğü gibi, ülkemizde 1-5 hektar büyüklüğünde toprağa sahip olan küçük işletmeler, mevcut işletmelerin % 60'lık bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu durum ülkemizde tarımsal verimliliği olumsuz yönde etkilemektedir. Buna karşılık AET'de tarımsal işletmelerin en büyük kısmını 1-5 hektar toprağa sahip işletmeler oluşturmakta ise de 50 hektara ve hatta 50 hektardan daha çok araziye sahip bulunan işletmelerin oranı da oldukça yüksektir.

Ayrıca, AET üyesi ülkelerden Yunanistan ile ülkemiz, tarım işletmelerinin özellikleri hemen hemen benzer niteliklere sahiptir. Tabloda görüldüğü gibi Yunanistan'daki tarım işletmelerinin yaklaşık % 71'i gibi büyük bir bölümü 1-5 hektar büyüklüğündeki toprağa sahip işletmelerden oluşmaktadır.

Bundan başka, ülkemizdeki tarımsal işletmelerin toprakları parçalılık yönünden incelendiğinde, işletme topraklarının dağınık ve çok parçalı olduğu karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizde, veraset ve benzeri nedenlerle tarımsal işletmeler bölünmekte ve parçalanmaktadır. Bu durum ise ürün kaybına neden olmaktadır.

1980 Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre ülkemizdeki tarımsal işletmelerin yaklaşık % 9.6'sı tek parçalı, % 20.8'i 2 ve 3 parçalı, % 19.9'u 4 ve 5 parçalı, % 24.9'u 6 ve 9 parçalı ve % 24.7'si ise 10 ve daha fazla parçalı bir görünüme sahip bulunmaktadır.

d) Tarımsal Verimlilik

Tarım sektöründe önemli olan konulardan birisi, mevcut girdilerden en fazla ve kaliteli ürünü alacak üretim faktörleri kombinasyonunu kurma'dır. Tarım sektörünün kendine özgü bazı özellikleri dolayısıyla, sanayi sektörünün aksine bu sektörde mevcut girdilerin en uygun kombinasyonunu kurmak daha zordur. (68)

Tarımsal verimlilik genel anlamda, birim alandan elde edilen ürün miktarıyla elde edilmektedir. Ekilebilir arazinin son sınırlarına ulaşılan ülkelerde tarımsal üretimi artırmanın temel kaynağını verimlilik artışı oluşturmaktadır. Bu artışı gerçekleştiremeyen ülkelerin ekonomik gelişmeleri için gerekli olan kıt döviz kaynaklarının bir kısmını tarım ürünleri ithalatına ayırmaları gerekebileceği gibi bu ürünlerin artan iç piyasa fiyatları, iç ticaret hadlerini sanayi sektörü aleyhine döndürerek sanayileşme çabalarını engelleyici bir rol oynayabilmektedir. (69)

Tarımsal verimliliği etkileyen faktörlerin başında, tarımsal işletme sayısı, tarımsal işletmelerin kullandıkları orta- talama arazi büyüklüğü, sulama, tarımsal ilaçlama, gübre kullanımı, toprak ve tohum ıslahı, tarımsal kredi politikası, tarımsal mekanizasyon düzeyi ve tarım kesiminde çalışanların teknik bilgi düzeyi gibi konular gelmektedir.

(68) FİSUNOĞLU Məhir, a.g.e. s. 100.

(69) ŞENSES Fikret, MFM, Verimlilik Dergisi, c. 16, s. 1, Ankara 1987, s. 13.

Bu bölümde, tarımsal verimliliği etkileyen bu faktörler üzerinde ayrı ayrı durulmadan, genel tarımsal üretim verimliliği dikkate alınarak, ülkemizde ve AET'nda bazı ürünlerin tarımsal verimlilikleri karşılaştırılacaktır.

Tablo 22
Türkiye ve AET'de
Bazı Ürünlerde Tarımsal Verimlilik
(100 kg/he.)

Ürün Adı	Türkiye		Yunanistan		A.E.T. (12)	
	1985	1987	1985	1987	1985	1987
Buğday	18.3	20.3	21.6	25.9	51.0	49.2
Arpa	19.5	20.9	19.5	23.7	40.1	38.6
Mısır	33.5	42.2	88.3	82.4	65.0	68.1
Çavdar	15.5	15.8	19.4	18.2	31.4	28.9
Pirinç	27.1	31.2	60.6	68.6	59.5	56.7
Şeker Pan.	304.8	324.8	616.0	673.8	495.5	502.9
Tütün	9.6	10.7	15.4	16.6	18.3	18.0
Patates	198.1	-	178.9	171.4	275.2	280.1
Soğan	150.3	-	164.0	165.0	284.0	299.0
Kolza	33.3	13.6	-	-	29.0	32.1
Fasülye	11.3	11.7	14.8	14.8	12.4	14.8
Bezelye	20.6	20.8	11.3	11.6	14.7	15.3

Kaynak: (1) DİE, 1987 İst. Yıllığı, 1988 İst. Cep Yıllığı
(2) EUROSTAT, 1988

Tablo 22'de görüldüğü gibi ülkemiz tarımsal üretim verimliliği bakımından hayvansal ve bitkisel ürünlerin hemen hemen hepsinde topluluk ve Yunanistan'ın gerisinde bulunmaktadır. Bu durum, tarımsal işletmelerin büyüklüğü, tarımsal işgücü prodüktivitesi ve tarımsal girdi kullanımı yönünden topluluğun ülkemize göre daha ileri boyutlarda olduğunu göstermektedir.

Ancak, ülkemizde 1963 yılı verilerine oranla ürün çeşidine göre tarımsal verimlilikte 2-10 katı kadar artışlar sağlanmıştır. 1963 yılında, buğdayda verimlilik 11.5 kg iken bu miktar 1987 yılında 20.3 kg. olmuştur. Aynı şekilde, mısırda 15.3 kg./he. dan 42.2 kg./he.a, tütün'de 5.9'dan 10.7'ye, ve soğan'da 93.7'den 178 kg./hektara yükselmiştir. Bu dönemde kaydedilen gelişmeler dikkate alındığında, tarımsal girdi kullanımının yaygınlaştırılması, tarımsal teknolojinin geliştirilmesi ve elverişli üretim şartlarının sağlanmasıyla verimliliğin kısa sürede topluluk ülkeleri düzeyine yükseltilebileceği anlaşılmaktadır.

e) Tarımsal Girdi Kullanımı

Bu bölümde tarımsal girdilerden başlıcaları olan gübre kullanımı, tohum, makinalaşma ve sulama üzerinde durularak Türkiye ve AET'de tarım sektöründe girdi kullanımı mukayese edilecektir. Ayrıca, tarımsal girdi kullanımı ile tarımsal verimlilik arasındaki ilişkiler doğrultusunda, ülkemizdeki tarımsal gelişim hakkında bilgi verilecektir.

1- Gübre Kullanımı: Tarım sektöründe en önemli girdilerden birisi, kimyevi gübre kullanımıdır.

Kültür toprakları, bitki besin maddelerinin bitkiler tarafından topraktan alınması ve yıkanma ve erozyon şeklinde topraktan uzaklaşması ile zamanla fakirleşmektedir. Toprakların verim gücünü devam ettirebilmek ve yüksek verim alabilmek için azalan bitki besin maddelerinin toprağa verilmesi gerekmektedir.

Giderek artan dünya nüfusunun sağlıklı beslenebilmesi tarım ürünlerinin kalite ve miktarının artırılmasıyla mümkündür. Ekilebilir tarım alanları sınırlı olan dünya'da bu gayeye ulaşabilmek ancak verimliliği artırıcı kültürel tedbirleri almakla mümkündür.

Ülkemizde de ekilebilir alanların marjinal sınırlarına yaklaşılmış olması, hâler tarım yapılabilen alanlarda birim sahadan elde edilen verimin artırılması mecburiyetini gündeme getirmektedir.

Bütün dünya ülkelerinde olduğu gibi ülkemizin çeşitli bölgelerinde yapılan araştırmalarda, gübre ile genellikle % 50'nin üzerinde verim artışı sağlanabildiği görülmüştür. Bu artış bazı ürünlerde % 80 in üzerine çıkmaktadır.⁽⁷⁰⁾

Ülkemizde, bir tarımsal girdi olarak gübre kullanımı son 10 yıl içinde hızlı bir şekilde artarak, birim alanda kullanılan gübre miktarı bakımından dünya ortalamasına yaklaşılmış bulunmaktadır.⁽⁷¹⁾

Tablo 23
Türkiye Gübre Üretim, Tüketim
Ve Gübrelenen Arazi Durumu
(1.000 Hektar - 1.000 Ton)

	1980	1983	1985	1987
Tüketim	5.967	8.402	7.251	9.000
Üretim	4.272	7.059	7.285	-
Gübrelenen Arazi	15.500	18.948	15.159	15.200

Kaynak: DİE, 1988 İst. Cep Yıllığı, 1985 İst. Yıllığı

(70) Türkiye Tarım Kredi Koop. Merkez Birliği Genel Müdürlüğü, 1986 yılı Çalışma raporu. s. 27

(71) MPM, Verimlilik Dergisi, c. 16, sa. 1, Ankara 198'

Tablo 23'den görüldüğü gibi ülkemizdeki gübre tüketiminde ve üretiminde sürekli bir artış vardır. Gübre tüketimimiz 1987 yılında 9 milyar tona ulaşmıştır. Ancak gübre fiyatlarındaki artışlar ve gübreye yapılan sübvansiyonların azaltılması nedeniyle bazı yıllarda gübre kullanımının azaldığı görülmektedir.

Ancak, ülkemizdeki gübre tüketimi AET ülkeleri ile karşılaştırıldığı zaman oldukça düşük oranlarda kalmaktadır. Aşağıdaki tabloda, Türkiye ve AET ülkelerinde hektar başına kullanılan gübre miktarları yer almaktadır.

Tablo 24
Türkiye ve AET'de
İşlenebilir Hektar Başına Kullanılan
Gübre Miktarı
(Saf Aktif Gübre Değerleri)
(Kg./Ha.)

Ülkeler	Azotlu Gübre	Fosforlu Gübre	Potaslı Gübre
Türkiye	15	12	02
AET (10)	74	39	41
Yunanistan	32	17	3
İngiltere	74	23	25
Almanya	109	62	87
Hollanda	258	40	53
Fransa	69	53	54
Lüksemburg	117	49	55
İtalya	50	32	19
Danimarka	130	36	47
İrlanda	48	25	31
Belçika	128	65	89

Kaynak: (1) EUROSTAT, 1936
(2) DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1985

2- Tarımsal Mekanizasyon Düzeyi: Tarımsal üretimde başta gelen girdilerden biri de tarım alet ve makinalarıdır. Tarımda makinalaşmanın aracı, tarımsal üretimde verimliliği artırmak ve gecikmeden doğan ürün kayıplarını asgariye indirmektedir. Tarım alet ve makinaları ile tarımsal faaliyetleri, zamanında, ucuza ve tekniğe uygun olarak yapılması sağlanmaktadır.

Tarımın mekanize olması, çiftçinin tarım dışı alanlardaki hizmetlerine de zaman ayırabilmesini sağlamakta ve ayrıca birim alandan elde edilecek gelir artışı ile de yatırımların artırılması neticesinde az gelirli aile işletmeciliğinden orta ve büyük işletmelere geçiş sağlanabilmektedir.

Ülkemizde, tarıma makina gücünün girişi, diğer dünya ülkelerine göre daha geç bir zamana raslamaktadır. Tarımımızda mekanizasyonun gelişimi daha çok 1949 yılından sonra başlamıştır. (72)

Bilindiği gibi tarımda güç kaynağı olarak, insan gücü, hayvan gücü ve mekanik güç kullanılmaktadır. Yapılan araştırmalara göre, dünya ortalaması olarak tarımda, % 43 insan ve hayvan gücü, % 57'de mekanik güç kullanılmaktadır. Bu oran gelişmiş ülkelerde % 18-82, gelişmekte olan ülkelerde ise, % 78-22 olarak bulunmuştur. Ülkemizde ise tarımda mekanik güç kullanımını % 77 olarak belirlenmiştir. Bu oran, gelişmekte olan ülkeler ve dünya ortalamasının çok üzerinde, gelişmiş ülkelerin ise bir miktar altındadır. (73)

(72) TTKKMBGM 1986 yılı Faaliyet Raporu, s. 80.

(73) TEKİNEL Osman, a.g.e. s.7.

Tarımsal mekanizasyon düzeyinin en önemli göstergelerinin başında traktör kullanımı gelmektedir. Ülkemizde traktörün kullanım süresi yılda yaklaşık 300 saat iken, gelişmiş ülkelerde 600 saatin üzerindedir. Ayrıca, gelişmiş ülkelerde traktörün arkasına takılan ekipmanların ortalama ağırlığı 10 ton iken bu rakam ülkemizde 2.5 ton civarında kalmaktadır. (74)

Türkiye'nin marjinal traktör ihtiyacı konusunda yapılan çeşitli araştırma sonuçları arasında bazı farklar olmasına rağmen ülkemizin ortalama 750.000 adet traktöre ihtiyacı olduğu ve bir traktörün ekonomik ömrünün 10-12 yıl olduğu kabul edildiğinde, ihtiyaç duyulan traktör sayısına erişilmiş olursa dahi her yıl ortalama 60-70 bin traktöre ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. (75)

Aşağıdaki tabloda ülkemizde ve AET'de tarımsal mekanizasyon düzeyine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 25
Türkiye ve AET'de
Tarımsal Mekanizasyon Düzeyi

Araç-Gereç	Türkiye		AET (10)	
	1986	1987	1980	1982
Traktör Sayısı	612.731	637.449	5.201.000	5.394.000
- 100 Hektara Düşen	2.1	2.2	5.1	5.3
Biçer-Döver Sayısı	11.457	11.794	456.000	440.000
- 100 Hektara Düşen	0.06	0.06	1.6	1.6

Kaynak: (1) EUROSTAT, 1984

(2) DİE, 1988 Türkiye İst. Cep Yıllığı

(74) AYDENİZ Akşün, a.g.e. s. 120.

(75) TTKKMBGM 1980-1984 Faaliyet Raporu, s. 37.

Ülkemizde tarımsal üretimde, mekanizasyon düzeyinde önemli gelişmeler sağlanmış olmakla beraber birim alana düşen tarımsal alet ve makina bakımından ülkemiz AET ülkeleri ortalamasının gerisinde bulunmaktadır. Tablo 25'de görüldüğü gibi, ülkemiz 100 hektarlık alana düşen traktör ve biçer döver sayısı bakımından AET (10) ortalamasının oldukça gerisindedir.

3- Sulama: Tarımın temel dayanağı olan toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi ve üretim imkanlarının elverdiği ölçüde en yüksek düzeye çıkarılabilmesi, ülkelerin başta gelen uğraşları arasında bulunmaktadır. Kalkınmışlığın ve zenginliğin bir önemli şartı da sahip olunan toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi ve bunlardan en üst düzeyde yararlanılmasıdır. Ülkemiz su kaynakları bakımından Sovyetler Birliği ve Norveç'ten sonra dünya sıralamasında 3. gelmektedir. (76)

Toprak konusunda olduğu gibi su kaynakları konusunda da bu denli zenginliğe sahip olan ülkemizin bunları gerektiği gibi değerlendirebilmesi, tarımsal verimlilik artışının başlıca sebeplerinden biri olacaktır.

Sulama ile, bitki çeşidine göre değişiklik göstermesine rağmen % 44 ile % 283 arasında üretim artışı sağlanabilmektedir. (77)

Ülkemizde bugün işlenebilir nitelikte olan 28.5 milyon hektar tarım arazisinin 12.5 milyon hektarı sulanabilir nitelikte-

(76) MPM, Verimlilik Dergisi, s.1, c. 16, Ankara 1987.

(77) ENÇ ve BOLAT, i.g.e. s. 31.

likte bulunmaktadır. Ancak, ülkemizde, 1987 yılı verilerine göre bu alanın sadece 3.44 milyon hektarı sulanmakta olup, bu ise sulamaya elverişli alanların sadece yaklaşık % 28'inin sulanabildiğini göstermektedir. Ayrıca sulanan topraklarımızı ekilebilir arazi miktarı ile karşılaştırdığımızda, ekilebilir alanlarımızın sadece % 10'unun sulanabildiği ortaya çıkmaktadır. Bu oran AET üyesi olan Yunanistan'da % 20, İtalya'da ise % 18.5'dur. (78)

Diğer yandan, ülkemizdeki yıllık kullanılabilir 104 milyar metreküp su potansiyeli bulunmakta olup, bu potansiyelin yaklaşık % 16'sı kullanılmaktadır. Bu durumda ülkemizde, sulanabilir nitelikte olan alanların halen yaklaşık % 72'si gibi büyük bir bölümü su beklerken, su kaynakları potansiyelimizin yaklaşık % 84'ü gibi büyük bir bölümünün boşa gittiği görülmektedir. (79)

Bu durum, tarımsal verimliliğin artırılması amacıyla ülkemizde mevcut su kaynaklarından yararlanabilmek için başlatılmış olan projelerin zamanında bitirilmesini ve bu konuda yapılan yatırımlara devam edilmesi gerektiğini ortaya çıkarmaktadır.

Tarımsal üretim verimliliğinin artırılması konusunda yukarıda saydığımız bu tarımsal girdilerin yanında, tarımsal ilaç kullanımı da verimlilik üzerinde etkili olan faktörlerden bir diğeridir.

(78) DURA Cihan. a.g.e. s. 86.

(79) TEKİNEL Osman, a.g.e. s. 20.

Ülkemizde, zirai mücadele ilaçlarının üretim ve kullanım alanında son yıllarda sürekli bir artış gözlenmektedir. Ancak, bazı durumlarda yerli üretimin tüketimi karşılayamaması nedeniyle bazı yıllarda tarımsal mücadele ilacı ithalatı yapıldığı görülmektedir.

Ancak, son yıllarda ülkemizde, tarımsal mücadele ilaçları fiyatları sürekli artarak ağır bir maliyet unsuru oluşturmaya başlamıştır. Bu durum çiftçilerin daha az miktarda ilaç kullanmasına ve dolayısıyla üretim miktarını olumsuz yönde etkileyen bir gelişme olarak göze çarpmaktadır.

Buraya kadar olan açıklamalardan sonra, Türkiye ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun tarımsal yapılarının bir değerlendirilmesi yapıldığında, ülkemizin toprak potansiyeli bakımından oldukça avantajlı bir tarım ülkesi görünümünde olduğu görülmektedir.

Tarımsal üretim, ülkemizde özellikle bitkisel ürünlerin üretimine dayanırken, topluluk'ta tarımsal üretim içinde hayvansal ürünler üretiminin daha büyük önem taşıdığı görülmektedir.

Topluluk ve Türkiye ekonomisinin her ikisinde bir büyüme içerisinde olmakla beraber, ülkemizde son yıllarda tarım sektöründeki büyüme hızının yavaşladığı görülmektedir. Ancak, yine de ülkemizde son yıllarda görülen GSYİÜ değerindeki artış hızının (1986, % 6.6) topluluk ülkelerinden daha yüksek düzeyde olduğu (1986, % 2.5) gözlenmektedir.

Ülkemizde tarımsal işletme sayısı topluluğa göre daha çok fakat işletme başına ortalama arazi genişliği daha azdır.

Türkiye nüfusunun yaklaşık yarısı tarım sektöründe istihdam edilmekte iken, topluluk nüfusunun yaklaşık % 8'i tarım sektöründe istihdam edilmektedir.

Tarımsal üretim verimliliğinde ülkemizde son yıllarda önemli gelişmeler kaydedilmesine rağmen ürünlerin birçoğunda topluluk ortalamasının altında kalmaktadır.

Aynı şekilde, tarımsal girdi kullanımı ve tarımsal teknoloji kullanımı bakımından ülkemiz yine topluluk ortalamasının çok gerisinde bulunmaktadır.

2- Tarımsal Üretim Ve Rekabet Durumu

Türkiye'nin, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na tam üyeliği durumunda, topluluğun tarımsal yapısını zorlayabileceği tezi topluluk yetkililerince sürekli ileri sürülen konulardan biridir. Böyle bir iddianın cevabının verilebilmesi için Türkiye'de ve AET'de mevcut tarımsal üretimin ürün bazında incelenmesi gerekmektedir.

Bu bölümde, Türkiye'de ve AET'de mevcut olan tarımsal üretim durumu, tahmini arz ve talep durumları da dikkate alınarak incelenecektir.

a) Hububat Ürünleri

Daha önceki konularda da belirtildiği gibi, ülkemizde 28.5 milyon hektarı bulan tarım arazisinin yaklaşık yarısında tahıl üretimi yapılmaktadır. Tahıl üretimi yapılan alanlar içerisinde belli başlı tahıl ürünlerinin üretildiği alanlar ise şöyledir. Buğday, arpa, yulaf ve çavdar % 93.6, mısır, çeltik, darı % 4.8 ve diğer hububat çeşitleri ise % 1.9 şeklindedir.

Ülkemizde genel olarak, son yıllarda tahıl üretim yapılan alanların miktarında önemli artışlar olmamasına rağmen birim alandan elde edilen ürün miktarında önemli sayılacak artışlar meydana gelmiştir.

Buğday üretiminde, ülkemiz önemli bir üretici ülke olup, dünya sıralamasında 7. durumda yer almaktadır.⁽⁸⁰⁾

(80) TEKİNEL Osman, a.g.e. s. 7.

Tablo 26
Türkiye Ve AET'de
Buğday Üretimi
Ve Ticaret Durumundaki Gelişmeler
(Milyon Ton)

Yıllar	Üretim		İhracat		İthalat	
	AET	Tür.	AET	Tür.	AET	Tür.
1980	58.0	17.1	11.9	0.6	4.3	-
1984	82.6	17.2	17.4	0.5	2.9	0.9
1985	71.2	17.0	14.3	0.1	3.0	1.0
1986	72.0	19.0	15.0	0.5	2.3	0.7
1987	71.5	18.9	-	0.3	-	0.3

Kaynak: (1) DİE, 1987 Tür. İst. Yıllığı, 1988 İst. Cep Yıllığı
(2) İTO, Ekonomik Rapor, 1984, 1986, 1988
(3) EUROSTAT, 1984, 1986, 1988,

Tablo 27
Türkiye Ve AET'de
Diğer Hububat Üretimi
Ve Ticaret Durumundaki Gelişmeler
(Pamuk Hariç)
(Milyon Ton)

Yıllar	Üretim		İhracat		İthalat	
	AET	Tür.	AET	Tür.	AET	Tür.
1980	79.7	7.8	3.9	0.3	12.4	-
1984	90.7	8.8	8.1	0.3	9.4	0.5
1985	89.3	9.2	8.3	0.1	6.8	-
1986	82.2	10.2	7.5	-	5.8	-
1987	82.7	10.3	-	-	-	-

Kaynak: (1) DİE, 1987 Tür. İst. Yıl. 1988 Tür. ist. Cep Yıl.
(2) İTO, Ekonomik Rapor, 1984, 1986, 1988
(3) EUROSTAT, 1984, 1986, 1988

Tablo 26'da görüldüğü gibi, 1987 yılında 19 milyon tonu olarak gerçekleşen buğday üretiminin 1990 yılında 20 milyon tonu bulacağı tahmin edilmektedir. (81)

Bu durumda ülkemiz buğday üretiminde kendi kendine yeterli olduğu gibi önümüzdeki yıllarda da bu yeterliliğin devam edeceği tahmin edilmektedir. Gene aynı tablodan görüldüğü gibi AET'nin buğday üretimi aynı tarihte yaklaşık 72 milyon ton olarak gerçekleşmiş ve 1990 yılında bunun 100 milyon tonu bulacağı beklenmektedir. Aynı tablodan, AET'nun buğday üretiminde kendi kendine yeterli olduğu ve önemli miktarlarda da buğday ihraç potansiyeli olduğu görülmektedir.

Tablo 26'da yer almamakla beraber, AET'nun önemli miktarlara varan buğday stoklarının olduğu bilinmektedir. 1986 yılı verilerine göre topluluğun 40 milyon tona yakın buğday stoku olduğu bilinmektedir. İleriki yıllarda bu miktarın daha da artacağı tahmin edilmektedir.

Gerek ülkemizde ve gerekse toplulukta, tahıl üretimi içerisinde ilk sırayı buğdaydan sonra arpa üretimi almaktadır. Ülkemizde arpa üretim alanlarının 1968-1987 döneminde sadece % 15 dolaylarında artmasına rağmen aynı dönemlerde üretim artışı % 80'i aşmış bulunmaktadır. DİE, kayıtlarına göre 1987 yılında ülkemizde yaklaşık 3.3 milyon hektar alanda arpa ekimi yapılmış olup, yaklaşık 7 milyon ton ürün elde edilmiştir. Aynı yılda arpa üretim verimliliği ise hektar başına 2.1 ton olarak gerçekleşmiştir.

(81) Gerek ülkemizde ve gerekse AET'de, bitkisel ve hayvansal ürünlerde 1990 yılına ait üretim ve tüketim tahminleri ile kendi kendine yeterlik durumları, İKV tarafından hazırlanan AET Karşısında Türk Tarımının Durumu adlı eserden alınmıştır. İKV-18, s. 74. tablo, 27, şubat 1986.

AET'de ise 1987 yılında 12.2 milyon hektar arazide arpa üretimi yapılmış olup 47 milyon ton ürün elde edilmiştir. Arpa üretiminde, üretim verimliliği ise hektar başına 3.9 ton olarak gerçekleşmiştir.

Mısır üretiminde, ülkemizde son yıllarda önemli gelişmeler kaydedilmiş ve üretim miktarı 1983 yılında 1.480 bin ton iken bu miktar 1987 yılında 2.400 bin tona ulaşmıştır. Aynı dönemde mısır üretimi yapılan alan miktarı ise 550 bin hektardan, 570 bin hektara ulaşmış bulunmaktadır. Bu dönemde arazi miktarında yaklaşık % 4'lük bir artışa karşılık üretim miktarında % 62'lik bir artış sağlanmıştır. Ancak, buğday ve arpa üretiminde olduğu gibi birim başına elde edilen ürün miktarı bakımından mısır üretiminde de AET'na oranla ülkemizde, üretim verimliliği daha düşük düzeyde bulunmaktadır. Ülkemizde hektar başına mısır üretimi 4.2 ton iken, AET'de ortalama 6.8 tondur.

AET'nda mısır üretimi 1985 yılında 25.970 bin ton iken 1988 yılında 27.583 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Ancak, topluluğun mısır üretimini, iç talebin sadece % 70'lik bir kısmını karşılamakta ve her yıl önemli miktarlarda mısır ithalattı yapıldığı görülmektedir.

Hububat gurubu içerisinde yer alan pirinç ve çavdar üretiminde ise ülkemiz kendi ihtiyaçlarını henüz karşılayabilir durumda olup, pirinç üretiminde iklim şartlarına göre zaman zaman üretim yetersizlikleriyle karşılaşmaktadır. 1983 yılında pirinç üretimimiz 189 bin ton iken 1987 yılında bu miktar 165 bin tona gerilemiştir. Ülkemizde üretilmekte

olan pirinç, iç talebin yaklaşık yarısına yakın bir kısmını karşılayabilmekte olup dolayısıyla her yıl önemli miktarlarda pirinç ithalatı yapılmaktadır.

AET'nda da pirinç ve çavdar üretiminde ülkemizdekine benzer bir durum yaşanmaktadır. toplulukta, 1987 yılında 1.874 bin ton pirinç üretilmiş olup hektar başına üretim 5.7 tondur. Aynı yılda ülkemizde hektar başına pirinç üretimi 3.1 tondur.

Ülkemizde, hayvancılık sektörünün geliştirilmesi çabalarından dolayı, hayvansal yem ihtiyacının artması, tahıl üretiminin önemli bir kısmının yem sanayine yönelmesine yol açarak ülkemizin hububat ürünleri ihtiyacının olumsuz yönde etkilenebileceği söylenebilir.

Sonuç olarak, hububat üretiminde topluluk ülkelerinin önemli miktarlarda stoklarının bulunmasına karşılık ülkemizde yeterliğe yakın bir durum yaşanmaktadır. Topluluğun kendi kendine yeterli olmadığı pirinç ve mısır üretiminde ise ülkemizde de aynı durumun yaşanması ülkemizin hububat ürünleri ihracat imkanlarını ortadan kaldırmaktadır.

b) Baklagiller

Bu ürün gurubunun önemli özelliklerinden biri, susuz alanlara ekilir olması ve bu alanların ülkemizde bol miktarda bulunmasıdır.

Tablo 28
Türkiye Ve AET'de
Baklagiller Üretimi
(Alan, bin hektar)
(Üretim, bin ton)
(Verim, Kg./he.)

Yıllar	Türkiye			AET		
	Üretim	Alan	Verim	Üretim	Alan	Verim
FASÜLYE						
1984	164	112	1.5	850	650	1.3
1985	170	150	1.1	865	696	1.2
1986	170	153	1.1	1.009	717	1.4
1987	210	180	1.2	1.141	773	1.4
BEZELYE						
1984	4	2	2.0	240	170	1.4
1985	4	2	2.0	248	173	1.4
1986	5	2	2.5	308	180	1.7
1987	5	2	2.5	295	193	1.6
DİĞER						
1984	1.008	1.040	0.9	1.900	600	3.1
1985	1.125	1.070	1.1	1.936	608	3.2
1986	1.586	1.353	1.2	2.258	747	3.0
1987	1.759	1.651	1.1	3.027	1.027	2.9
TOPLAM						
1984	1.176	1.148	1.0	2.990	1.420	2.1
1985	1.299	1.222	1.1	3.049	1.477	2.1
1986	1.761	1.508	1.2	3.575	1.644	2.2
1987	1.974	1.833	1.1	4.463	1.993	2.2

Kaynak: (1) DİE, 1988 Türkiye İstatistik Cep Yıllığı
(2) EUROSTAT, 1988

Tablo 28'de görüldüğü gibi ülkemizde baklagiller üretim alanları 1987 yılında 1.833 bin hektara çıkarken üretim miktarı da aynı yıl 1.974 bin tona ulaşmış bulunmaktadır.

Ülkemizde baklagil üretimi arasında ilk sırayı 1987 yılı itibariyle, 916 bin hektarlık ekim alanı ve 925 bin tonluk üretim miktarı ile mercimek almaktadır. İkinci sırayı ise 665 bin hektarlık ekim alanı ve 725 bin tonluk üretim miktarı ile nohut almaktadır. Toplam baklagiller üretiminin % 83 ve ekim alanlarının ise % 86'sını bu iki ürün oluşturmaktadır.

Ancak, baklagiller üretiminde birim alandan elde edile ürün miktarı bakımından ülkemiz, AET ülkeleri ortalamasının gerisinde kalmaktadır.

Ülkemiz, baklagiller ürünleri üretimi bakımından kendi kendine yeterli olup, ayrıca, önemli miktarlarda da ihracat potansiyeline sahip bulunmaktadır. Ülkemizin, 1986 yılında baklagiller üretiminde ortalama % 150 olan kendi kendine yeterlilik oranınının 1990 yılında % 250'ye çıkması beklenmektedir.

AET'nun 1987 yılındaki baklagiller üretimi yaklaşık 4.5 milyon ton civarında olup bunun önemli bir kısmını bezelye üretimi oluşturmaktadır. Bezelye üretimi, toplam üretimin % 70'ini oluşturmaktadır. Bunun ise yaklaşık % 90'lık bir bölümünü hayvan bezelyesi üretimi oluşturmaktadır. AET aynı yılda önemli miktarlarda baklagil ithalatı yapmak durumunda kalmıştır. Topluluk üretimi, iç tüketimin yaklaşık % 75'ini karşılar durumdadır.

Bu açıklamalardan sonra, Türkiye'nin baklagil üretiminde, özellikle nohut ve mercimek üretiminde topluluk ülkelere göre daha avantajlı olduğunu ve üretim tekniğinin geliştirilmesiyle baklagiller ihracatının artacağı söylenebilir.

c) Endüstriyel Bitkiler

Endüstriyel bitkiler sanayimize hammadde temin eden, ülke ekonomisine hem hammadde hem de işlenmiş olarak ihraç geliri sağlaması bakımından bitkisel üretim içerisinde önemli bir yere sahip bulunmaktadır.

Tablo 29
Türkiye Ve AET'de
Endüstriyel Bitkiler
Ekim Alanları Ve Üretim Miktarı
(Üretim 1.000 ton, Ekim 1.000 ha.)
(Verim, ton/he.)

Yıllar	Türkiye			A.E.T.		
	Üretim	Alan	Verim	Üretim	Alan	Verim
PAMUK						
1980	500.0	677.7	0.7	177	-	-
1985	518.0	660.0	0.8	169	376	0.4
1986	518.0	585.0	0.9	205	374	0.5
1987	537.0	586.0	0.9	156	368	0.4
TÜTÜN						
1980	228.4	225.0	1.0	296	-	-
1985	170.0	177.0	1.0	408	223	1.8
1986	158.0	170.0	0.9	396	219	1.8
1987	182.0	170.0	1.1	393	218	1.8
ŞEKER PANCARI						
1980	6.766.0	269.4	25.1	-	-	-
1985	9.830.0	322.0	30.5	94.352	1.904	49.5
1986	10.662.0	349.0	30.5	97.516	1.949	50.0
1987	12.717.0	391.0	32.5	94.001	1.869	50.2

Kaynak: (1) DİE, 1988 Tür. İst. Cep Yılı.-1985 Tür. İst. Yılı.
(2) EUROSTAT, 1988, 1984

Tablo 29'da görüldüğü gibi endüstriyel bitkiler grubunda yer alan ürünlerden başlıcaları, pamuk, tütün ve şeker pancarıdır.

Pamuk, ülkemiz için çok önemli bir yeri olan bir üründür. İhraç edilmesinin yanı sıra bitkisel yağ sanayiine ve tekstil sanayiine hammadde temin etmesi bakımından büyük bir önem taşımaktadır.

Tablo 29'da yer aldığı gibi, ülkemizde 1987 yılında 586 bin hektarlık bir alanda pamuk üretimi yapılmış olup, 537 bin ton ürün elde edilmiştir.

Ülkemiz, pamuk üretiminde yaklaşık % 150 oranında kendi kendine yeterlidir. Ayrıca, her yıl pamuk ihracatından önemli miktarlarda döviz geliri elde edilmektedir. Bu yönüyle pamuk, geleneksel ihraç ürünlerimiz arasında yer almaktadır.

AET ülkelerinde sadece Yunanistan ve İspanya'da pamuk üretimi yapılmaktadır. 1987 yılında bu iki ülkede, 156 bin ton pamuk üretimi gerçekleştirilmiştir. Bu iki ülke topluluğun pamuk üretiminin tamamına yakın bir kısmını üretmektedirler. Ancak, topluluk pamuk üretimi, iç talebin tamamını karşılayamadığı için dışardan önemli miktarlarda pamuk ithalatı yapılmaktadır. Topluluklar komisyonu tarafından yapılan tahminlerde, topluluğun üretim açığının önümüzdeki yıllarda da devam edeceği ileri sürülmüş bulunmaktadır.

Gerek dünya ve gerekse AET pamuk piyasalarında, Türk pamuğunun en önemli rakibi, ABD pamuğudur. AET'na tam üyelik halinde, pamuğumuzun kalitesinin uygun duruma getirilmesiyle AET pazarlarındaki payımızı daha da artacağı görülmektedir.

Endüstriyel bitkiler içerisinde önemli bir yere sahip olan diğer bir ürün de tütündür.

Ülkemiz, tütün üretiminde dünya sıralamasında 6. durumda bulunmaktadır. Ülkemizde, tütün üretimi Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın kontrolü altında olup, 1987 yılında 170 bin hektarlık bir alanda yapılan tütün üretiminden 182 bin ton ürün elde edilmiştir.

Ülkemizde, tütün üretiminin yaklaşık % 30'u iç tüketimde kullanılıp % 70'i ise ihraç edilmektedir. Tütün ihracatımızın tamamına yakın bir kısmı, ABD ve AET piyasalarına yapılmaktadır.

AET'nda ise durum tamamen farklıdır. 1987 yılında toplulukta 218 bin hektarlık bir alanda yapılan üretim sonucu 393 bin ton ürün elde edilmiştir. Ancak, topluluk tütün üretimi iç talebin çok az bir kısmını karşılayabilmektedir. Toplulukta tütün üreticisi ülkelerin başında Yunanistan, Fransa ve İtalya gelmektedir.

Tütün ihracatımızın yaklaşık % 25'lik bir kısmının AET ülkelerine yapıldığı göz önüne alınırsa, ihracatta en çok karşılaşılan problemlerin tütünümüzün kalitesinin düzeltilmesi ile AET'na ülkemizin tam üyeliği halinde, topluluktaki pazar payımızın daha da artacağı söylenebilir.

Şeker pancarı üretiminde ise durumu şu şekilde özetleyebiliriz.

Şeker üretiminde kullanılan şeker pancarı, sulu arazide üretilen bir bitki türü olup önemli sayıda tarımsal işgücünün istihdamını sağlamaktadır. Ülkemiz şeker pancarı üretiminde, gerek üretim tekniğinde ve gerekse hektar başına elde edilen ürün miktarı bakımından oldukça ileri sayılabilecek bir düzeye ulaşmıştır. 1987 yılında ülkemizde, 391 bin hektarlık bir alanda yapılan ekim sonucu 12.717 bin ton ürün elde edilmiştir. Aynı yılda hektar başına üretim verimliliği ise 32.5 tondur. Bu oran aynı yılda AET'nda 50.2 tondur.

Ülkemizde şeker pancarı üretimi genellikle iç talebi karşılamakla beraber, taban fiyatının düşük ilan edildiği yıllarda zaman zaman şeker pancarı üretimi yeterli olmadığı için şeker ithalatı yoluna gidildiği görülmektedir.

AET'nda ise şeker pancarı üretimi yıllar itibariyle değişiklik göstermesine rağmen yılda ortalama 95 milyon ton şeker pancarı üretimi gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, AET'nda yılda ortalama 15 milyon ton şeker üretimi yapılmaktadır. Topluluğun şeker üretiminde kendi kendine yeterlik oranı ise, % 125-150 dolaylarında değişmektedir. Toplulukta, önemli boyutlara ulaşan şeker stoklarıyla karşı karşıya bulunulmakta olup, şeker stoklarının eritebilmek için bazı tedbirlere başvurulduğu görülmektedir. AET ülkelerinde şeker üretim tekniğinin ve ürün kalitesinin ülkemize oranla çok daha ileri düzeyde bulunması nedeniyle, tara üyelik halinde ülkemiz lehine avantajlı bir durum görülmektedir.

d) Yumru Bitkiler

Yumru bitkiler gurubuna giren soğan, patates ve sarımsak ülkemizin her tarafında üretilebilen, iç ve dış tüketimi yüksek olan ürünlerdir. Bu bitkilerin üretiminde önemli artışlar olmasına rağmen zaman zaman üretim yetersizlikleriyle de karşılaşmaktadır.

Tablo 30
Türkiye Ve AET'de
Yumru Bitkiler Ekim Ve Üretim Durumu
(Alan, 1.000 ha.-Üretim, 1.000 ton)
(Verim, ton/ha.)

Yıllar	Türkiye			A.E.T.		
	Alan	Üretim	Verim	Alan	Üretim	Verim
SOĞAN						
1985	84.5	1.270	15.0	109.0	3.052	28.4
1986	73.0	1.300	17.8	103.8	3.031	29.2
1987	-	1.350	-	98.1	2.936	29.9
PATATES						
1985	207.0	4.100	19.8	1563.0	43.021	27.5
1986	196.0	4.000	20.4	1477.0	40.170	27.2
1987	-	4.350	-	1476.0	41.347	28.0

Kaynak: (1) DİE, 1988 Türkiye İstatistik Cep Yıllığı
(2) EUROSTAT, 1988

Tablo 30'da görüldüğü gibi soğan ve patates ekim alanlarının pek fazla artmamış olmasına rağmen üretim miktarının sürekli arttığı karşımıza çıkmaktadır. Ancak, gerek soğan ve gerekse patates üretiminde ülkemiz, hektar başına elde edilen ürün miktarı bakımından topluluk ortalamasının gerisinde bulunmaktadır.

Yumru bitkilerin, ülkemizde iç talebinin yüksek olmasına rağmen önemli miktarlarda da ihracatları yapılmaktadır. Bazı yıllarda ise bu ürünlerin üretim miktarlarının iç talebi karşılayamaması nedeniyle iç piyasa fiyatlarının arttığı görülmektedir.

Patates üretiminde ülkemizin kendi kendine yeterlik oranı % 100'ün üzerinde bulunmaktadır. Soğan üretiminde ise bu oran daha da yüksektir.

AET'nda ise, yumru bitkilerden patates üretiminde, topluluk kendi kendine yeterli olduğu gibi her yıl 1 milyon ton civarında patates ihracatı yapılmaktadır. Soğan üretiminde, topluluk üretimi iç talebi karşılayamazken önemli bir soğan üreticisi olan İspanya'nın topluluğa katılmasıyla, topluluk soğan üretiminde kendi kendine yeterli duruma gelmiştir. 1987 yılında topluluğun soğan üretimi 2.936 bin ton olarak gerçekleşmiş olup, bunun % 38'lik bir kısmı (1.110 bin ton) İspanya'da üretilmiştir.

Ülkemizin, AET'na tam üye olarak katılması halinde, Türkiye'nin, topluluğa yönelik soğan ve patates ihracatında herhangi bir değişikliğin olmayacağı, ihracatın daha çok 3. ülkelere yapılabileceği söylenebilir.

e) Yağlı Tohumlar

Tablo 31
Türkiye Ve AET'de
Yağlı Tohumlar
Ekim Alanları Ve Üretim Miktarı
(Alan, 1.000 ha.-Üretim, 1.000 ton)
(Verim, ton/ha.)

Yıllar	Türkiye			A.E.T.		
	Üretim	Alan	Verim	Üretim	Alan	Verim
AYÇİÇEĞİ						
1985	800	643	1.2	2.704	1.811	1.4
1986	940	639	1.3	3.193	2.063	1.5
1987	1.100	775	1.4	4.025	2.291	1.8
SOYA						
1985	125	61	2.1	348	124	2.8
1986	200	90	2.2	906	281	3.2
1987	250	112	2.2	1.809	568	3.2
KOLZA						
1985	450	135	3.3	3.737	1.287	2.9
1986	121	101	1.2	3.685	1.265	2.9
1987	-	-	-	5.970	1.861	3.2
DİĞER						
1985	113	126	-	469	397	-
1986	106	137	-	546	390	-
1987	134	155	-	528	384	-

Kaynak: (1) DİE, 1988 Türkiye İstatistik Cep Yıllığı
(2) EUROSTAT, 1988

Yağlı tohumlar grubu içinde yer alan başlıca ürünler çiğit, ayçiçeği, soya, susam ve yer fıstığıdır. Ülkemiz bu ürünlerin üretilmesi bakımından yeterli ekolojik ve coğrafik şartlara sahip olmasına rağmen bu ürünlerin üretiminde iste-

nilen düzeye henüz ulaşılamamıştır. Ülkemizde, bitkisel ürün gurubu içerisinde sıkıntısı çekilen tek ürün gurubu yağlı tohumlardır.

Tablo 31'de görüldüğü gibi ülkemizde, 1987 yılı itibarıyla toplam 1.408 bin hektarlık bir alanda yağlı tohumlar ekimi yapılmış olup, 1.484 bin ton ürün elde edilmiştir.

DİE kayıtlarına göre, 1980 yılında toplam 690 bin hektarlık bir alanda yağlı tohumlar üretimi yapılmış olup, aynı yıl 819 bin ton ürün elde edilirken, 1987 yılında ise ekim alanlarının % 51 oranında artırılmasına karşılık üretim miktarındaki artış % 82 civarında olmuştur.

Ülkemizde, yağlı tohumlar gurubu içerisinde en fazla üretimi yapılan ürün ayçiçeğidir. Tablo 31'de görüldüğü gibi ayçiçeği ekim alanlarında sürekli bir artış söz konusudur. DİE kayıtlarına göre 1968 yılında sadece 240 bin hektarlık bir alanda ekim yapılırken, bu miktar 1987 yılında 775 bin hektara çıkarak yaklaşık 3 katı kadar artmıştır. Aynı dönemde üretim miktarındaki artış ise yine yaklaşık % 300 civarında olmuştur. Ülkemizde ayçiçeği üretiminin tamamı iç tüketim dönük olarak bitkisel yağ sanayiinde kullanılmaktadır. Ancak, ayçiçeği üretiminde ülkemizin üretim açığı devam etmekte olup, kendi kendine yeterlik oranı % 75.5 civarındadır.

Soya üretimi, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ilk defa ülkemizde, karadeniz bölgesinde gerçekleştirilmeye başlanmış olup daha sonra iç bölgelerimizde 2. ürün olarak yetiştiril-

meye başlanmıştır. Yine DİE kayıtlarına göre 1968 yılında ülkemizde sadece 7. 500 hektarlık bir alanda soya üretimi yapılırken 1987 yılında ise 112.000 hektarlık bir alanda soya üretimi yapıldığı görülmektedir. Üretim miktarı aynı dönemde, 8.500 tondan, 250.000 tona ulaşmıştır. Ancak, soya üretim verimliliğinde ülkemizde henüz istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Ülkemizde, üretim verimliliği hektar başına 2.2 ton iken AET'nda hektar başına 5.2 tondur.

AET'te yağlı tohumlar üretiminde kendi kendine yeterli düzeyde değildir. Toplulukta ayçiçeği üretimi 1987 yılında 4.025 bin ton olarak gerçekleşmiş olup, bunun iç tüketimi karşılama oranı % 48.2 dir.

Topluluğun soya üretimi ise, 1987 yılında 1.809 bin ton olup, iç tüketimin karşılanamaması nedeniyle aynı yılda 10 milyon ton soya üretimi yapılmıştır. (Eurostat, 1988)

Aynı şekilde, topluluğun, kolza, yerfıstığı ve susam gibi ürünlerde de üretim açıkları mevcut olup, bu ürünlerden her yıl önemli miktarlarda ithalat yapılarak üretim açıklarının karşılanması yoluna gidilmektedir.

Bu açıklamalardan sonra, ülkemizin, yağlı tohumlar üretiminde kendi kendine henüz yeterli olduğu ancak ihracat imkanlarının sınırlı olduğu görülmektedir. AET'nun ise bu ürün grubunda önemli miktarlarda üretim açığının olduğu ve bu açığın ithalat yoluyla karşılandığı görülmektedir.

f) Sebze Ve Meyve Üretimi

Tablo 32
Türkiye Ve AET'de
Sebze Ve Meyve Üretimi
(1.000 ton)

Ürün Adı	Türkiye		A.E.T.	
	1986	1987	1986	1987
Sebze Üretimi	14.838	15.219	46.513	45.274
- Yapraklı Yenenler	1.260	1.232	6.574	6.153
- Baklagil Sebzeler	519	535	2.156	2.123
- Meyvesi Yenenler	12.529	13.013	19.370	17.925
- Sağansız Sebzeler	370	375	6.825	6.636
- Diğerleri	60	64	11.579	12.337
Meyve Üretimi	-	-	-	-
- Sert Çekirdekli	1.017	815	5.281	5.262
- Yumuşak Kabuklu	2.320	2.121	10.698	11.790
- Turunçgiller	1.396	1.343	8.049	8.796
- Üzümsü Meyveler	3.370	3.665	28.120	31.181
- Sert Kabuklular(1)	550	543	854	803
- Zeytin Üretimi(2)	1.010	600	7.065	6.025
- Çay Üretimi (3)	149	139	-	-
- Kavun-Karpuz	5.000	5.350	3.523	3.658

Kaynak: (1) DİE, 1988 Türkiye İstatistik Cep Yıllığı
(2) EUROSTAT, 1983

- (1) Kurutulmuş Ağırlıkları
(2) Sofralık ve Yağlık
(3) Kurutulmuş Çay

Ülkemiz içinde bulunduğu iklim ve ekolojik şartlar bakımından sebze ve meyve üretiminde büyük imkanlara sahiptir. Ülkemizde halen ekilir tarım alanlarının yaklaşık 3 milyon hektarı yaşı sebze ve meyve üretiminde kullanılmaktadır. Bu alan toplam işlenebilir alanların % 11'ini oluşturmaktadır.

Ülkemizde, yaş sebze ve meyvelerin hemen hemen hepsi üretilmekte olup, üretim miktarı iç talebi karşıladığı gibi bazı sebze ve meyve çeşitlerinden her yıl bol miktarda ihracat geliri elde edilmektedir. Ülkemizde, yaş sebze ve meyve üretiminde sürekli bir artış görülüp, 1987 yılında 15.219 bin ton yaş sebze ve meyve üretimi gerçekleştirilmiştir.

Sebze üretimimizin büyük bir kısmını meyvesi yenen sebzeler oluşturmaktadır. (yaklaşık % 85) Sebze üretiminde daha sonra % 8'lik bir payla yaprağı yenen sebzeler, % 3'lük bir pay ile baklagil sebzeleri üretimi yer almaktadır.

Buna karşılık AET'nde sebze üretimi 1987 yılında 45 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Topluluğun, sebze üretiminde genel olarak bir açığı bulunmamasına rağmen bazı yıllarda yaprağı yenen sebzeler ile soğansız sebzelerde az bir miktar ithalat yapıldığı görülmektedir. (Eurostat 1988) Sebze ve meyve üretiminde topluluğun kendi kendine yeterlik oranı % 103 dolaylarında bulunmaktadır.

AET'na, ülkemizin tar. üye olarak katılması halinde, sebze üretiminde topluluk ülkeleriyle rekabetin sağlanabilmesi için, öncelikle topluluk tüketicisinin zevk ve tercihlerine uygun ürünlerin üretilmesi, bu ürünlerin uzun zaman bozulmadan muhafazasını sağlayacak soğuk sistemli depolama ve taşıma araçlarının geliştirilmesi ve ambalajlama problemlerinin çözülmesiyle ilgili çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Meyve üretimi, tablo 32'de görüldüğü gibi, sert çekirdekli meyveler, yumuşak kabuklu meyveler, turunçgiller, üzüm-sü meyveler ve sert kabuklu meyveler başlıkları altında in-celeme konusu olmaktadır.

Ülkemiz, sebze üretiminde olduğu gibi meyve üretiminde de elverişli ekolojik ve coğrafik şartlara sahiptir.

Ülkemizde, meyve üretiminin yaklaşık % 43'ünü üzüm-sü meyveler, % 16'sını turunçgiller, % 25'ini yumuşak kabuklu meyveler, % 6'sını sert kabuklu meyveler ve % 10'unu ise sert çekirdekli meyveler oluşturmaktadır.

Sert çekirdekli meyvelerden erik, kayısı, kiraz, şeftali ve vişne üretiminde hem ülkemizin hem de topluluğun kendine yeterlik oranı % 100'ün üzerinde bulunmaktadır.

Yumuşak çekirdekli meyvelerden elma, armut, ve ayva üretiminde yine hem ülkemizin hem de topluluğun kendi kendine yeterlik oranı yine % 100'ün üzerinde bulunmaktadır. Tablo 32'de görüldüğü gibi bu ürünlerden özellikle elma üretiminde ülkemizde büyük gelişmeler gözlenmektedir. DİE kayıtlarına göre elma üretimimiz 1968 yılında 700 bin ton iken 1987 yılında 1.680 bin tona ulaşarak yaklaşık % 140 oranında artmıştır.

Ülkemizde üretilmekte olan turunçgiller meyvesinin üretim miktarında yine sürekli bir artış gözlenmektedir. Bu ürünlerin 1980 yılı üretim miktarı 1.258 ton iken, bu miktar

1987 yılında 1.343 tona ulaşmıştır. (DİE, 1985 Tür. İst. Yıl.) Ayrıca, Dünya narenciye üretiminin yaklaşık % 3'ü ülkemizde üretilmektedir. Dünya narenciye üretimi 1984 yılında 44 milyon ton iken aynı yıl ülkemizde narenciye üretimi 1.300 bin ton olarak gerçekleşmiştir. (82)

Turunçgiller üretiminde ülkemizin kendine yeterlik oranı % 125 civarındadır. Ayrıca her yıl dışarıya yaklaşık 300 bin ton turunçgiller ihracatı yapılmaktadır. (DİE, 1987 Tür. İst. Yıl.)

AET'nda genel olarak narenciye üretimi iç tüketimin önemli bir kısmını karşılayamamaktadır. 1987 yılında topluluk ülkelerinde 8.5 milyon ton narenciye üretimi gerçekleştirilmiş olup, bu miktar iç tüketimin ancak % 75 lik bir kısmını karşılayabilmektedir. Topluluk bu açığını ithalatla karşılamaktadır.

Sert kabuklu meyveler grubunda yer alan fındık, badem, antepfıstığı, ceviz ve kestane ülkemizin ihraç ürünleri arasında yer almaktadır. Bu ürünlerden fındık, gerek üretim ve gerekse ihracat yönünden ülke ekonomisinde önemli bir yere sahiptir.

Dünya fındık üretiminin yaklaşık % 70'i ülkemizde üretilmektedir. Fındık üretimimiz 1987 yılında 280 bin ton olarak gerçekleşmiş olup, fındık üretiminde ülkemizin kendine yeterlik oranı % 230 civarında bulunmaktadır. (DİE, 1988 Cep Yıl.)

Fındık bu yönüyle geleneksel ihraç ürünlerimiz arasında yer almakta olup, ülkemizde üretilmekte olan fındığın yaklaşık yarısı ihraç edilmektedir. (İTO, Ekonomik Rapor, 1988)

AET ise fındık tüketiminin tamamına yakın bir kısmını ithalatla karşılamaktadır. Topluluk fındık ithalatının yaklaşık % 95' i ülkemiz tarafından yapılmaktadır.

Meyve üretimi içinde yer alan diğer bir ürün grubu da üzüm ve incirlerdir. Üzüm ve incirler ise, üzüm ve incirdir.

Ülkemiz, bağcılık üretim alanı itibariyle dünya ülkeleri arasında 5. sırada yer almaktadır.⁽⁸³⁾ 1987 yılında yaş üzüm üretimimiz 3.300 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Bu üretimin bazı yıllarda 4 milyon tona kadar ulaştığı görülmektedir. Ülkemiz üzüm üretiminde kendi kendine yeterli olduğu gibi ihracat potansiyeline de sahiptir. 1986 yılında 15 bin ton üzüm ihracatı yapılmıştır. (İTO, Ekonomik Rapor, 1988)

İncir üretiminde ise, ülkemiz üzümde olduğu gibi yine kendi kendine yeterli düzeyde bulunmaktadır. Üzüm üretiminde kendi kendine % 103 olan yeterlik oranı incirde % 113'dür.⁽⁸⁴⁾

AET ise, gerek üzüm ve gerekse incir üretiminde kendi kendine yeterli olmayıp, üretim açıkları ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Topluluğun 1987 yılı üzüm üretimi 30.873 bin ton civarında olup aynı yıl iç tüketimin karşılanamaması nedeniyle 400 bin ton üzüm ithalatı yapılmıştır. (Eurostat, 1988)

(83) ENÇ VE BOLAT a.g.e. s. 92.

(84) BALKIR Canan, a.g.e. s. 32.

g) Hayvansal Ürünler Üretimi

Ülkemiz genellikle doğal iklim şartları bakımından hayvancılığa uygun bir yapıya sahiptir. Özellikle doğu bölgelerimiz yüksek ot örtüsü ve geniş mera imkanları ile sığır cinsi hayvan yetiştiriciliğine, orta ve güneydoğu bölgelerimiz ise az yağış ve sert iklim özellikleri nedeniyle düşük verimli kısa ot örtüsü ile koyun ve keçi yetiştiriciliğine son derece elverişlidir.

Ancak, ülkemizin hayvancılığa uygun olmasının yanı sıra artan nüfusumuzun hayvansal besin talebine olan ihtiyacı göz önüne alındığında hayvancılık sektörünün gelişmiş ülkelere oranla daha geri düzeyde olduğu görülmektedir.

Bu bölümde ülkemizde hayvancılık sektörünün gelişimi, ülkemizde ve AET'nda hayvancılık sektörünün bugünkü durumu ve AET'na tam üyelik halinde hayvansal ürünlerde ülkemizin, AET ile rekabet durumu incelenecektir.

Tablo 33
Türkiye Ve AET'de
Canlı Hayvan Sayısı

(1.000) adet)

(1986)

Hayvan Adı	Hayvan Sayısı	
	Türkiye	AET
Sığır-Manda	16.200	80.717
Koyun-Keçi	53.500	97.506
Domuz	12	100.683

Kaynak: (1) EUROSTAT, 1986

Ülkemiz, hayvan varlığı bakımından dünyada 10. sırada yer almaktadır. Ülkemiz tek başına, topluluk eti yenen hayvan sayısının 1/3'üne, sığır sayısının 1/5'ine, koyun ve keçi sayısının 1/2'sinden fazlasına sahiptir. Ancak, toplulukta işletme başına ortalama 30 sığır, 32.3 domuz ve 73 tane koyun düşerken, ülkemizde, işletme başına 6 sığır ve 29 tane küçük baş hayvan düşmektedir.

AET'nda özellikle sığır cinsi hayvan yetiştiriciliği daha yagındır. Koyun ve keçi, sığır cinsi hayvana göre daha az yetiştirilmektedir. Ülkemizde hayvan varlığının yaklaşık % 76'sını koyun ve keçi üretimi oluştururken, AET'nda toplam hayvan varlığının % 34.9'una koyun ve keçi türü hayvanlar oluşturmaktadır.

Ancak, ülkemizin, hayvan miktarı olarak sahip olduğu bu avantaja rağmen, hayvan başına verim AET ülkelerine oranla çok daha düşük düzeyde bulunmaktadır. Eurostat, 1986 kayıtlarına göre ülkemizde bir sığırın ortalama karkas ağırlığı 91 kg. iken bu miktar Fransa'da 300 kg., Almanya'da ise 269 kg.dır. Tavuk başına yıllık yumurta üretimi, ülkemizde 66 adet iken, Fransa'da 142 adet, Almanya'da ise 155 adettir. Ülkemizde, yerli bir inekten yılda ortalama 581 kg. süt elde edilirken, Hollanda'da 4.200 kg. Danimarka'da ise 3.900 kg. süt elde edilmektedir.

1987 yılında, İTC kayıtlarına göre, ülkemizde 871 bin dolarlık canlı hayvan ihraç geliri sağlanmasına rağmen aynı yıl 100 milyon dolarlık canlı hayvan ithalatı yapılmıştır.

Ülkemiz, hayvancılık ürünleri üretiminde kendi kendine yeterli düzeyde değildir. 1987 yılı itibariyle ülkemizde, yaklaşık 311 milyon dolarlık hayvan ve hayvancılık ürünleri ihracat gelirinin sağlanmasına rağmen aynı yıl yaklaşık 438 milyon dolarlık hayvan ve hayvancılık ürünleri ithalatı yapılmıştır. (İTO, Eko. Rap. 1988)

Aşağıdaki tabloda Ülkemizde ve AET'nda hayvancılık ürünleri üretimi yer almaktadır.

Tablo 34
Türkiye Ve AET'de
Hayvancılık Ürünleri
Üretimi
(1.000 ton)

Ürün Adı	Üretim Miktarı	
	Türkiye	A.E.T.
Et Üretimi	908	28.339
- Sığır-Dana Eti	251	7.867
- Domuz Eti	1	11.803
- Koyun-Keçi-Kuzu	412	903
Süt Üretimi	3.400	118.804
Tereyağı Üretimi	111	2.058
Peynir Üretimi	139	4.430
Yumurta Üretimi	292	4.872

Kaynak: (1) EUROSTAT, 1986

AET, hayvancılık ürünleri üretiminde kendi kendine yeterli olup her yıl önemli miktarlarda ihracat yapılmasına rağmen hayvancılık ürünlerinde, topluluğun bütün önlemlere karşılık hala eritemediği ürün stokları da mevcuttur.

AET'nda oluşan hayvancılık ürünleri stokları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 35
AET'de Hayvancılık Ürünleri
Stokları
(1.000 ton)

Ürün Adı	Miktar	Değer (Milyon Ecu)
Tereyağı	1.500	4.908
Süttozu	900	1.719
Sığır Eti	700	1.862

Kaynak: (1) EUROSTAT, 1986

Ülkemiz, hayvancılık ürünleri tüketiminde de AET ortalamasının gerisinde kalmaktadır. Ülkemizde, kişi başına yıllık et tüketimi 25.9 kg. iken toplulukta 87.4 kg, süt tüketimi 14.7 kg. iken toplulukta 97.5 kg, tereyağı tüketimi 2.1 kg iken toplulukta 5.1 kg. ve yumurta tüketimi ülkemizde 6 kg. iken toplulukta 12.2 kg.dır. (Eurostat, 1986)

Ülkemizin, AET'na tam üye olarak katılması halinde hayvan ve hayvansal ürünlerde A.T. üyesi ülkelerle rekabet gücü oldukça zayıf görünmektedir. Ülkemiz, hayvansal ürünlerin üretiminde sadece koyun ve keçi etinde topluluğa göre nisbi bir üstünlüğe sahip olmakla beraber, bunun ileriki yıllarda da sürmesi üretim artışına bağlı kalmaktadır.

Bu bölümde, buraya kadar olan açıklamaların bir değerlendirilmesi yapıldığında, ülkemizin elverişli iklim şartları ile hemen hemen tüm tarım ürünlerinin üretilebildiği ve tarımsal üretimde kendi kendine yeterli olan, dünyanın sayılı ülkelerinden birisi olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca, ülkemizin, 50 milyonu aşan nüfusu, 28.5 milyon hektara yakın tarım arazisi, 12.5 milyon hektar sulanabilir arazi varlığı, 104 milyar m³ yıllık kullanılabilir su potansiyeli, 23 milyon hektar orman serveti, yaklaşık 80 milyon baş hayvan varlığı ve her türlü ürün ekolojisi ile Avrupa'da tarımsal kaynakları en büyük ülke durumunda olduğu görülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik gelişme hızlandıkça ilk sektör olarak tanımlanan tarım sektöründen, sanayi ve hizmetler sektörüne doğru tedrici bir nüfus kayması olmakta ve gelişmişliğin son aşamasında ise küçük bir nüfus yüzdesi ile tarımsal üretim başarılabilen, nüfusun geriye kalan büyük bir bölümünün ise sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam edildiği görülmektedir. Konuya ülkemiz açısından bakıldığında, son yıllardaki verilerin tarım kesimindeki aktif nüfus oranının azaldığını, bu sektörün gerek GSMH ve gerekse ihracat içindeki payının giderek düştüğünü göstermesine rağmen bu gelişmenin beklenenden çok daha yavaş olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca, gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün kendi iç gelişimi incelendiğinde, uzun dönemde tarımsal işgücünün

azaldığı, tarımsal girdi kullanımının arttığı ve tarımsal yatırımlarda büyük artışlar olduğu gözlenmektedir. Ülkemiz tarım sektöründe bu saydığımız olguların görülmesine rağmen gelişmiş ülkelere ve özellikle AET ülkelerine oranla çok daha az göze çarpmaktadır.

Ülkemizde, hem ülke nüfusunun yeterli ve dengeli beslenmesini sağlamak hem de bir ihracat kalemi olarak ekonomik gelişmeye katkıda bulunmak açısından önemli bir potansiyele sahip bulunan tarım sektöründe düşük üretim verimliliği bu sektörün temel karakteristiğini yansıtmaktadır. Ülkemizde, tarım sektörünün gelir yaratma gücünün zayıflığı, sermaye birikiminin yetersizliği, tarımsal işletme sayısının fazlalığı, tarımsal işletme başına düşen toprak miktarının azlığı, tarımsal girdi kullanımının azlığı, tarımsal yatırımların yavaş yürümesi, tarımsal kredilerin yetersizliği v.b. nedenlerden dolayı tarımsal verimlilik ve tarımsal üretimin arzu edilen düzeyde gerçekleşmediği görülmektedir.

AET ile ülkemizin, ürün bazında kendine yeterlik durumu ve rekabet durumu incelendiğinde, ülkemizin genel olarak tarımsal üretimde kendi kendine yeterli olduğu, topluluğun ise hayvancılık ürünleri üretiminde kendi kendine yeterli olmasına rağmen bir çok bitkisel üründe üretim açığının olduğunu görmekteyiz.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRK TARIM POLİTİKASININ
ORTAK TARIM POLİTİKASINA UYUMU

A- AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞUNA KATILMANIN ETKİLERİ

Türk tarım politikasının, ortak tarım politikasına uyumu, topluluk tarımsal üretiminin bütününe yakın bir bölümü için uygulanan ortak piyasa düzenlerinin öngördüğü bütün yasa politika ve mekanizmaları Türkiye tarafından üslenilmesidir. Diğer bir ifade ile, Türkiye, bu düzenlerin gereklerini yerine getirmekle ortak tarım politikasına uyumuş olacaktır.

AET'na tam üye olarak katılmamız halinde, katılmanın tarım sektörü ve dolayısıyla Türk ekonomisi üzerine bazı olumlu ve olumsuz etkileri olabilecektir. Bu etkileri aşağıdaki gibi belirtebiliriz.

Tarım sektörünün, Türkiye'nin ekonomik gelişmesinde önemli bir rol oynamasına ve gelecekte de bu rolü sürdürmesine karşılık, tarım sektörü, Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği dışında bırakılmıştır. Türkiye ile Topluluk arasında bir ortaklık ilişkisi kurarak Ankara Anlaşması ve Geçiş Dönemi usullerini belirleyen Katma Protokol'da Türkiye için tarım sektörü açısından bağlayıcı bir hüküm bulunmamaktadır. Katma Protokolun 33. maddesinde, Türkiye 22 yıl içinde kendi tarım politikasını topluluk tarım politikasına yaklaştırmak için gerekli tedbirleri alır denilmekte ve bu şartın yerine getirilmesiyle de, Katma Protokolun 34. maddesine göre tarım ürünlerinin serbest dolaşımının sağlanabileceğinden bahsedilmiştir.

Daha geçiş döneminde, Türk tarım sektörünün Gümrük Birliği dışında bırakılması, tarım sektörünün ekonomik ge- lişme sürecinden ayrılmasına neden olarak kötü ekonomik şart- ları da beraberinde getirmiştir. nk tarım sektöründeki bu kötü ge lişme diğer sektörlerin ge lişmesini de olumsuz yönde etkilemiştir.

Katma protokoldaki bu kaide Türk ekonomik eyrelerince sert bir şekilde eleştirilmiştir. Boye bir kaidenin anlaşma- ya uygun olmadığı ve ortaklık anlaşmasının temel esaslarına zıt olduğu ve anlaşan ülkeler arasında, ticari ve iktisadi ilişkilerin ge lişmesine, hızlı bir ekonomik ge lişme ve by- me ile Türkiye'nin hayat standardının yükselmesine katkıda bulunarak ortaklığı kolaylaştıracak ilkesine uygun olmadığı ileri sürülmüştür.

Dolayısıyla, Türkiye'nin gelecekte ge lişmesi için çok önemli olan tarım sektörünün geliştirilmesi konusunun kamu oyuna yansıtılmasında yarar görülmektedir. Buna ek olarak ekonomi politikasının kurumsal çerçevesini çizmek ve tarım sektörünün vakit geçirilmeden gümrük birliğine alınmasını sağlayarak ülkemizin ekonomik ge lişmesine katkıda bulunmak gerekmektedir. öne alınmış bir entegrasyon, Türk tarım sek- torne önemli bir kaynak sağlayarak tarım sektöründe gerek- li olan modernleştirme ve yapısal iyileştirme çabalarına katkı sağlayabilecektir. Bunun yanında, ortak pazar Türk ta- rım ürünlerine yeni bir sürüm şansı getirerek bilhassa top- luluğun kendine yeterli olmadığı ürünlerde önemli bir pazar

imkanı sağlayacaktır. Ayrıca, ortak gümrük birliğinin gerçekleşmesiyle, Türkiye, mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu ürünle de pazar imkanı yakalamasına karşılık, kendi kendine yeterli olmadığı ürünlerin fiyatlarında meydana gelen dalgalanmaların önüne geçebilecektir.

Gecikmiş bir entegrasyon ise Türkiye'ye zarar verebilecektir. Şöyleki, AET'nun dışa karşı korumacı sistemi Türkiye'nin bu pazara girmesini zorlaştırmakta ve dolayısıyla ihracat gelirlerinin azalmasına yol açmaktadır. Buna bağlı olarak topluluğun aldığı tedbirlerle, topluluk ile Türkiye arasındaki prodüktivite farklılıkları daha da artabilecektir. Yine gecikmiş bir entegrasyon, birtakım fonlarla desteklenmekte olan AET tarım sektörü ile Türk tarım sektörü arasındaki mevcut gelişmişlik farkını daha da artırabilecektir. Bu ise ülkemizin bugün rekabet edebildiği mallarda bile rekabet üstünlüğünün yitirilmesine neden olabilecektir.

Bunlardan başka, topluluğa katılmanın gerek Türk tarım sektörü ve gerekse AET tarım sektörü üzerinde yapabileceği muhtemel etkileri aşağıdaki gibi belirtebiliriz.

AET'na yapılan müracaatın herşeyden önce tarım sektörüne yapılacak destekten çok tarım ürünlerine alım gücü yüksek 320 milyon nüfuslu bir pazar imkanı sağlayabilecektir.

Ülkemiz, henüz AET'na tam üye olmadığı için AET pazarı ülkemiz tarım ürünlerine kapalı bulunmakta, dolayısıyla ülkemizde üretilen birçok ürünün, AET üyesi olan ve aynı zamanda

birçok tarımsal üründe ülkemizin rakibi durumunda bulunan Yunanistan, İspanya, Portekiz ve İtalya gibi ülkelerin tarım ürünleri karşısında rekabet şansını olumsuz yönde etkilemektedir. Tam üyeliğin gerçekleşmesiyle birlikte ülkemiz aleyhine olan bu olumsuzluk ortadan kalkabilecektir.

AET, halen 3. ülkelerle yapmış olduğu anlaşmalarla tarımsal ticaretini geliştirmeye çalışmaktadır. Ülkemizin, AET'na tam üyeliği halinde, ülkemiz, AET ülkeleriyle birlikte yeni pazarlara, Asya ve Ortadoğu'ya açılma imkanlarına da sahip olabilecektir.

Topluluktaki yüksek tarımsal fiyat uygulamaları ile Türk tarım ürünlerinin de fiyatları yükselebilecektir. Bu doğrultuda çiftçi gelirlerini de artıracak olan bu uygulamaya tarımda yüksek maliyeti de beraberinde getiren modern teknolojilerin kullanılmasını sağlayabilecektir. Ayrıca, enflasyonu artırabilecek olan bu uygulama, genel ve asgari ücret düzeyinin artmasına neden olarak, ülkemizin şu anda avantajlı bir durumda olduğu emek-yoğun sektörleri olumsuz yönde etkileyebilecektir.

Tarımda daha modern teknolojinin kullanımı ve tarımsal girdi kullanımının artmasıyla tarımsal üretimde verimlilik artışları sağlanabilecektir. Genel tarımsal üretim miktarındaki artışların topluluğun üretim açığının olduğu yağlı tohumlar, mısır, mercimek, nohut, soya ve bazı sebze ve meyve gibi ürünlerde olacağı tahmin edilmektedir.

Türkiye'nin ortak tarım politikasına uyumu ile topluluğun Türk tarım ürünlerine uyguladığı prelevman, asgari ithal fiyatı, tarım takvimleri ve referans fiyatı gibi korunma mekanizmaları Türk tarım ürünlerine uygulanamayacağından ülkemizin topluluğa yönelik olan ihracatını artırabilecektir.

Topluluğa tam üyelik halinde, topluluk tarım fonundan alacağı maddi destekle ülkemiz tarım sektöründe gelir düzeyi yükselirken tarımsal işletmelere yönelik düzenlemeler yapılabilecektir.

Topluluğun, bazı Akdeniz ülkeleri, Afrika, Karayip ve Pasifik ülkelerine tanıdığı tarım tavizlerinin ortak gümrük tarifesinin Türkiye tarafından da kabul edilmesiyle, Türkiye'de üretim yetersizliğiyle karşı karşıya bulunan bazı tarım ürünlerindeki ithal kısıtlamalarının kendiliğinden kalkmasıyla ülkemizde çok az düzeyde üretilen bu ürünlerin üretiminden vazgeçilerek bu tür tarım ürünlerinin ithalat miktarı da artabilecektir.

Topluluğun uygulamakta olduğu bölgesel politikalar çerçevesinde Türk tarım sektörü de destek görebilecek ve bu kapsamda tarımda çalışanlara sosyal güvenlik, eğitim, hastalık ve kazalara karşı sigorta imkanları sağlanabilecektir.

Toplulukta bazı ürünler için ödenmekte olan üretim yardımları, hedef fiyat ve müdahale fiyatları şeklindeki yardımların bazı ürünlerde ürün fazlalıklarına ve FEOGA'nın finansman yükünün artmasına neden olduğu için bu yardımların

giderek kısıtlandığı görülmektedir. Bu durum Türk tarım sektörünün elde edeceği faydaların azalmasına yol açmakla beraber, yine de topluluk tarımının fiyat ve yapısal yardımlar bakımından Türk Tarım sektöründen daha yüksek bir düzeyde bulunması, topluluğa tam üyelik halinde Türk Tarım Sektörü için itici bir güç oluşturabilecektir.

Genel olarak topluluğa katılma, Türk Tarım Sektöründe tarım yapısının gelişmesi ve bunun neticesinde daha kaliteli ürünler üretilmesi, verimliliğin artması, depolama, ambalajlama, standartlaştırma, taşıma ve dağıtım alanlarında gelişmeler sağlanması şeklinde etkiler yapabilecektir.

B- ORTAK TARIM POLİTİKASINA UYUM TEDBİRLERİ

Türk tarım politikasının, ortak tarım politikasına uyumunda ağırlık noktasını, topluluk tarımsal üretiminin % 95'inden fazlasına yakın bir bölümünü kapsayan 24 ürün veya ürün gurubu için oluşturulan, ortak piyasa düzenlerinin öngördüğü politika ve mekanizmaların üslenilmesi oluşturmaktadır.

Ancak, Ankara Anlaşması uyarınca, Türkiye'nin topluluk tarım politikasına uyumu amacıyla öngörülen hazırlıklar tamamlanmamış olup gerekli tedbirler henüz alınmamıştır.

Bu konuda, V. 5 yıllık kalkınma planı, Türk Tarımının, AET tarım sektöründeki faaliyetlerin tamamına yakın bir bölümünü yönlendiren, ortak piyasa düzenlerine uyum sağlama imkanlarının araştırılacağını, bu düzenler çerçevesinde öngörülen politikaların tarım sektöründe yaratabileceği olumsuz etkilerin önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınacağını belirtmektedir. (85)

Bu bölümde Türk Tarım Sektörünün, topluluk tarım yapısına ve politikalarına uyumunda yerine getirilmesi gereken yükümlülükler üzerinde durulacaktır.

1- Tarımsal Yapıyla İlgili Uyum Tedbirleri

111. bölümde yapılan incelemelerde Türkiye ile Topluluk ülkeleri tarım işletmeleri arasındaki büyüklük fark-

(85) DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, m. 31.

lılıklarının önemli boyutlarda olduğu görülmektedir. Ancak, Türkiye'nin, tarımsal yapısını, topluluğun tarımsal yapısı gibi daha büyük işletmeler şeklinde düzenlemesi kısa zamanda mümkün görülmemektedir. Fakat vakit geçirilmeden mevcut işletmelerde arazi toplulaştırılması ve işletme bünyesi bütünlüğünü sağlama çalışmaları yapılarak işletmelerin modernleştirilmeleri sağlanmalıdır. Asgari tarım işletmesi büyüklüğü yasal olarak tesbit edilerek uygulanmalıdır. Tarım sektöründe rasyonel bir şekilde üretim yapan ve iktisaden yaşayabilen işletmeler kurulmalıdır. Yapısal tedbirlerle birlikte, tarım dışı sektörlerde istihdam imkanları geliştirilerek tarım sektöründeki fazla nüfusun bu sektörlerle kayması sağlanmalıdır.

Tarımsal çiftçi topluluğunun pazar isteklerine göre üretim yapabilmesi, üretimde kaliteye önem verici bir anlayışa ulaştırılması, kalite ve fiyat ilişkisini kurma ve maliyeti düşürme kavramına alıştırılması, tarımsal verimi artırıcı teknik gelişmelerden yeterince yararlanabilmesi için görgü ve tecrübesinin geliştirilmesi yanında finansman ihtiyacının karşılanmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

2- Tarımsal Üretim Miktarıyla İlgili Uyum Tedbirleri:

Dünya nüfusunun giderek büyüdüğü günümüzde Türkiye'nin tarımsal üretimini kendine yeterli olması, eğer bunu gelecekte de sürdürürse büyük bir ekonomik üstünlük olarak kabul edilebilir.

Bitkisel üretim gerek iç gerekse dış talep yönünden stratejik bir önem ifade etmektedir. Tarım sektörünün iktisadi kalkınmamıza yaptığı katkıların maksimumlaştırılmasında bitkisel üretimin rolü büyüktür. Ülkemizin AET'na tam üyeliği halinde bitkisel üretimimizin iç talebi karşılayacak ölçüde artırılması, prodüktivitenin yükseltilmesine, bunun için ise modern üretim girdilerinin ve ekim tekniklerinin daha çok kullanılmasına bağlıdır. Bu bakımdan kimyasal gübre, ilaç, makina-teçhizat kullanımında etkinlik ve tasarruf sağlayıcı, israfı önleyici teknik ve uygulamalar yaygınlaştırılmalıdır.

Ülkemizde tarımsal üretim planlaması yapılırken, topluluğun kendi kendine yeterli olmadığı ürünler dikkate alınırken topluluğun üretim fazlası bulunduğu ürünler ve ürün gurupları da göz önüne alınmalıdır. Topluluğun fazlası bulunduğu ürünlerde, ülkemizin bu ürünlerin pazarı durumuna düşmemesi için bu ürünlerde üretim artışı gerçekleştirilmek suretiyle kendi kendine yeterliği sağlanmalıdır.

Tarım işletmelerimiz genellikle çok küçük olduğundan, bunların ihraç edilebilir üretim fazlası yaratabilmesi, büyük ölçüde sermaye ve tarımsal kredi teminine bağlıdır. Ürünleri pazarlamada mevcut yetersizliklerin giderilmesi, standartlaştırma, kalite kontrol, ambalajlama gibi faaliyetlerin geliştirilmesiyle mümkündür. İhracatta sürekliliği sağlamak için, soğuk hava depoları ve soğuk zincir taşıma sistemleri kurulmalıdır. İç ve dış pazarla-

ma teşkilatının düzenli, güçlü ve verimli hale getirilmesi tarım sektörünün entegrasyonunu hızlandıracaktır.

Ayrıca, ülkemizin, AET'na tam üyeliği halinde, sadece AET'na yapılabilecek satış imkanlarımızın yanında, 3. ülkelerle yapılan anlaşmalar nedeniyle topluluk dışı olan bu ülkelere de yapılabilecek satış imkanları göz önüne alınarak genellikle tüm tarımsal üretimde üretim artışı politikasının izlenmesine devam edilmelidir.

3- Topluluk Fiyat Politikasına Uyum Tedbirleri

Topluluk fiyat politikası, çeşitli tarım ürünleri için kış ekimlerinden önce tesbit edilen tavan ve taban fiyatları, üretici yardımları ve Tarım fonundan yapılan parasal yardımlarla işlerlik kazanan bir yapıya sahiptir.

Topluluğa tam üye olması halinde, Türkiye'nin mevcut yapıyı benimseyerek Türk tarım ürünlerinin topluluğun tavan ve taban fiyatlarına uydurulması gerekmektedir. Böylece ortak pazara yönelik tarımsal ürünlerin serbest dolaşımı sağlanabilecektir. Bununla beraber, ülkemiz yönünden dağınık bir yapı arzeden, destekleme ve fiyat politikası uygulamalarının organize edilerek bir disiplin altına alınması çalışmaları yapılmalıdır.

AET'nda üreticilere yüksek gelir düzeyi sağlamaya yönelik fiyat politikası, Türkiyede de çiftçilerin gelir düzeyini yükseltirken genel fiyat seviyesi üzerinde de enflasyonist baskılar yapabilecektir. Türkiye'nin tam üyeliği

halinde kaçınılmaz olan bu durumun etkilerini azaltabilmek için Türkiye, uyum çalışmaları çerçevesinde fiyat tesbitlerini zaman içerisinde topluluk düzeyine ulaşacak şekilde ayarlamalıdır. Ülkemizin, bu hareketlerde başarılı olabilmesi için topluluk tarım ürünleri fiyat politikası mekanizmalarını ve bunlardaki değişimleri yakından izlemesi gerekmektedir.

Ayrıca, toplulukta oluşan fiyatlar, çeşitli destekleme şekilleri ve seviyeleri hakkında sürekli bilgi-toplamak ve bunları ekonomik analizlere tabi tutmak zorundadır. Bunlar için belirli merkezler ya da bürolar kurularak yapılacak araştırmalar desteklenmelidir.

4- Topluluk İçi Ticaret Politikasına Uyum Tedbirleri

Topluluk içi alışverişlerde gümrük vergilerinin bütünüyle kaldırılmasının yanında tam liberalasyonun da uygulanmasını öngören bu politika çerçevesinde Türkiye, tam üyelik statüsünü kazandıktan sonra topluluk çıkışlı tarım ürünleri ithalatına gümrük vergisi muafiyeti ve liberalasyon uygulamak zorunda kalacaktır.

Ancak, tarım sektöründeki uyumun belirli ürünler itibarıyla ve tedricen gerçekleştirileceği dikkate alınacak olursa, bu politikanın öngördüğü muafiyet ve liberalasyon rejiminin tam üyelik öncesinde Türk tarım ürünleri piyasasına ani bir yük getirmeyeceği söylenebilir.

Bununla beraber, tam üyelik halinde iç ticaret politikasına uyumda topluluğun üretim fazlalıklarına sahip olduğu tavuk eti, yumurta ve süt ürünlerinde ve özellikle hayvancılık ve hayvancılık ürünlerinde fiyatların düşmesi ile Türkiye'nin tam üyelikten büyük ölçüde zarar görmemesi için süratlendirilmiş bir gelişme programı hazırlanması ve tam üyelikten önce üretim artışı sağlanması ve kaliteyi yükseltici tedbirlerin alınması zorunlu görülmektedir.

5- Üçüncü Ülkeler Ticaret Politikasına Uyum Tedbirleri

Topluluğun üçüncü ülkeler ile ticareti bu politika ile düzenlenmektedir. Topluluk, bu politika ile topluluk ülkelerini korumak maksadıyla üçüncü ülkelere yapılacak ithalata karşı tedbirler almaktadır.

Topluluğun, üçüncü ülkeler çıkışlı ithalatına miktar kısıtlaması ve miktar kısıtlaması etkisindeki tedbirler uygulamasını yasaklayan bu politikanın gereklerine, topluluğa katılma halinde Türkiyenin de aynen uyması gerekmektedir. Ayrıca, Türkiye, topluluğa katılma halinde, topluluğun gümrük koruması alanındaki bütün sistemlerine de aynen kabul etmek yükümlülüğünü de üstlenecektir. Bu durumda Türk piyasaları, üçüncü ülkeler çıkışlı tarım ürünlerine kısmen ve tedricen açılacaktır. Her nevi miktar kısıtlamaları kaldırılacaktır. Ülkemizin, üçüncü ülkeler çıkışlı tarım ürünlerine daha açık olmasını yaratan bu durum karşısında tarımda yapısal değişiklikler yapılması, rantabl çalışan işletmeler kurulması ve geliştirilmesi, üçün-

cü ülkelerden satın alınan ürünlerin üretim miktarının artırılmasını sağlayan tedbirlerin alınması çalışmalarını beraberinde getirmektedir.

Ayrıca, Türkiye tarım politikasında bu ürünlere özel bir önem vererek, topluluğun üçüncü ülkelerle rekabet halinde olduğu ürünlerde geliştirme önlemlerinin yanı sıra pazara hazırlama, standardizasyon ve ambalajlama da uygun tedbirleri almak mecburiyetindedir.

6- Topluluk Rekabet Politikasına Uyum Tedbirleri

Rekabet politikası uyarınca, topluluğa üye ülkelerin Türkiye'ye ve Türkiye'nin de üye ülkelere ürün ihracatında Roma Anlaşması ile tesbit edilmiş rekabet kuralları aynen uygulanacaktır. Bu rekabet şartlarında Türkiye için üretim maliyetlerinin yüksekliği olumsuz bir faktör olarak görülmektedir. Ülkemiz tarım ürünlerinin, ileri bir tekniğe ve yoğun bir girdi kullanımına sahip, yüksek verimle çalışan ve maliyetleri düşük olan topluluk ürünleriyle rekabet edebilmesi için maliyetleri düşürücü yönde etki yapacak tarımda yapısal düzenleme önlemlerine, uygun girdi kullanımına ve teknolojik gelişmeye önem verilmelidir.

Ülkemizde 1980 yılından beri ekonomide liberal bir politika uygulanmaya çalışılmaktadır. AET ile bütünleşme amacımız dikkate alındığında ekonomimizi tamamıyla dış rekabete alıştırmaya yönelik olan bu politikanın devam ettirilmesi kaçınılmaz görülmektedir.

Ayrıca, ülkemiz tam üyelikten sonra, ekonominin her kesiminde, yalnız topluluk üyesi ülkelerin değil aynı zamanda topluluğun ortak gümrük tarifesine uyma yükümlülüğü sonucu üçüncü ülkelerin de rekabet baskısı altına girecektir. Konuya bu açıdan bakıldığı zaman yukarıdaki tedbirlerin bir an önce alınması mecburiyeti ortaya çıkmaktadır.

Ancak, Türkiye'nin ekonomik kalkınmada tarım sektörünün büyük potansiyelini harekete geçirip yaratılacak olan iç ve dış kaynakları sanayileşmeye yöneltmesinin uygun bir strateji olduğu kabul edilirse, tarımın bütünüyle dış rekabete karşı korunmasının yanı sıra tarımsal sanayi'ye hammadde sağlayan ve ihracat imkanları büyük olan diğer alt sektörlerin de geliştirilmesi politik ilke olarak benimsenmelidir.

7- Finansman Politikasına Uyum Tedbirleri

AET Ortak Tarım Politikası'nın en önemli ilkelerinden birisi, ortak tarım politikasının getireceği mali yükün topluluk üyelerince paylaşılmasıdır. Bu nedenle toplulukta, ortak tarım politikasının finansmanı için Tarımsal Garanti ve Yönelim Fonu (FEOGA) kurulmuştur.

Türkiye ile topluluk arasında imzalanan Katma Protokol hükümleri çerçevesinde, Türkiye'nin 22 yıllık geçiş dönemi sonuna kadar bu fondan herhangi bir yardım sağlaması mümkün değildir. Bu nedenle, Türkiye, ortak tarım politikasına uyum için yapacağı hazırlıkların finansmanını kendi bütçesinden karşılamak durumundadır.

Türkiye, topluluğun finansman politikasına ancak tam üyelik durumunda katılacaktır. Bu durumda Türkiye, ortak gümrük tarifesi uyarınca toplayacağı gümrük vergileri ile uygulama alanına koyacağı prelevman ve fark giderici vergiler çerçevesinde sağlayacağı gelirleri topluluk kasasına yatırma yükümlülüğü altına girecektir. Bu paraların ise konvertibiliteye ulaşmış Türk Parası ile yatırılması öngörülmektedir. Dolayısıyla Türk Parası'nın, ECU karşısındaki değerinin belirlenmesi için yapılacak ayarlamalar fiyat artışlarına neden olabilecektir.

Buna karşılık topluluk bütçesinin gider bölümünde yer alan bütün kalemler ve fonlar tam üyelikle birlikte Türkiye'ye açılacaktır. Bu aşana Türkiye'nin dağılık bir yapı arzeden destekleme kuruluşlarını topluluğun ilgili kuruluşu olan FEOGA paralelinde merkezi bir yapıya ulaştırması zorunlu görülmektedir.

SONUÇLAR

Ülkemizin, AET'na katılarak Batı Avrupa'daki ekonomik ve siyasi bütünleşme prosesinin içinde yer alması öncesinde, tartışmalar özellikle Türkiye'nin, AET'na üye olmasının tarım ve sanayi sektörleri üzerinde oluşturacağı muhtemel etkiler etrafında yoğunlaşmaktadır.

AET'nun genişleyerek 12 üyeli bir topluluk haline gelmesi yanında, Türkiye'nin 1990'lı yılların sonlarına kadar 13. üye olarak topluluğa katılması varsayımı ile hazırlanan bu çalışmanın sonuçları özetle şöyledir.

1) Özellikle 1980 yılından sonra tarım sektörünün GSYİH ve ihracatımız içindeki payının azalmasına rağmen sektörün ülke ekonomisi içindeki rolü önemini muhafaza etmektedir.

2) Türkiye sahip olduğu elverişli iklim şartları ve ekolojik çevre zenginliği ile, hemen hemen tüm tarım ürünlerini üretebilmektedir. Ve tarım alanında kendine yeterli dünyanın sayılı ülkelerinden birisi durumundadır. Aynı şekilde farklı düzeylerde olmakla beraber tarım sektörü AET ülkeleri ekonomilerinde önemli bir yere sahiptir. Ekonomik göstergelerde AET'nda tarım sektörünün nisbi öneminin düşük görünmesi, topluluk üyesi ülkelere sanayi ve hizmetler sektörünün çok güçlü olmasından ileri gelmektedir.

Buna rağmen AET'nun bütünleşmesinde katalizör vazîfesi gören tarım sektörüne, ortak tarım politikası çerçevesinde her yıl topluluk bütçesinin yaklaşık % 70'lik bir kısmının tahsis edilmesi toplulukta bu sektöre verilen önemi açıkça ortaya koymaktadır.

3) Ülkemizde özellikle son yıllarda tarım sektöründe uygulanmaya çalışılan serbest piyasa politikası çerçevesinde tarımsal girdiler üzerindeki sübvansiyonların önemli ölçüde azaltılması, üretim maliyetlerini hızla artırarak tarımsal kesimin gelirlerinin azalmasına, üretimin olumsuz bir şekilde etkilenmesine ve tarım ürünleri ithalatının hızla artmasına yol açmaktadır. Buna karşılık AET'nda tarım sektöründe üretimi destekleyici ve ithalatı kısıtlayıcı bir politika olan Ortak Tarım Politikası uygulanmaktadır. Bu politika çerçevesinde AET'nda tarımsal üretim, bir yandan sübvansiyonlar ve yüksek düzeyli fiyatlarla müdahale alımları yapılması yoluyla desteklenirken, diğer yandan fark giderici vergiler, kotalar, asgari ithal fiyatları gibi kısıtlayıcı tedbirlerle üçüncü ülkelerin rekabetinden korunmaktadır.

4) Ülkemiz mevcut tarımsal üretim miktarı ve potansiyeli ile güçlü bir tarım ülkesi özelliğine sahip bulunmaktadır. Ülkemizin AET'na katılması, topluluğun tarımsal boyutlarını önemli ölçüde güçlendirecektir, Ancak, bu durumda ülkemiz tarım sektörünün rekabet durumu incelenirken, topluluk bütçesinin çok büyük bir bölümünü kapsa-

yan ve üye ülkeler üzerinde büyük yükler oluşturan tarım politikasının yeniden düzenlenmesi yolundaki çalışmaların, Türk Tarım Sektörü'nün, Topluluk bütçesinden elde edebileceği yararların azalmasına neden olabilecektir. Diğer yandan Türk tarım ürünlerinin bir bölümü geçiş dönemi süresince OTP'nin katkılarından tam olarak faydalanamayacaktır.

Bununla beraber, EEOGA çerçevesinde verilen desteklerin önemli bir bölümü sığır, tahıl ve süt ürünlerine tahsis edilmektedir ki bunlar çoğunlukla topluluğun kuzey ülkelerinde üretilmektedir. Ülkemiz ihracatının önemli bir bölümünü oluşturan "Akdeniz Ürünleri" nisbi olarak daha az desteklenmektedir. Topluluk bütçesinin yükünü hafifleten bu durum Türkiye açısından tarım sektörü için umulan desteğin sağlanamaması sonucunu yaratabilecektir.

5) AET'nda tarım ürünleri için belirlenen yüksek fiyatların ülkemizde de uygulanması fiyatları artırıcı yönde etkiler oluşturabilecektir. Ancak fiyatların geçiş dönemi süresince, aşamalı olarak yükseltilmesi enflasyon artışını sınırlandırabilecektir.

6) Türkiye'nin AET'na katılması, genel olarak ülkemizde tarımın yapısının ve tarımsal teknolojinin geliştirilmesine yardımcı olabilecektir. Toplulukta uygulanan yüksek fiyatlar ve sübvansiyon politikası yoluyla üretimin

desteklenmesi ve bunun topluluk dışı rekabetten korunması alınacak yan önlemlerle birlikte ülkemizin tarımsal üretiminde verimliliği ve kaliteyi artırıcı etkiler yanında, depolama, ambalajlama, standartlaşma, taşıma ve dağıtım alanlarında da önemli gelişmeler meydana getirebilecektir.

7) Topluluğa katılmakla Türkiye, bir yandan rekabet üstünlüğüne sahip olduğu tarım ürünlerinde üretimi ve topluluğa ihracatını artırabilecek, diğer yandan da aynı iklim kuşağı içinde bulunmaları nedeniyle benzer ürünleri üreten, geleneksel rakipleri durumunda olan Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in Topluluk üyesi olmalarının tarım ürünleri ihracatımız üzerinde oluşturduğu olumsuz etkileri de önleme imkanlarını elde edebilecektir.

8) Ürün bazında rekabet durumu özetlendiğinde, Topluluğun tarımsal üretiminin büyük bir bölümünü oluşturan hayvansal ürünler üretiminde genel olarak topluluk pazarlarından pay alması mümkün görülmemektedir. Aksine, Topluluktan ülkemize özellikle sığır cinsi hayvan ve hayvan eti ihracatının artacağı görülmektedir. Ülkemiz, yalnız koyun ve keçi etirde topluluk karşısında rekabet gücüne sahip bulunmaktadır. Dolayısıyla ülkemiz hayvancılık sektörünün içinde bulunduğu durumdan kurtulması için teşvik edici önlemlerin alınarak uygulanmasında büyük yararlar görülmektedir.

Bitkisel ürünler üretiminde ülkemiz topluluk karşısında genel olarak rekabet üstünlüğüne sahip bulunmaktadır. Ülkemiz özellikle yağ sebze ve meyve üretiminde büyük bir potansiyele sahip olup bunun gerektiği gibi değerlendirilebilmesi, topluluk tüketicisinin zevk ve tercihlerine uygun üretim yapma, depolama, ambalajlama, standartlaştırma v.b. gibi sorunların çözümüne bağlı kalmaktadır.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- AKDER Halis, Geçilmez Koruma Duvarı, Avrupa Topluluğu Ortak Tarım Politikası, İ.K.V. Dergisi, 1986, s. 29-31
- ARPACI Tamer, Tarımsal Pazar Koordinasyonu ve Ekonomik Gelişme, A.İ.T.İ.A. Yayını, no: 170, A.İ.T.İ.A. Yayınevi, Ankara, 1982.
- AVRUPA Topluluğu Dergisi, Yıl. 1975, s. 14, yıl. 1976. s.11, 14, yıl. 1980. s. 50, yıl. 1981. s. 60, yıl. 1983. s. 85, 86.
- AYDENİZ Aygün, BROHI A. Raşit, Tarımımız Dügümleri Çözümleri, Tarımımızın Durumu-Sorunları Nedenleri, Cumhuriyet Üniversitesi Tokat Ziraat Fakültesi Yayınları, No: 1, Yardımcı Ders Kitabı, Sistem Ofset, 1987, Tokat.
- BALKIR Canan, Avrupa Topluluğunun Ticaret Politikası ve Türkiye'nin Tam Üyeliğinde Karşılaşılacak Sorunlar, Tebliğ, 1988.
- BALKIR Canan, Tarım Ürünleri Dış Ticareti ve Tarife Dışı Engeller, AET 1. Temel Eğitim Programı, Ege İhracatçı Birlikleri, 1987, İzmir.
- BAYRAMOĞLU N. Nisa, Avrupa Topluluğu Ülkeleri ve Türkiye'nin Tanıtımı, TBMM Kültür Sanat Yayın Kurulu Yayınları, No: 34, TBMM Basımevi, 1987, Ankara.

- BAYSAL Kubilay, Türkiye Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 3236, 1. baskı, 1984, İstanbul.
- BEDESTENCİ A. Kemal, AET Hakkında Özet Not, Tarım Orman Ve Köyişleri Bakanlığı, Kasım, 1987.
- BHDTM, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirmeler Genel Müdürlüğü, Ana Hatlarıyla Dış Ticaretimiz, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988.
- BİRKAN Sedef, AET Ülkelerinde Tarımı Koruma Yöntemleri Ve Bu Yöntemlerin Türk Tarımına Uygulanabilirliği Açısından Değerlendirilmesi, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Doktora Tezi, 1986
- BOLAT Ömer, Ortak Dış Ticaret Politikasının Uygulanması, İKV Dergisi, 1986 İstanbul.
- ÇİFTÇİ Ahmet, Her Yönüyle Ortak Pazar, Yaylacılık Matbaası, 1970, İstanbul.
- D.İ.E. Tarımsal Yapı Ve Üretim, 1984, 1985, 1986, 1987.
- D.İ.E. Türkiye İstatistik Cep Yıllığı, 1984, 1986, 1988.
- D.İ.E. Türkiye İstatistik Yıllığı, 1983, 1985, 1987.
- DPT AET Başkanlığı, Türkiye İle AET Arasında Bir Ortaklık yaratan Anlaşma, (Ankara Anlaşması) Semih Ofset Matbaacılık, Ankara.
- DPT Uluslararası Ekonomik Göstergeler, 1986, 1987, 1988,

- DÖLEN Meral, PİRİNÇÇİOĞLU Nejat, AET ile Türkiye'nin Ekonomik ve Sınai Yapılarına ve Tarımsal Destekleme Fiyatlarına Yönelik Karşılaştırma Çabaları, MPM Yayınları, 331, Ulucan Matbaası, 1985, Ankara.
- DURA Cihan, Tarımın Türk Ekonomisinin Gelişmesine Katkısı Bugün ve Yarın, Enka Vakfı Yayınları, Çeltüt Matbaacılık, 1987, İstanbul.
- ENÇ Oya, Avrupa Ekonomik Topluluğunun Ortak Tarım Politikası Esasları ve İşleyiş Mekanizması, İKV Yayınları, No: 14, Ekim 1983.
- ENÇ Oya, BOLAT Ömer, Avrupa Topluluğu Karşısında Türk Tarımının Durumu, İKV Yayınları, İKV 18, Şubat 1986.
- EROL İbrahim, Avrupa Topluluğuna Yapısal Uyum ve Politik Perspektifler, Araştırma, 1988, Malatya.
- EUROSTAT, Animal Production, 2/3, 1987
- EUROSTAT, Basic Statistics Of The Community, Luxembourg, 1984, 1986, 1988.
- EUROSTAT, Crop Production, Production Vegetale, 1986, 1988.
- GÜNUĞUR Haluk, AT'na Genel Bakış, Tebliğ, 1988, Ankara.
- HATUNOĞLU Turgut, Tarımsal Fiyat Politikası, Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 1, Nisan, 1985, Erzurum.

- IŞIKLI Emin, Ekonomik Gelişmede Tarım Sektörünün Yeri Ve Önemi, Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, No: 19, 1986.
- IKV, Avrupa Topluluğu Karşısında Türk Tarımının Ve Türk Sanayinin Durumu, İkv Dergisi. Özet Yayın, İKV 18,
- IKV, Avrupa Topluluğuna Katılmanın Teknik Sorunları Hazırlık Çalışmaları, Yeni Organizasyon, İKV Dergisi, İKV 28, Kasım, 1986.
- IKV, Türk Tarımının Avrupa Topluluklarına Entegrasyonu Semineri, İKV Dergisi, İKV 54, Şubat 1988.
- IKV, Yirmibeşinciyyılında Avrupa Toplulukları, İKV Dergisi, İKV 3, Aralık, 1984.
- İŞ BANKASI, Ekonomik Rapor, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988.
- İŞYAR Yüksel, Türkiye'de Tarımın Vergilendirilmesi, Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, C. 2, S. 2, 1977, Erzurum.
- ITO, Ekonomik Rapor, 1984, 1986, 1988.
- KARACA A. Ali, Die Problematik Des Beitritts Der Türkei Zur EG Under Besonderer Berücksichtigung Der Assoziatinn Der Türkei Mit Der, EWG, Frankfurt, 1986.
- KARLUK Ridvan, Ekonomik Gelişmeler Yönünden Türkiye'nin AT Üyeliği Ve Sanayileşme Sorunu Eskişehir AİTİA Yayınları, No: 19, Eskişehir.

- KIP Ergun, Türkiye'de Tarım Kesimindeki Dalgalanmalara Bağlı Ekonomik İstikrarsızlık, Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, C. 2, S. 2, 1977, Erzurum.
- KUMBARACIBAŞI Onur, Türkiye'nin Ortak Pazar İle Olan Dış Ticaretinin Analizi, AİTİA Yayınları, San Matbaası, AİTİA Yayınları, No: 6, 1970, Ankara.
- LAY Hasan, Türkiye'de Piyasa Ekonomisine Geçişin Tarım Sektörü Üzerine Etkileri, Türkiye'de Piyasa Ekonomisine Geçişin Tarım Sektörü Üzerine Etkileri Semineri, 1985, İzmir.
- MORGİL Orhan, Avrupa Topluluğu Sanayi Politikası Ve Türkiye'nin Tam Üyeliği Üzerine Etkileri, Tebliğ, 1988.
- MORTAN Kenan, AT'da Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Sorunları, Tebliğ, 1988.
- MPM, Verimlilik Dergisi, Sanal Matbaası, C. 16, S. 1, 1987, Ankara.
- OKTAR Suat, Ekonomik Gelişmede Toprak Reformunun Rolü, Yeni İş Dünyası Yıl 7, Sayı, 75, Ocak 1986.
- ÖZGÜVEN Ali, Tarım Ekonomisi Ve Politikası, Bursa Üniversitesi Yayınları, Elektronik Ofset, No: 3-001-005, 1977, Bursa.
- PALAMUT Mehmet, Ziraatımızın Fakirleşmesi Ve Düşündürdükleri, Uludağ İktisat Ve İdari Bilimler Dergisi, Uludağ Üniversitesi yayınları, No: 3-045-0122, 1986.

ARAÇOĞLU Tefik, AET, İKV Dergisi, No: 71.

KINEL Dilek, Hayvancılığı Geliştirme Projelerinde Dış
Kaynak Kullanımı, MPM Yayınları, No: 333, 1985, Ankara.

K, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Mü-
dürlüğü, Faaliyet Raporları, 1983, 1984, 1985, 1986,
1987, 1988.

OKİB, Tarım Orman Ve Köy İşleri Bakanlığı Çalışma Rapor-
ları, 1985-1986, 1987, Ankara.

KINEL Osman, Türkiye Tarımının Dünyadaki Yeri Ve Önemi,
Çukurova Üniversitesi Yayınları, Çukurova Üniversi-
tesi Basımevi, Şubat 1986, Adana.

MSDTOTBB, Türkiye Avrupa Topluluğu İlişkileri Görüşler
ve Değerlendirmeler, Afşaroğlu Matbaası, Yayın No:
Genel 29, Apk, 8, 1987, Ankara.

İSIAD, Piyasa Ekonomisi ve Türkiye Uygulamaları, Yayın
No: Tüsiad-T/87.5.100, Mayıs 1987, İstanbul.